câtorva decenii. Căci nu este de imaginat, de exemplu, că, pentru graiurile din Banat, din Muntenia sau din Moldova, atestări din Sofronie Liuba – Aurelie Iana, *Topografia satului şi hotarului Măidan...* (1895), din Gligore M. Jipescu, *Opincaru, cum este şi cum tribuie să hie săteanu. Scriere în limba ţăranului muntean* (1881), sau dintr-una din lucrările de profil larg etnografic publicate de S.Fl. Marian, între 1882 şi 1910 (cuprinzând bogate informaţii referitoare la graiurile din Bucovina), ori de Tudor Pamfile, între 1908 şi 1916 (cu numeroase informaţii lingvistice pentru zona Tecuci), prezente în DA sau în DLR, ar putea fi considerate mai importante decât cele de pe hărţile şi/sau din arhiva atlasului regional al Banatului, al Munteniei şi Dobrogei, respectiv al Moldovei şi Bucovinei. Evident, este numai una din comparaţiile de acest gen care se pot face.

Iată, aşadar, că apariţia *Dicţionarului graiurilor dacoromâne sudice*, oferindune o deosebită satisfacţie pentru proiecţie, efort de punere în operă şi reuşită, ne aduce şi multiple motive de conştientizare, pe diferite planuri, a problematicii statutului profesional al dialectologilor.

THE LEXICOGRAPHIC EMPLOYING OF LINGUISTIC GEOGRAPHY ROMANIAN RESEARCHES

ABSTRACT

The recently two tomes published of the *Dictionary of the Southern Dacian-Romanians Regional Speeches* (the tomes corresponding to the words starting with A to O letters) approaches the regional or folk vocabulary, scientifically interesting from a diastratic point of view, presented in the volumes published from 1967 to 2007 in the regional atlases of Muntenia and Dobruja (maps, texts, regional glossaries, information from the archive of field researches). This lexicographical work becomes, in the general view of the *New Romanian Linguistic Atlas on Regions* (NALR, in Romanian abbreviation) but particularly due to the documentary abundance brought to light, a very important source for the writing of the new series of the *Thesaurus Dictionary of Romanian Language*. There are mentioned some ruling issues (the objectives and the general profile of the *Romanian Academy Dictionary*) also related to the technical and methodological ones, all these elements revealing the lexicographical employing of the results of this real "informational outburst" represented by the achievement of all the Romanian regional linguistic atlases.

Key-words: *linguistic atlases, dialectal texts, glossaries and dialectal dictionaries, lexicographical employing, Thesaurus dictionary.*

Octoihul lui Macarie 1510/2010, vol. I, 398 p., vol. II. *Studii*, cu un cuvânt-înainte de Nifon Mihăiţă, Arhiepiscop şi Mitropolit al Târgovişte; studii de Gheorghe Mihăilă, Romulus Răzvan Theodorescu, Dan Horia Mazilu, Dan Zamfirescu, Marian Vîlciu, Demeny Lajos, Demeny A. Lidia, P.P. Panaitescu, 144 p., Arhiepiscopia Târgovişte, Academia Română, Biblioteca Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca, 2009.

După apariţia, în anul 2008, a ediţiei aniversare a *Liturghierului* lui Macarie, la 500 de ani de la tipărirea sa la Târgovişte, lucrarea de faţă – consacrată *Octoihului* macarian tipărit în 1510 – reprezintă cea de a doua ediţie cu caracter jubiliar, apărută sub egida Arhiepiscopiei Târgovişte în colaborare cu Academia Română şi cu Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române.

Lucrarea este structurată în două volume. Primul volum – fără pagină de titlu – cuprinde textul anastatic, dispus pe 196 file, numerotate doar pe faţă (recto) şi reproduce textul *Octoihului* macarian „în aceleaşi excelente condiţii tipografice" (p. 14), ca şi în cazul *Liturghierului* amintit. Volumul al doilea reprezintă un corpus de studii, rezultat al colaborării unor valoroşi cercetători din diferite domenii ştiinţifice: Gheorghe Mihăilă, Romulus Răzvan Theodorescu, Dan Horia Mazilu, Dan Zamfirescu, Marian Vîlciu, la care se adaugă două studii mai vechi semnate de Lajos Demény şi Lidia A. Demény, respectiv P.P. Panaitescu. Trei dintre aceştia, anume Gheorghe Mihăilă, Dan Horia Mazilu şi Marian Vîlciu, au contribuit, de altfel, şi la realizarea ediţiei jubiliare a *Liturghierului 1508/2008*[1].

Cuvântul-înainte, aparţinând Înalt Preasfinţitului Nifon Mihăiţă, Arhiepiscop şi Mitropolit al Târgovişte, reprezintă o frumoasă introducere în problematica propriu-zisă şi oferă câteva informaţii legate de dezvoltarea tiparului în Ţările Române, activitate apărută ca o „necesitate culturală" şi al cărei centru era vechea capitală a Ţării Româneşti, Cetatea Târgovişte – „o punte a spiritualităţii, a culturii şi a istoriei noastre naţionale" (p. 7). Textul respectiv include o succintă descriere a tipăriturii care face obiectul studiilor acestui volum, abordându-se astfel o serie de probleme legate de datare, conţinut, localizare, mod de tipărire şi, în sfârşit, de numărul exemplarelor păstrate. Toate aceste chestiuni vor fi reluate şi dezbătute în contribuţiile care alcătuiesc ediţia de faţă.

Primul studiu, *Structura Octoihului ieromonahului Macarie (1510)*, aparţinând acad. Gheorghe Mihăilă, debutează sub semnul cercetărilor anterioare întreprinse de Ioan Bianu, Nerva Hodoş, Dan Simionescu, P.P. Panaitescu şi conţine o analiză atentă a structurii *Octoihului* sau *Osmoglasnicului* macarian, „o formă mixtă, extrem de rară şi de neaşteptată a acestei cărţi liturgice", după cum constatase P.P. Panaitescu (p. 15).

Articolul următor, *Civilizaţia Ţării Româneşti la 1500*, semnat de acad. Romulus Răzvan Theodorescu, are ca obiect descrierea civilizaţiei Ţării Româneşti de la 1500, în contextul căreia ia fiinţă ctitoria lui Radu cel Mare de la Dealu, „primul monument de arhitectură ecleziastică de o oarecare însemnătate artistică şi dinastică ridicat în Sud-Estul european după căderea Bizanţului, în statul creştin neatârnat cel mai apropiat de hotarele Islamului" (p. 26).

Intitulat *Isihasmul. Rugăciunea şi cartea*, complexul studiu al lui Dan Horia Mazilu ia în discuţie plasarea importantului moment al apariţiei primelor noastre scrieri religioase într-o epocă mistică, influenţată de mişcarea isihastă. *Isihasmul* – doctrină a cărei nume provine de la cel al monahilor isihaşti (*hêsychastai*), care preferau „traiul într-o recluziune ce favoriza asceza şi existenţa în tăcere şi în «linişte» (en hêsychia)" (p. 33) – este „o alcătuire a teologiei Bizanţului din secolul al XIV-lea" (p. 33), care a depăşit, după cum constată autorul, sfera religiosului, astfel încât „ideologia" isihastă ajunge să stârnească interesul mai multor categorii de cercetători. Deşi captivant prin conţinutul bogat de informaţii şi comentarii, studiul lui Dan Horia Mazilu se îndepărtează, totuşi, de obiectul de interes al ediţiei în ansamblul ei.

Dan Zamfirescu are în vedere, în paginile următoare, să aşeze evenimentul tipăririi *Octoihului* de acum 500 de ani în „lumina unei noi istorii" (p. 61). Considerând momentul de faţă „vârful

[1] Vezi *Liturghierul lui Macarie 1508/2008*, Târgovişte, Arhiepiscopia Târgovişteі, Biblioteca Academiei Române, 2008.

aisbergului", autorul articolului *Octoihul lui Macarie şi înfruntarea civilizaţiilor la Dunărea de Jos* încearcă integrarea sa în vastul context al istoriei universale. În această ordine de idei, amplul studiu, structurat în şase părţi, scoate în evidenţă consecinţele pe care le-a avut expansiunea otomană în Europa. Atenta şi bine documentata expunere a acestor realităţi ajută la identificarea condiţiilor *„sine qua non* ale existenţei unei istorii a tiparului românesc" (p. 80). Singura problemă rămasă nesoluţionată fiind locul tipăririi primelor noastre trei cărţi, autorul acestui articol constată, în urma unei succinte analize, bazată pe eliminarea altor ipoteze, că acesta era capitala ţării – Târgovişte.

Următorul studiu, semnat de Marian Vîlciu şi intitulat *Cartea şi perioada Octoihului, semnificaţia teologică şi importanţa lor pentru viaţa liturgică a bisericii*, completează prezenta ediţie aniversară a *Octoihului* macarian prin informaţii de natură teologică, extrem de utile în cazul de faţă. Autorul face, astfel, cunoscută cititorilor diviziunea anului bisericesc în cele trei perioade: perioada *Triodului* (sau perioada prepascală), perioada *Penticostarului* (sau perioada pascală) şi perioada *Octoihului* (sau perioada postpascală), ultima fiind cea mai lungă dintre cele trei. După o succintă prezentare a celor două tipuri de *Octoih*, numit şi „cartea celor opt glasuri" (p. 92), Marian Vîlciu îşi îndreaptă atenţia asupra exemplarului macarian, despre care constată – la fel ca P.P. Panaitescu (p. 119) – că este „o formă mixtă, extrem de rară a acestei cărţi" (p. 96).

Paginile următoare cuprind un studiu din anul 1986, *Tiparniţa chirilică macariană din Ţara Românească*, aparţinând cercetătorilor maghiari Lajos Demény şi Lidia A. Demény, care încearcă să rezolve, pe de o parte, problema controversată a originii tiparniţei macariene – „a treia oficină chirilică europeană", după cea de la Cracovia (1491) şi Cetinje (1493–1496), iar, pe de altă parte, să stabilească locul de tipărire a cărţilor macariene, nespecificat în epilog. În urma unei cercetări bine structurate şi argumentate, au fost desprinse următoarele concluzii: tiparul macarian nu a avut contacte cu tiparniţa chirilică de la Cracovia (p. 105), iar teoria aducerii tiparniţei de la Cetinje în Ţara Românească trebuie definitiv abandonată, fiind vorba despre două tiparniţe diferite (p. 108). Ultima constatare nu exclude însă identitatea, pe care o confirmă numeroşi cercetători, dintre Macarie de la Cetinje şi Macarie din Ţara Românească. Adăugând celor demonstrate o ultimă constatare – imposibilitatea tipăririi cărţilor lui Macarie la Veneţia –, se ajunge la concluzia că acestea nu puteau fi tipărite decât în Ţara Românească, iar tiparul macarian se dovedeşte a fi „un produs local intern" (p. 110–111).

Ţinând seama de aceste considerente, autorii apreciază ca fiind de o importanţă deosebită problema unei viitoare căutări a originii tiparului românesc „cu caracteristici poligrafice proprii bine definite" în „executarea literelor şi a întregii ornamentaţii după modelul cărţilor manuscrise moldoveneşti" (p. 111). Un astfel de studiu ar fi, într-adevăr, extrem de interesant şi ar oferi un plus de valoare actualelor cercetări întreprinse asupra celor trei tipărituri macariene: *Liturghierul* (1508), *Octoihul* (1510) şi *Tetraevangheliarul* (1512).

Reproducerea în ediţia de faţă a studiului tipărit de P.P. Panaitescu în 1939 – *Octoihul lui Macarie (1510) şi originile tipografiei în Ţara Românească* – are rolul de a completa rezultatele cercetărilor expuse anterior. Astfel, analiza comparativă dintre *Octoihul* tipărit la Cetinje în 1494 şi cel tipărit la Târgovişte în 1510 scoate în evidenţă un singur element comun: comentariul tipografului (adică postfaţa din *Octoihul lui Macarie*, respectiv prefaţa din *Octoihul* de la Cetinje). Trei sunt concluziile la care ajunge autorul: 1. tipografia de la Cetinje n-a fost adusă în Ţara Românească; 2. *Octoihul* din Ţara Românească nu a fost tipărit după cel de la Cetinje; 3. ieromonahul Macarie care a tipărit *Octoihul* din Muntenegru este acelaşi tipograf care tipăreşte *Octoihul* muntean, 16 ani mai târziu. În ceea ce priveşte locul tipăririi *Octoihului*, marele istoric şi filolog român nu este convins de faptul că este vorba despre Cetatea Târgovişteі, căci „Vlăduţ (Vlad cel Tânăr), în vremea căruia apare *Octoihul*, stă când la Bucureşti, când la Târgovişte" (p. 131), astfel încât – conchide P.P. Panaitescu – tipografia putea la fel de bine să fie aşezată la Mănăstirea Snagov.

Se poate constata în cuprinsul studiilor menţionate anterior o mare diversitate, am putea-o numi chiar neconcordanţă, a opiniilor acestor cercetători privind indicarea cu precizie a locului tipăririi „tripticului macarian", cum numeşte Gheorghe Mihăilă cele trei tipărituri ale ieromonahului Macarie (p. 13). Astfel, Înalt Preasfinţitul Nifon Mihăiţă este de părere că aceste cărţi au fost tipărite la Târgovişte, mai exact la Mănăstirea Dealu, unde „a fost instalată tipografia" (p. 8–10). Mitropolitul nu face astfel distincţie între cele două locuri, fiind bine cunoscut obiceiul din principatele române ca tipografiile să fie aşezate într-o mănăstire. Dan Zamfirescu optează pentru capitala ţării, Târgovişte,

după ce pune în balanţă ipotezele: Bistriţa, Dealu, Snagov şi Târgovişte, ipoteza veneţiană fiind de la bun început exclusă. În sfârşit, P.P. Panaitescu, având în vedere acelaşi obicei de localizare a tipografiilor în mănăstiri, ia în considerare, în egală măsură, atât varianta Mănăstirii Dealu (Târgovişte), cât şi cea a Mănăstirii Snagov (de lângă Bucureşti). În ciuda dificultăţii pe care o prezintă localizarea tiparniţei macariene, din cauza numărului relativ redus de informaţii pe care le-au avut la dispoziţie cercetătorii, se impune totuşi o reconsiderare a acestora în vederea stabilirii cu exactitate a locului tipăririi primelor noastre cărţi de cult.

În legătură cu filiaţia textului, analiza comparativă întreprinsă de P.P. Panaitescu între *Octoihul* de la Cetinje din 1494 şi *Octoihul lui Macarie* confirmă faptul că este vorba despre două texte total diferite. Concluzia desprinsă de Panaitescu a fost aceea că „avem a face cu întrebuinţarea pentru tipar a altor manuscrise, având la bază traduceri diferite, în slavoneşte, ale *Octoihului* grecesc" (p. 124). Un viitor studiu asupra acestor manuscrise este, în consecinţă, mai mult decât necesar în soluţionarea problemelor de filiaţie, extrem de importante în cazul cercetării oricărui text vechi.

Alina Camil
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza"
Iaşi, bd. Carol I, nr. 11, România

Manuscris trilingv. Preliminarii la o editare. Cuvânt-înainte de Erich Renhart; studii de Cătălina Velculescu, Zamfira Mihail, Ileana Stănculescu, Ovidiu Olar; volum îngrijit de Ileana Stănculescu, Bucureşti, Editura Paideia, 2010, 208 p.

Studierea textelor vechi prezintă o reală însemnătate în procesul descoperirii şi conturării culturii unui popor, reuşind să capteze interesul oamenilor de ştiinţă din diverse domenii. În această direcţie se înscrie şi iniţiativa luată de Centrul de Studii „Vestigia" înfiinţat de Universitatea Graz (Austria), care şi-a propus identificarea şi valorificarea manuscriselor din ţările est- şi sud-est-europene, dar şi din afara acestora. Graţie acestei iniţiative, precum şi studiilor întreprinse de un grup de cercetători bucureşteni condus de prof. dr. Cătălina Velculescu, volumul de faţă aduce la lumină un *Slujebnic*[2] arhieresc din secolul al XVII-lea, păstrat la Bucureşti, într-un manuscris trilingv, la Biblioteca Academiei Române sub cota 1790.

După cum aflăm din *Cuvântul-înainte* semnat de prof. dr. Erich Renhart, această lucrare este rezultatul unui proiect desfăşurat pe durata a mai mult de doi ani şi oferă celor interesaţi un ansamblu de studii sau articole, deopotrivă istoric, filologic şi iconografic, datorat reunirii unor cercetători aparţinând unor discipline ştiinţifice diferite: prof. dr. Cătălina Velculescu, prof. dr. Zamfira Mihail, conf. univ. dr. Ileana Stănculescu şi drd. Ovidiu Olar.

Studiul care deschide acest volum, *Ms. rom.* ***1790*** *de la Biblioteca Academiei Române din Bucureşti*, este semnat de Cătălina Velculescu şi cuprinde o descriere amănunţită a *ms. 1790*, care a atras atenţia specialiştilor prin „înfăţişarea lui spectaculoasă" (p. 9) şi prin scrierea trilingvă a acestuia, respectiv: română (pentru „indicaţiile de regie"), slavonă (pentru textele liturgice) şi greacă (pentru traducerea paralelă a unor formule liturgice în slavonă). După o succintă descriere a conţinutului *ms. 1790* şi a ilustraţiilor prezente în text, autoarea subliniază faptul că s-a confruntat cu două neajunsuri: legătura dintre anumite ilustraţii şi text nu a fost încă pe deplin elucidată, la fel cum nu s-a ajuns nici la datarea certă a manuscrisului[3]. Studiul cuprinde şi o analiză comparativă a câtorva ediţii tipărite şi manuscrise ale *Liturghierului*, Cătălina Velculescu constatând faptul că manuscrisul 1790 nu a fost folosit „de copiştii şi traducătorii ce au lucrat în deceniile următoare elaborării"

[2] Titlul complet, în traducerea Zamfirei Mihail, este următorul: *Slujebnic ce cuprinde Liturghia celui întru Sfinţi Părintele nostru Ioan Arhiepiscopul Constantinopolului Zlatoust şi a celui întru Sfinţi Vasilie cel Mare, Arhiepiscopul Chesareii Capadociei şi alte slujiri arhiereşti.*

[3] Ileana Stănculescu, în *Studiu asupra ilustraţiilor din ms. rom.* ***1790***, menţionează, totuşi, anul 1653 (vezi p. 107 în volumul recenzat).

acestuia (p. 31). Excepţie fac doar două texte în care au fost identificate câteva elemente comune; este vorba despre două *Liturghiere* manuscrise din anii 1699, respectiv 1799.

Articolul următor, *Ms. rom.* ***1790*** *– raporturi cu* ***Movilă 1629*** *şi cu ms.* ***1216*** *de la Cluj*, elaborat de Cătălina Velculescu şi Ovidiu Olar, reprezintă un minuţios studiu comparativ între *ms. 1790*, ediţia din 1629 a *Liturghierului* publicat de Petru Movilă la Kiev şi manuscrisul 1216 de la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei Române. În urma comparaţiei s-au constatat numeroase apropieri între cele trei texte, însă nu poate fi vorba de o identitate la nivelul conţinutului. Cercetările nu sunt finalizate.

O analiză complexă a textului slav al manuscrisului care face obiectul cercetării de faţă întreprinde Zamfira Mihail în studiul *Consideraţii privind textul slav al ms. rom.* ***1790***. Pornind de la o prezentare a cărţilor de cult tipărite ale lui Petru Movilă şi urmărind circulaţia în Ţara Românească a *Slujebnicului* acestuia, autoarea are în vedere o triplă comparaţie: pe de o parte între cele două exemplare[4] (păstrate la Biblioteca Academiei) ale *Slujebnicului* tipărit în 1629, la Kiev, pe de altă parte, între textul slav al manuscrisului 1790 şi textul *Slujebnicului* din 1629 şi, în sfârşit, între *Slujebnicul* de la Kiev şi alte manuscrise slave din Ţara Românească. În urma demersului întreprins, Zamfira Mihail constată că: „Manuscrisul 1790 este monumentul filologic reprezentativ care marchează etapa de generalizare a procesului de trecere la liturghia integrală în limba română" (p. 106).

În paginile următoare ale volumului, Ileana Stănculescu supune atenţiei dimensiunea iconografică şi pe cea estetică a *Slujebnicului mitropolitului Ştefan*. După identificarea imaginilor prezente în manuscris – miniaturi, frontispicii, colontituri şi iniţiale ornate – semnatara *Studiului asupra ilustraţiilor din ms. rom.* ***1790*** are în vedere clasificarea acestora în funcţie de locul pe care îl ocupă în pagină şi descrierea iconografică detaliată. Interesante şi atractive sunt descrierile frontispiciilor, care îmbină fie elemente vegetale şi zoomorfe, fie elemente vegetale şi umane (p. 114–118).

Ovidiu Olar descrie dintr-o perspectivă istorică viaţa şi activitatea mitropolitului Ştefan al Ungrovlahiei, într-un studiu bine documentat – *Mitropolitul Ştefan al Ungrovlahiei (1648–1653; 1655–1668)* –, însoţit de anexe, ce oferă un plus de informaţii binevenite despre subiectul abordat.

Intitulat *Introducere în studiul comparat al manuscriselor liturgice slave din Biserica Ortodoxă Română (sec. XVII)*, studiul cu care se încheie volumul aparţine Zamfirei Mihail şi are meritul de a conferi lucrării aspectul unui ansamblu bine conturat, suscitând în acelaşi timp interesul şi motivaţia unor cercetări viitoare. Informaţiile oferite de autoare sunt extrem de interesante şi merită a fi valorificate. Amintim câteva dintre acestea: majoritatea cercetătorilor români – printre care se numără N. Iorga, H. Mihăescu, G. Ivănescu, V. Pârvan ş.a. – stabilesc, pe baza a numeroase argumente, epoca introducerii limbii slave ca limbă de cult în secolele XII–XIII, în timpul „ţaratului vlaho-bulgar" sau în secolul al XIV-lea, „la formarea principatelor române independente" (p. 185), în timp ce Dimitrie Cantemir consideră că românii au acceptat oficierea slujbei ortodoxe în limba slavonă abia în secolul al XV-lea. Zamfira Mihail subliniază cu această ocazie necesitatea întreprinderii unei analize amănunţite a culturii ortodoxe române de expresie slavă, pe baza documentelor inedite, o valoroasă contribuţie în această direcţie fiind şi cercetarea diacronică şi comparativă a tipologiei textelor liturgice din secolul al XVII-lea întreprinsă de echipa Cătălinei Velculescu. În acest secol se constată o creştere a numărului cărţilor liturgice slave tipărite la noi, fiind identificate legături ecumenice şi cu biserici din alte ţări. Un exemplu concret ar fi *Liturghierul* slav tipărit la mănăstirea Dealu în 1646, care „îşi are matricea" în *Liturghierul* lui Petru Movilă, tipărit la Kiev, în 1639 (p. 191). În finalul studiului, autoarea îşi exprimă intenţia iniţierii unei cercetări a manuscriselor slavone din Ţările Române, manuscrise care sunt păstrate în România sau se află în depozitele din străinătate. În cazul manuscriselor slave de liturghiere din România, primii paşi au fost deja făcuţi, astfel încât apreciata cercetătoare face cunoscute primele rezultate ale cercetării sale.

În pofida prezentării unora dintre studiile la care ne-am mai referit ca fiind într-un stadiu nefinalizat, după cum menţionează autorii înşişi (vezi, de exemplu, precizări precum „cercetarea noastră continuă", p. 32, 66; „am dori să continuăm cercetările", p. 136 ş.a.), această lucrare – preliminară unei ediţii viitoare a *Slujebnicului* Mitropolitului Ştefan – constituie o contribuţie valoroasă pentru

[4] Unul dintre exemplare a fost completat ulterior cu foi manuscrise.

filologia românească şi nu numai. Cu ocazia, viitoare, a apariţiei ediţiei de text, un studiu lingvistic precedat de o transcriere interpretativă a textului ar completa într-un mod cât se poate de fericit rezultatele cercetărilor de faţă, îmbogăţind seria ediţiilor critice realizate în tradiţia filologică românească.

Alina Camil

*** *Şcoala Ardeleană*, vol. III. *240 de ani de la moartea marelui arhiereu şi luptător naţional Ioan Inochentie Micu-Klein, 1768–2008*; coordonatori: Ioan Chindriş şi Ciprian Ghişa, Oradea, Editura „Episcop Vasile Aftenie", 2009, 492 p.*

Episcopul Inochentie Micu-Klein, una dintre personalităţile marcante ale secolului al XVIII-lea, a reprezentat „imaginea episcopului ideal" (p. 86), considerat conducător al Bisericii şi al poporului şi unanim apreciat de reprezentanţii Şcolii Ardelene, în special de Samuil Micu, care i-a prezentat detaliat activitatea religioasă şi politică.

Acest al treilea volum al publicaţiei *Şcoala Ardeleană* dedicat vieţii şi operei marelui prelat cuprinde o serie de studii şi articole repartizate în patru secţiuni: o primă secţiune (p. 14–92), ce conţine şase articole şi studii, are ca temă generală personalitatea lui Inochentie Micu-Klein; o a doua (p. 93–269), alcătuită din nouă studii şi articole, se referă la personalităţile Iluminismului ardelean; a treia secţiune (p. 270–390; nouă studii şi articole) are în vedere probleme de istoria limbii sau legate de cartea românească veche, în vreme ce ultima secţiune (p. 391–492; şapte studii şi articole) face referire la aspecte de istorie ecleziastică şi naţională.

Prima secţiune se deschide cu studiul *Primul român modern: Inochentie Micu-Klein*, în care autorii, Ioan Chindriş şi Vasilica Cristea, încearcă să demonstreze dubla calitate, de „păstor de suflete" şi de „luptător politic" (p. 16), a episcopului blăjean. Inochentie Micu-Klein a rămas în istorie în primul rând pentru faptul de a fi trimis împărătesei Maria Tereza un amplu memoriu (în douăsprezece capitole), intitulat *Supplex Libellus* (1743), în care formula punctual o serie de revendicări, precum afirmarea românilor ca naţiune, independenţa lor faţă de puterea politică străină din Transilvania sau egalitatea clerului românesc cu clerul altor naţionalităţi. Interesante pentru acest studiu sunt atât comentariile cu privire la caracterul puternic şi dârz al episcopului şi la memoriul său, cât şi varianta tradusă din latină (în premieră de autorii studiului) a memoriului.

Următoarele două articole – *Inocenţiu Micu-Klein şi spiritul Blajului* (Ioan Buzaşi) şi *Episcopul Ioan Inocenţiu Micu-Klein întemeietorul oraşului Blaj* (Ioan Mitrofan) – punctează activitatea lui Inocenţiu Micu-Klein ca „episcop vizionar şi martir", ca apărător al drepturilor oropsitei *plebs valachica* şi ca întemeietor al bibliotecii Blajului, „centru al Bisericii Greco-Catolice a românilor" (p. 38). Susţinător al originii latine a poporului român şi al latinităţii limbii române, vlădica Micu-Klein a fost un model pentru reprezentanţii Şcolii Ardelene, care, după cum se subliniază în finalul articolului lui Buzaşi, este „spiritul Blajului" (p. 42) şi „pecetea Blajului" (Mircea Eliade) asupra culturii şi literaturii române moderne.

Fănică Niţă şi Iacob Mârza, semnatarii contribuţiei intitulate *Metodă şi sursologie istorică la Augustin Bunea.* Studiu de caz: *Episcopul Ioan Inocenţiu Klein*, tratează succint despre volumul lui Augustin Bunea, *Din Istoria românilor. Episcopul Ioan Inocenţiu Klein (1728–1751)*, îmbinând discursul narativ cu cel istoric. Autorii articolului evidenţiază faptul că lucrarea profesorului Bunea despre personalitatea „îndrăzneaţă, pragmatică şi vizionară" (p. 58) a episcopului Inochentie Micu-Klein reprezintă o dovadă a apelului la conceptele şi metodologia istoriei critice şi pozitiviste din Europa occidentală de la sfârşitul secolului al XIX–lea. Ideea centrală care se conturează este că episcopul Inochentie Micu-Klein reprezintă un exemplu pentru liderii românilor ardeleni în lupta politică pentru afirmarea naţională.

* Recenzia a fost redactată în cadrul proiectului POSDRU/88/1.5/S/47646, cofinanţat din Fondul Social European, prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013.

În *Pagini din viaţa episcopului Inocenţiu Micu-Klein oglindite în revista „Bună vestire" de la Roma*, Ioan Tâmbuş prezintă câteva articole ale unor teologi de seamă (Aloise Tăutu, Octavian Bârlea, Pamfil Carnaţiu, Ioan Filip, Zenovie Pâclişanu, Ştefan Manciulea ş.a.), unii din ei aflaţi în exil, despre viaţa şi activitatea episcopului Inocenţiu Micu-Klein, comparat cu Petru Pavel Aron, perioada de exil, testamentul său, documente privitoare la decesul şi înmormântarea episcopului. La sfârşitul textului, este anexat testamentul episcopului (datat 22 sept. 1768), transpus pe două coloane: una în limba latină şi una tradusă în română de Aloise Tăutu.

Ultimul studiu din această primă secţiune, *Inochentie Micu-Klein: lider politic şi bisericesc* (Ciprian Ghişa), îşi propune să abordeze două probleme importante: una se referă la imaginea despre marele arhiereu ce a fost transmisă de către istoricii şi oamenii de cultură greco-catolici, iar cealaltă are în vedere apectele privitoare la ceea ce a însemnat Unirea cu Biserica Romei în timpul păstoririi lui Inochentie Micu-Klein.

Toate textele din acest grupaj tematic evidenţiază meritele lui Micu-Klein, prezentat, mai ales, ca arhiereu „care luptă pentru întărirea edificiului unirii, a pietrei pe care e construită propria biserică" (p. 92).

A doua secţiune, intitulată *Personalităţi ale Iluminismului ardelean*, debutează cu articolul Laurei Stanciu dedicat unui reprezentant mai puţin cunoscut al Iluminismului transilvan, Gheorghe Gherontie Cotore, a cărui operă a rămas în manuscris, excepţie făcând câteva tratate de strictă specialitate. Autoarea evidenţiază însemnătatea lucrărilor acestui autor din prima generaţie a Şcolii Ardelene şi, după o scurtă prezentare biografică cunoscută mai ales din opera lui Samuil Micu, descrie activitatea istoriografică a acestuia (*Istoria despre schismăticia grecilor* şi *Despre articuluşurile ceale de price*, lucrare rămasă în manuscris). Un merit al lui Cotore, arată cercetătoarea, este utilizarea termenului *neam* cu sensul nou de *naţiune*, înlocuindu-l pe cel medieval de *natio*.

Al doilea text, *Pietas et eruditio. 300 de ani de la naşterea lui Petru Pavel Aron*, semnat de Ioan Chindriş, aduce în prim-plan figura monahului Petru Pavel Aron, cel care a salvat Biserica Unită cu Roma de la extincţie, „far luminos al trecutului spiritual românesc" (p. 113), căruia, în final, autorul îi aduce un omagiu pios.

În *Cultură şi naţiune la românii ardeleni în secolul al XVIII-lea: Ioan Iacob Aron* (?–1788), Iacob Mârza prezintă viaţa şi activitatea lui Ioan Iacob Aron; în anexă se prezintă patru fragmente din opera istoriografică a personalităţii ecleziastice prezentate.

Contribuţia intitulată *Filosofia dreptului la Ladislau Vajda de Glod* a lui Adrian Boanţă trasează evoluţia sistemului filosofic al lui Ladislau Vajda, aşa cum poate fi el dedus din cele două lucrări ale sale (*Adnotările la Poemationul lui Coselli* şi *Despre legile civile private ale Ardealului* – în trei cărţi), privite în contextul ideilor filosofice europene şi al celor emanate de Şcoala Ardeleană.

Intitulat *Preotul şi iluministul Péter Bod (1712–1769)*, studiul complex al lui Botond Gudor sintetizează viaţa şi activitatea profesională a lui Péter Bod, în calitate de traducător, poet, bibliotecar, profesor, preot, notar al Sinodului general al Bisericii Reformate maghiare, militant activ pentru renovarea limbii maghiare, cu contribuţii esenţiale în domeniile teologiei (preocuparea pentru istoria Bibliei şi pentru sărbători), filologiei (dorinţa de reînnoire a limbii prin alcătuirea de dicţionare şi gramatici) şi istoriei (sintetizarea unor documente din istoria transilvană). Anexele cuprind câteva selecţii de texte traduse de Pr. Nicolae Dănăilă, note, precum şi lista ediţiilor folosite.

Următoarele două articole fac referire la viaţa şi activitatea lui Ioan Barac. Primul dintre ele, *Coordonate iluministe la Ioan Barac* (Daniela Deteşan), îl situează în orientarea de tip iluminist cu tentă barocă şi preromantică şi formulează clar ideea că, prin creaţiile sale (*Risipirea Ierusalimului*, *Halima*, *Cartigam*), Barac a reuşit să se integreze în literatura română, conturând un program de redresare culturală, axat pe moralizare şi culturalizare. În a doua contribuţie pe această temă, *Ioan Barac, autor de scrieri religioase*, Mircea Popa îl defineşte pe Ioan Barac ca figură reprezentativă a poeţilor epocii, alături de Vasile Aron. Operele sale cu caracter religios (*Gratulaţie episcopului Vasile Moga*, *Psaltirea fericitului proroc şi împărat David* şi *Jalea famelii rămase la moartea Prea Sfântului domn Nestor Ioanovici, episcopul eparhiei diecezană neunite a Aradului în anul 1830*) sunt citate fragmentar spre exemplificare în anexele de la sfârşitul articolului.

În *„Zilele de durere". Contribuţie inedită a lui Nicolae Comşa la biografia lui Samuil Micu*, Zaharie Pintea pune în discuţie o pagină din activitatea a doi cărturari ce aparţin istoriei Blajului, Nicolae Comşa şi Samuil Micu. Nicolae Comşa analizează o perioadă controversată din viaţa lui Micu, aducând date noi, esenţiale pentru înţelegerea biografiei cărturarului ardelean.

Ultimul articol din această secţiune, semnat de Larisa Matei (Fârtat), este consacrat vieţii şi activităţii lui Ion Budai-Deleanu. După o prezentare detaliată a biografiei, autoarea se opreşte asupra operei istorice a lui Budai-Deleanu (*De originibus populorum Transylvaniae*, *Introducere istoricească la Lexiconul românesc-nemţesc*), care prezintă elemente comune cu opera celorlalţi reprezentanţi ai Şcolii Ardelene: originea latină, continuitatea şi anterioritatea românilor în Dacia.

A treia secţiune debutează cu un studiu al Niculinei Iacob şi Ioan Chindriş despre *Biblia lui Victor Smigelschi – cea dintâi versiune exegetică a textului biblic în cultura românească*. Mai întâi, se face o scurtă prezentare a tradiţiei biblice româneşti, autorii oprindu-se la noua versiune a *Sfintei Scripturi* în limba română realizată de eruditul profesor Victor Smigelschi, revizor al traducerii lui Micu. Sunt reproduse, pentru comparaţie, câteva fragmente din capitolul I al Cărţii Facerii aparţinând *Bibliei* din 1795 a lui Micu, respectiv *Bibliei* lui V. Smigelschi (1892–1914). Spre deosebire de Micu, Smigelschi uzează de un aparat impresionant de note şi comentarii de ordin teologic, moral, lingvistic, ştiinţific (aproximativ în număr de aproximativ 3000).

Dedicate scrierilor lui Coresi, următoarele două articole, semnate de Otilia Rus – *Sursele româneşti manuscrise ale tipăriturilor coresiene* şi *Aspecte din limba şi stilul textelor coresiene* –, aduc în discuţie cunoscutele texte tipărite coresiene, pe care autoarea le abordează din mai multe perspective şi la mai multe niveluri: *Apostolul*, *Tetraevanghelul*, *Psaltirea slavo-română*, *Liturghierul* şi *Catehismul*.

O contribuţie importantă pentru literatura religioasă, dar şi pentru istoria limbii române literare are Florica-Elisabeta Nuţiu, care, prin *Arhieraticoanele ardelene în cadrul literaturii arhieticonale româneşti*, demonstrează că *Arhieraticonul* românesc modern, în calitate de carte de altar, s-a născut şi s-a sistematizat în Transilvania, în cadrul Şcolii Ardelene. Arhieraticoanele ardeleneşti[5] abundă în cuvinte împrumutate din limbile latină (*cerbice*, *purceade*, *proveni* etc.); slavă (*blagoslovi*, *ceteţ*, *coneţ*, *dveră*, *otpust*, *priceştanie*, *rucaviţă*, *stepenă*, *zvezdă* etc.), maghiară (*alduit*, *chindeu*, *copârşeu*, *dărabă*, *feredeu*, *lepedeu*, *minteani*, *tolcearîu* etc.) şi greacă (*axios*, *prezviter*).

Ioan Oros, în textul dedicat *Începuturilor istoriografiei româneşti asupra cărţii*, arată că, în spaţiul românesc, debutul acestui tip de demers coincide cu preocupările istoriografice iluministe, iar iniţiatorul istoriografiei române din secolul al XVIII-lea este Samuil Micu, urmaşul lui Inochentie. Sunt redate fragmente din două paragrafe de carte (cu sensul de 'capitol'): primul se referă la *Scriitorii români*, iar al doilea la *Alţi scriitori româneşti*.

În continuare, Anca Elisabeta Tatay vorbeşte despre *Litografiile din revista „Biblioteca Românească" de la Buda*, în anii 1821, 1829, 1830 şi 1834, arătând că ilustraţia lui Romulus, strămoşul romanilor, din primul număr al revistei din 1821, ar fi prima litografie publicată într-o tipăritură românească apărută la Buda (punctul de vedere al lui Gh. Oprescu).

Otilia Urs prezintă apoi *O dalterie din timpul arhiepiscopului Atanasie Anghel* acordată preotului Ion din Drăguş (1702); aflăm din acest articol că dalteria reprezintă „actul de numire care se acorda preoţilor cu ocazia hirotonirii" (p. 376).

Într-o contribuţie care analizează poezia *Versul vlădicului Maer*, dedicată de un autor anonim episcopului blăjean Grigorie Maior, Ioan Chindriş atrage atenţia asupra primei transcrieri a textului – datorată lui Alin-Mihai Gherman (într-o broşură intitulată *Literatura română din Transilvania între preiluminism şi preromantism*) –, care ar conţine unele inexactităţi. Autorul oferă pe două coloane cele două transcrieri (propria variantă şi cea a lui Gherman) şi evidenţiază diferenţele dintre versiuni.

[5] Autoarea exemplifică prin *Arhieraticonul* lui Inochetie Micu-Klein (1748), *Arhieraticonul* lui Grigore Maior (1777), *Arhieraticonul* lui Atanasie, episcop al Râmnicului (1874), precum şi câteva manuscrise : *Ms. 1384* (1799), *Ms. 1518* (1878), *Ms. 2089* (1875), *Ms. 2320* (un arhieraticon anonim).

În ultimul articol din această secţiune, intitulat *Noi identificări de exemplare din cartea veche românească*, Otilia Urs se referă la textele aflate la Mănăstirea Piatra Craiului din judeţul Cluj – *Liturghii* (Blaj, 1756), *Ceaslov* (Blaj, 1778), *Psaltire* (Sibiu, 1811) şi *Psaltire* (Sibiu, 1827), care contribuie în mod decisiv la conturarea imaginii culturii româneşti vechi.

Cea de a patra secţiune reuneşte şapte articole referitoare la aspectele istorice ecleziale din secolul al XVIII-lea. Primul text, *„Adevăratul unit" şi „schismaticul". Preotul unit între model şi contramodel în timpul episcopului Inochentie Micu-Klein*, al lui Dumitru Dumitran, prezintă în contrast imaginea preotului unit (Inochentie Micu-Klein) şi imaginea preotului schismatic hirotonit de un ierarh ortodox.

Articolul Gretei-Monica Miron, *Strategii de întărire a unirii în dieceza de Făgăraş în secolul al XVIII-lea. Problema hirotonirilor din afara diecezei*, reprezintă o analiză subtilă, circumscrisă epocii vizate, a ritualului hirotonisirii preoţilor din afara diecezei după numirea unui episcop ortodox în Transilvania. Este creionat portretul ideal al preotului: „păstor sufletesc, povăţuitor al credincioşilor în cele spirituale dar şi lumeşti, în viaţa de zi cu zi, autoritate morală şi model de comportament social" (p. 403).

Contribuţia *Alegerea ultimului episcop al diecezei de Făgăraş: Alexandru Şeterca Şuluţiu*, semnată de Ioana Mihaela Bonda, aduce în discuţie un moment crucial pentru Biserica Română Unită: în condiţiile în care episcopul Ioan Lemeni fusese demis, în dieceza de Făgăraş, rămasă vacantă, este ales Alexandru Şterca Şuluţiu, bun cunoscător al dificultăţilor cu care se confruntau preoţii şi enoriaşii.

În următorul articol, înrudit tematic cu cel citat anterior, *Episcopul Ioan Lemeni în exilul vienez (1850–1861)*, Ciprian Ghişa prezintă viaţa zbuciumată a lui Ioan Lemeni, aflat în exil, după ce fusese demis de generalul Puchner în 1848, pe motiv că activitatea sa din timpul revoluţiei a fost considerată promaghiară şi antinaţională.

Studiul Ancăi Elisabeta Tatay, cu titlul *O privire de anasamblu asupra revistei „Gura satului" (1867–1881). Studiu de caz asupra caricaturilor „Gurii satului" din perioada pestană. Ianuarie 1869 – martie 1871*, aduce în atenţia cititorului o secţiune mai puţin cunoscută din presa epocii, şi anume presa umoristică ardeleană, al cărei întemeietor este considerat a fi Mircea Vasile Stănescu şi care, prin „Gura satului", alături de „Calicul" sau „Vulturul", a contribuit la procesul de îmbogăţire şi modernizare a limbii române. Interesante sub aspect documentar ni se par şi cele 40 de caricaturi aşezate la finalul articolului.

Penultimul articol, intitulat *Cadrele didactice de la Şcoala civilă unită de fete din Beiuş, elita intelectualităţii feminine locale*, prezintă componenţa corpului didactic (alcătuit în majoritate din profesoare) al şcolii respective şi activitatea acestuia până la momentul transformării şcolii civile în Liceul român unit de fete (1919).

Ultimul studiu, aparţinând unuia dintre coordonatorii lucrării, Ioan Chindriş, *Din enigmele masoneriei româneşti: „Frăţia de cruce"*, se opreşte asupra unui subiect puţin studiat şi mai degrabă obscur, şi anume Frăţia de cruce, considerată o „enigmă a secolului nostru" (p. 487). În anexă, Chindriş oferă trei scrieri pe această temă, traduse în limba română: *Câte ceva despre caracterul Valahilor, Fratres de cruce. Din vremurile lui Horea* (Brabée Gusztáv) şi *Frăţia transilvăneană a crucii* (Anton de Maillÿ).

Cele treizeci şi unu de studii şi articole care constituie substanţa lucrării prezentate oferă o imagine cuprinzătoare a secolului al XVIII-lea transilvănean, sintetizând informaţii din domenii diverse: istoria limbii, istorie eclezială, teologie, filosofie, literatură etc. Deşi conceput, inclusiv prin titlu, ca un omagiu adus lui Inochentie Micu-Klein, volumul aduce în atenţia cititorului şi alte personalităţi ale veacului: Petru Pavel Aron, Gherontie Cotore, Ion Iacob Aron, Ioan Barac, Ladislau Vajda etc.

Cristina-Mariana Lungu-Cărăbuş
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza"
Iaşi, bd. Carol I, nr. 11, România

*** *Şcoala Ardeleană*, vol. IV, coordonatori: Ioan Chindriş şi Ciprian Ghişa, Oradea, Editura „Episcop Vasile Aftenie", 2010, 326 p.*

Parte a unui demers susţinut de scoatere la lumină a valorilor culturale ale trecutului, cea de a patra apariţie a seriei intitulate *Şcoala Ardeleană* reuneşte noi contribuţii ale cercetătorilor interesaţi de problematica vastă legată de tema anunţată explicit prin titlu, precum şi de probleme generale privitoare la istoria culturii şi limbii române.

Lucrarea apare sub egida unor importante instituţii culturale ori ecleziastice ale zonei (Episcopia Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, din Oradea, Asociaţia „Episcop Vasile Aftenie", Biblioteca Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca, Asociaţia Cercetătorilor Istoriei Bisericii Greco-Catolice), volumul pus în discuţie fiind coordonat de Ioan Chindriş şi Ciprian Ghişa. Partea cea mai consistentă, reprezentată de studii şi articole, se divide în trei direcţii de interes: prezentarea unor personalităţi marcante ale iluminismului ardelean, într-o primă secţiune, secondată de articole ce tratează problematica vastă a istoriei limbii şi culturii româneşti vechi şi, într-o ultimă parte, reliefarea unor aspecte de istorie eclezială şi naţională. Volumul se încheie cu o serie de prezentări ale noilor apariţii de filologie românească, recenzia fiind o formă importantă de receptare critică şi de punere în pagină a intereselor cercetătorilor unui domeniu ştiinţific. Din sublinierea direcţiilor tematice remarcăm caracterul de publicaţie culturală, cu caracter interdisciplinar. Acest fapt trimite şi la una dintre metodele de studiu ale diverselor aspecte ale culturii române, regăsită în studiile de aici: contextualizarea, necesitatea cunoaşterii fenomenului prin prisma mediului în care s-a creat, scrutarea cauzelor interne şi a celor externe ale unei realităţi culturale şi înţelegerea sa în funcţie de acestea.

Debutând cu o serie de articole referitoare la individualităţile iluministe, volumul îşi lărgeşte aria tematică prin alte studii filologice, astfel încât cititorul interesat poate găsi pe parcursul celor 326 de pagini abordări diverse. Pe lângă evidenţierea unor aspecte novatoare ale textelor româneşti vechi, pe care le vom analiza secvenţial şi selectiv mai jos, întâlnim şi studii interdisciplinare. Astfel, în studiul semnat de Anca Elisabeta Tatay se discută despre *Frontispicii şi viniete laice gravate în lemn folosite pentru decorarea tipăriturilor româneşti de la Buda (1780–1830)*, iar Irina Iliescu se ocupă de *Reprezentarea **dansului cu batiste** în iconografia de tradiţie bizantină din Ţările Române*. Primul studiu, ce analizează o serie de frontispicii şi vieniete laice care împodobesc apariţii tipografice cu caracter laic sau religios, demonstrează că specialistul ce studiază problema cărţii româneşti vechi nu va putea neglija aspecte legate de istoria şi simbolismul artei, de evoluţia culturală sau inserţia ideologiilor etc. Concluzia autoarei este edificatoare: „Din cele expuse mai sus s-a putut observa că prin intermediul gravurii în lemn s-au folosit în tipăriturile româneşti de la Buda frontispicii şi viniete care prezintă variate şi uneori complexe elemente laice, adeseori cu implicaţii simbolice. Frontispiciile şi vinietele [...] ne dovedesc, încă o dată, nu doar valoarea documentară a tipăriturilor, ci şi valoarea lor artistică, şi atestă faptul că erau primite cu interes de către cititorii vremii" (p. 169). Precedat de o vastă analiză a dansului ca mod de relaţionare cu divinitatea, prin raportare la *Biblie*, studiul Irinei Iliescu reprezintă o erudită punere în pagină a unei analize în care critica artei se face cu fine şi îndrăzneţe observaţii, în care domeniile interferează, iar fenomenele culturale se explică unul prin intermediul celuilalt. Iată ce afirmă autoarea: „Analiza coregrafiei nu poate să omită aspectul său ludic [...]. Filiaţia dintre artă şi lingvistică se stabileşte din nou, întrucât în limba română termenul de joc se suprapune peste cel de dans. Ca şi jocul, dansul se desfăşoară în afara vieţii obişnuite, în cadrul unor limite de timp şi spaţiu bine stabilite" (p. 178).

În ceea ce priveşte studiile dedicate cărţii româneşti vechi şi cele de istorie a limbii, remarcăm, pe lângă varietatea subiectelor, caracterul de noutate al acestora. Astfel, autorii Niculina Iacob şi Ioan Chindriş, semnatari ai mai multor contribuţii în cadrul acestui volum, aduc în discuţie problema primei „concondanţe" biblice româneşti, alcătuită de Ioan Marginai şi rămasă în manuscris, însoţindu-şi demonstraţia, prin care se urmăreşte evidenţierea manierei de lucru a autorului, de vaste reproduceri

* Recenzia a fost redactată în cadrul proiectului POSDRU/88/1.5/S/47646, cofinanţat din Fondul Social European, prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013.

textuale. Aceeaşi metodă este folosită de autorii mai sus citaţi şi în articolul *Silvius Tannoli şi poemul său grăniceresc (o hermeneutică românească)*, o succintă analiză biografică, urmată de o hermeneutică a textului însoţită de punerea integrală în pagină a acestuia. Volumul poate fi astfel consultat de beneficiarul interesat şi ca antologie selectivă de fragmente inedite sau edite ale culturii române, cuprinzând vaste reproduceri ale textelor analizate ori opere ale personalităţilor puse în pagină în prima secţiune. Pe parcursul a peste de 60 de pagini, îl putem regăsi pe *Grigorie Maior – documente antologice*, demers al aceloraşi Ioan Chindriş şi Niculina Iacob, cu un preambul biobibliografic foarte util. Interesul pentru ierarhul ardelean se remarcă şi în studiul lui Cristian Barta, care, în studiul *Figura lui Grigorie Maior – viziunea lui Samuil Micu*, analizează documente ce evidenţiază interesante aspecte ale relaţiilor interumane ori culturale ale celor doi cărturari ardeleni.

Cele şase studii de istorie ecleziastică şi naţională tratează aspecte ale istoriei bisericii din Transilvania. Dintre acestea, cel al lui Daniel Dumitran – *Coordonate ale literaturii teologice româneşti în perioada Luminilor. Problema formării clerului* – suscită interesul prin analiza comparativă a unui bogat corpus de texte teologice, urmărind evoluţia şi modernizarea concepţiei referitoare la formarea clerului, prin ajustarea traducerilor textelor necesare cultului sau formării intelectuale, precum şi prin diversificarea tematicii. Un exemplu îl reprezintă traducerea unui text dogmatic, aparţinând lui Tournéley: „Conservatoare în esenţă, opţiunea pentru transpunerea în limba română a «prelegerilor» lui Tournéley, un autor «canonic» în deceniile anterioare, a fost determinată în mare măsură de necesitatea tipăririi unor manuale accesibile destinate tinerilor clerici, redactate în limba proprie. Renunţând parţial la maniera erudită de expunere, caracteristică lucrărilor originale, *Theologhia dogmatică şi moralicească despre taine* s-a constituit într-o literatură preponderent *funcţională*, fără a fi însă lipsită de trăsăturile unui tratat de teologie fundamentală" (p. 251).

Având o justificată culoare locală, prin tematica anunţată încă din titlu, seria *Şcoala Ardeleană* pune în lumină aspecte importante ale culturii noastre. Fără a-şi pierde dominanta filologică, volumul de faţă reuneşte contribuţii ce se adresează totodată istoricilor sau teologilor, teologia şi istoria fiind prin excelenţă domeniile cu care cercetătorul filolog se intersectează cel mai adesea. Cea de a patra apariţie a *Şcolii Ardelene* este aşadar un produs cultural ce indică, prin specificul contribuţiilor cuprinse în paginile ei, prolificitatea tematică a unei perioade de evoluţie culturală cum este cea a iluminismului ardelean, atât de mult cercetată, însă nu epuizată.

Elena Spiridon
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza"
Iaşi, bd. Carol I, nr. 11, România

N. A. URSU, DESPINA URSU, *Împrumutul în procesul modernizării limbii române literare (1760–1860)*, vol. III. *Repertoriu de cuvinte şi forme. Supliment*, Partea I (*literele A–M*), 412 p., Partea a II-a (*literele N–Z*), 418 p., Iaşi, Editura Cronica, 2011*.

Volumul al III-lea al lucrării *Împrumutul în procesul modernizării limbii române literare (1760–1860)* vine ca o completare a celorlalte două volume, apărute între anii 2004 şi 2006, fiind de fapt, aşa cum îl subintitulează autorii, un supliment la volumul al doilea, *Repertoriul de cuvinte şi forme*. În afara repertoriului de cuvinte şi forme propriu-zis, cu un material amplu, volumul mai cuprinde, în reluare, o *Notă introductivă* (p. 7–12), *Lista siglată a scrierilor consultate* (p. 13–59) şi *Lista abrevierilor* (p. 60–62)[6]. La sfârşitul părţii a doua a lucrării de faţă, este pusă la dispoziţia cititorului o foarte utilă erată privind volumul al II-lea al acestei importante lucrări ştiinţifice.

* Recenzia a fost redactată în cadrul proiectului POSDRU/88/1.5/S/47646, cofinanţat din Fondul Social European, prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013.

[6] Aceste două liste apar şi în partea a II-a a lucrării, p. 5–51, respectiv p. 52–54.

În *Nota introductivă*, N.A. Ursu şi Despina Ursu prezintă modul de elaborare a lucrării, pe baza diverselor surse literare şi nonliterare menţionate în *Lista siglată a scrierilor consultate*, utilizând criteriul onomasiologic. Materialul lexicografic ce se regăseşte în acest *Repertoriu de cuvinte şi forme*, constituit din neologisme din perioada modernizării limbii române literare (1760–1860), este prezentat sintetic, oferind „o imagine edificatoare a relaţiilor dintre diferitele influenţe externe exercitate asupra limbii române şi tendinţele ei proprii de dezvoltare" (partea I, p. 8). Autorii precizează că, pentru stabilirea cuvintelor-titlu, notate cu majuscule, au recurs la forma clasică din dicţionare, şi anume: substantivele, la nominativ singular nearticulat (*abandon*, *cruciadă*, *gorgon* „semn temporal în muzica psaltică", *scandal*, *zoolog* etc.), adjectivele, la masculin singular (*cromatic*, *leonin*, *parohial*, *tactic* etc.), iar verbele, la modul infinitiv (*accede*, *epitropi* „a exercita funcţia de epitrop", *protocoli*, *zeifica* etc.)[7]. După cuvântul-titlu, autorii indică, prin abrevierile uzuale în dicţionare, categoria gramaticală, neprecizând însă genul, conjugarea şi nici pluralul cuvintelor respective.

Articolele de tip lexicografic din repertoriu nu conţin, în general, definiţii decât în anumite situaţii (lexeme mai puţin cunoscute sau sensuri rare ale unor cuvinte polisemantice), când ni se oferă fie definiţii analitice (*gemă* „piatră preţioasă, bijuterie"; *sufragiu* „drept de vot, vot; aprobare, asentiment", *violare* 1. „nerespectarea unui drept, unei legi etc., necinstire"; 2. „împreunare silnică"), fie sinonime (*întabula* „înregistra", *mund* „lume", *vilan* „mojic, bădăran"). Cei doi lingvişti consideră că, această lucrare fiind un repertoriu, nu un dicţionar, definirea cuvintelor nu este necesară întotdeauna, ei invocând, de asemenea, şi „economia de spaţiu" (partea I, p. 9). De cele mai multe ori, s-a recurs la indicarea prin abreviere, în paranteză rotundă, a domeniilor, extrem de diverse, cărora le aparţin respectivele neologisme: maritim (Mar.) – *abordaj*, versificaţie (Versif.) – *acatalectic*, mitologie (Mit.) – *ambrozie*, retorică (Ret.) – *antonomază*, filozofie (Filoz.) – *apercepţie*, juridic (Jur.) – *arbitru*, Antichitate greacă (Antic. gr.) – *areopag*, militar (Milit.) – *balistă*, muzică (Muz.) – *bas*, botanică (Bot.) – *beladonă*, culinar (Culin.) – *biftec*, biserică (Bis.) – *canonicat*, administraţie (Adm.) – *comitat*, alimentaţie (Alim.) – *cantină*, vestimentaţie (Vestim.) – *capişon*, finanţe (Fin.) – *capital*, didactică (Did.) – *catihetic*, comerţ (Comerc.) – *comision*, contabilitate (Cont.) – *cont*, gramatică (Gram.) – *copulativ*, coregrafie (Cor.) – *contradans*, arhitectură (Arhit.) – *coridor*, poetică (Poet.) – *ditiramb*, religie (Relig.) – *dogmă*, astronomie (Astron.) – *eclipsă*, literatură (Lit.) – *eglogă*, zoologie (Zool.) – *elefant*, medicină (Med.) – *encefalită*, logică (Log.) – *entimemă*, fonetică (Fon.) – *epenteză*, lingvistică (Lingv.) – *germanism*, geologie (Geol.) – *glimer*, anatomie (Anat.) – *glasofaringian*, chimie (Chim.) – *glucină*, politică (Polit.) – *ohlocraţie*, teologie (Teol.) – *patrologie*, pictură (Pict.) – *penel*, psihologie (Psih.) – *percepţie*, tehnică (Tehn.) – *receptor*, istorie (Ist.) – *sabin*, tipografie (Tipogr.) – *stereotip* etc.

Repertoriul are în vedere atât sensurile proprii ale cuvintelor, cât şi cele figurate, indicate prin abrevierea *fig.* Interesante ni s-au părut articolele din repertoriu care includ şi unele contexte, având rolul de a evidenţia nuanţele semantice sau unele forme gramaticale. Pentru cele mai multe cuvinte, însă, sunt date doar atestările lor siglate, fapt prin care poate fi reflectată „frecvenţa cuvintelor şi a formelor respective, precum şi distribuţia lor pe epoci şi regiuni" (partea I, p. 10). Astfel, fiecare cuvânt are, pe lângă forma sa literară actuală, şi una sau mai multe variante din diverse texte ale epocii (de exemplu, *impacienţă*, *impaţienţă*, *impaciinţă*, *impaţiinţă*, partea I, p. 286; *lugubru*, *lugubăr*, *luguber*, partea I, p. 359; *numeros*, *număros*, partea a II-a, p. 70; *zootehnie*, *zootecnie*, partea a II-a, p. 416). Autorii repertoriului au preferat să nu marcheze accentul pentru toate cuvintele, ci doar pentru cele care se abat de la normele ortoepice actuale ale limbii standard sau când poate constitui un indiciu etimologic (v. partea I, p. 11; de exemplu, *bergamótă*, *bibliófil*, *colegián*, *diátribă*, *geránţie* „împuternicire", *monárhie*, *parálipsă*, *pardós* şi *párdos*, *preámbul*, *réumă*, *sirá* „şir, rând de generaţii" etc.).

Un aspect deosebit de important, care se impune aprecierii pentru o astfel de lucrare studiind împrumuturile în procesul de modernizare a limbii române literare, îl constituie preocuparea celor doi lingvişti în direcţia stabilirii etimologiei (uneori multiplă) a cuvintelor studiate, care este indicată la finalul fiecărui articol din acest repertoriu. În cazul textelor scrise cu alfabet chirilic, a fost aplicat

[7] Substantivele defective de plural (*ebenacee*, *eumenide*, *galinacee*, *mani*, *penaţi*) sau adjectivele care au doar formă de feminin (*gravidă*) sunt înregistrate în *Repertoriu* drept cuvinte-titlu.

principiul interpretării fonetice a grafiei, însă, în cazul exemplelor îndoielnice, s-a reprodus termenul ca atare.

Lucrarea, dedicată academicianului Marius Sala, se adresează lingviştilor, în special lexicologilor, punând la dispoziţie un dicţionar *sui-generis* de împrumuturi lexicale ce are la bază texte literare şi nonliterare din perioada modernizării limbii române literare (1760–1860).

Cristina-Mariana Lungu-Cărăbuş
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza"
Iaşi, bd. Carol I, nr. 11, România

EMIL SUCIU, *Influenţa turcă asupra limbii române*, vol. I: *Studiu monografic*, 2009, 726 p., vol. II: *Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă*, 2010, 914 p., Bucureşti, Editura Academiei Române.

La un secol de la prima sinteză dedicată contactelor româno-turcice (Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, 1900), Editura Academiei Române oferă publicului o lucrare de excepţie, cu privire la relaţiile lingvistice româno-osmane. Lucrarea, aparţinând turcologului Emil Suciu, adună, după cum mărturiseşte autorul, rezultatele unei munci de peste treizeci de ani, care a început sub îndrumarea lui Vladimir Drimba. Spre deosebire de Lazăr Şăineanu, care avusese în vedere şi aspectele culturale, Emil Suciu se opreşte la faptele strict lingvistice, discutând împrumuturile lexicale dacoromâneşti directe din turca osmanlâie; demersul autorului se întinde pe nu mai puţin de 1640 de pagini (ambele volume), format mare.

Ţinând cont de utilizarea neadecvată în literatura de specialitate a unui instrumentar lexical confuz, este necesară o scurtă privire asupra terminologiei adoptate de Emil Suciu. Cercetătorul distinge între influenţa turcică veche, din sec. VI–X (hună, avară, protobulgară), influenţa turcică preosmanlâie (pecenegă, cumană şi tătară) şi influenţa turcă osmanlâie. Termenul *tiurc* (*türk*), folosit uneori pentru a desemna familia limbilor şi popoarelor turcice, este înlocuit în lucrare cu *turcic*, care îi fereşte pe cititori de confuzii.

Volumul I cuprinde şase capitole, în care se face o analiză detaliată a influenţei turceşti sub raport istoric, geografic şi lingvistic. Împrumuturile din turca osmanlâie sunt strict delimitate de cele neosmanlâi, precum şi de cuvintele de origine turcă intrate prin intermediul altor limbi sud-est europene. Autorul face cu destulă prudenţă selecţia fondului preosmanlâu din limba română, subliniind dificultăţile specifice unui asemenea demers. Analiza împrumuturilor turceşti a permis câteva disocieri inedite: autorul identifică sursele împrumuturilor turceşti, arătând căile prin care acestea au pătruns la noi. Cu acest prilej, cercetătorul realizează o periodizare a influenţei turceşti, din trei perspective: cronologia împrumuturilor, viabilitatea şi sincronia lor (situaţia termenilor de origine turcă în fiecare dintre etapele istorice ulterioare preluării lor). Analiza repartiţiei teritoriale a cuvintelor de origine turcă osmanlâie a permis stabilirea gradului de influenţă turcească în acest sens, de unde constatarea că între ariile lingvistice din sud şi din est, pe de o parte, şi cele nord-vestice, pe de altă parte, există o adevărată prăpastie, majoritatea acestor împrumuturi concentrându-se în Muntenia, Moldova, Oltenia şi Dobrogea. Analizând prezenţa împrumuturilor în stilurile funcţionale ale limbii române, Emil Suciu constată că influenţa turcească a putut juca un anumit rol în delimitarea treptată a variantelor funcţionale ale românei literare.

Încadrarea fonetică a împrumuturilor turceşti în limba română este prezentată minuţios şi exhaustiv. Subcapitolul respectiv oferă prilejul unei foarte interesante analize a reflexelor unor foneme în graiuri. În ceea ce priveşte adaptarea vocalei *ö*, Emil Suciu este de părere că „unicul tratament regulat al vocalei [...] a fost *o*" (p. 223). Pe lângă excepţiile menţionate de autor, explicate prin evoluţii dialectale turceşti sau dacoromâneşti, este necesar să aducem în discuţie şi forma regională *iortoman* a lui *ortoman*. Trecând cu vederea posibilitatea originii sale preosmanlâi (pentru care ar pleda şi prezenţa diftongului iniţial), termenul ar putea confirma că turcicul *ö* a fost încadrat în

limba română şi ca *io*. Adaptarea morfologică a împrumuturilor este analizată din toate punctele de vedere, evidenţiindu-se situaţii spectaculoase, impuse de forma specifică a cuvintelor altaice, atipică pentru spaţiul romanic. Analiza amănunţită permite autorului să concluzioneze că nu se poate vorbi despre elemente turceşti în fonetica şi morfologia limbii române.

Sintaxa limbii române a fost slab influenţată de limba turcă. Un loc aparte îl ocupă condensarea lexico-semantică, prin care „unul dintre elementele componente ale construcţiei sintactice etimologice a fost detaşat din aceasta, însuşindu-şi conţinutul semantic al întregii îmbinări" (p. 342), procedeu discutat de Emil Suciu în mai multe studii[8].

Lexicul românesc de origine turcă a îmbogăţit inegal grupurile terminologice româneşti. Emil Suciu face o prezentare cu lux de amănunte a materialului (de unde lipsesc doar etimoanele, la care autorul a renunţat din economie de spaţiu) şi împate întregul material în opt grupuri terminologice, cuprinzând în total 46 de sfere semantice. În interiorul acestor grupuri terminologice, sferele semantice cele mai bogate în cuvinte turceşti (peste 100 de termeni) sunt următoarele: starea psihomorală (termenii care desemnează însuşiri negative sunt mult mai numeroşi decât cei care exprimă calităţi), îmbrăcămintea, alimentaţia, locuinţa, lumea vegetală, lumea animală. Grupul terminologic al societăţii pare a fi cel mai puternic influenţat, cu 1115 termeni, în majoritatea sferelor sale semantice înregistrându-se peste 100 de cuvinte de origine turcă (organizarea politică şi social-administrativă, armata, comerţul şi serviciile, activitatea financiară). Cu toate acestea, din punctul de vedere al viabilităţii împrumuturilor, acest grup terminologic a ajuns azi pe ultimul loc, cu un procent de cuvinte păstrate de doar 16%, primul loc fiind deţinut de grupul terminologic al naturii, cu un procent de 66%. Clasificarea din punct de vedere onomasiologic a împrumuturilor este interesantă şi utilă atât pentru iniţiat, cât şi pentru neiniţiat. Sfera semantică a îmbrăcămintei poate fi punctul de plecare pentru un studiu despre vestimentaţie, precizările autorului privitoare la răspândirea în timp şi spaţiu a cuvintelor fiind de un real folos. În analiza schimbărilor semantice pe care le-au suferit cuvintele de origine turcă, Emil Suciu ţine seama numai de procedeele proprii pentru obţinerea noilor sensuri, nu şi de mecanismele prin care iau naştere acestea. Capitolul dedicat semantismului se încheie cu un studiu asupra calcurilor semantice, cercetătorul admiţând însă şi unele coincidenţe în cazurile de calc identificate.

La nivel onomastic, influenţa turcească s-a exercitat mai pronunţat în toponimie, cu menţiunea că aceasta priveşte Dobrogea şi sudul Basarabiei, precum şi unele zone de graniţă. În restul ţării, aceste toponime provin, în general, din apelative sau din antroponime de origine turcă. Este important de subliniat existenţa unei categorii de toponime obţinute prin transplant toponimic (nume care iniţial desemnau locuri din afara graniţelor ţărilor române), căci acestea reflectă influenţa turcă savantă asupra limbii şi culturii româneşti (de exemplu, *Anadol* „Anatolia" < tc. înv. *Anadol*, *Cărâm* „Crimeea" < tc. *K(ı)rım* etc.).

Emil Suciu acordă o atenţie specială influenţei turceşti în domeniul formării cuvintelor. Spre deosebire de Lazăr Şăineanu, autorul consideră inadecvată încadrarea sufixului *-man* între morfemele de origine turcească, căci acesta este mai vechi decât influenţa osmanlâie, originea sa rămânând incertă. Trebuie remarcat şi elementul de compunere *baş* (< tc. *baş* subst. „căpetenie, comandant", adj. „principal, prim, întâi, cel mai de seamă"), analizat greşit în unele lucrări de specialitate recente.

Privitor la situaţia actuală a cuvintelor româneşti de origine turcă, se observă tendinţa pronunţată de eliminare a acestora, evidenţiată în ultimul capitol şi în anexe. Tot aici autorul face o prezentare a întregului material lexical, sintetizând în câteva tabele şi liste o muncă imensă reflectată în sutele de pagini ale monografiei.

În cel de-al doilea volum al lucrării, constituind *Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă*, se prezintă publicului larg situaţia fiecărui cuvânt în parte, în cele mai mici detalii. Lucrarea, cu toate că analizează contactele româno-turceşti în perspectivă strict lingvistică, se distinge prin bogăţia

[8] Amintim aici *Condensarea lexico-semantică*, apărută recent (2009) la Editura Institutul European, în care autorul tratează monografic acest fenomen lingvistic atât de puţin studiat.

izvoarelor documentare. Este un dicţionar istoric şi etimologic cu 2760 de cuvinte descrise lexicografic, cu datarea şi atestarea sensurilor, cu variantele împrumutate sau create pe teren românesc, dar şi cuvintele derivate sau compuse – tot pe teren românesc. Pe lângă etimonul turcesc, cu variantele sale, se dă şi corespondentul din celelalte limbi balcanice. Fiecare cuvânt este însoţit de informaţii despre statutul său în limbă şi perioada în care este atestat. Sensurile sunt traduse în franceză, dicţionarul dovedindu-se astfel un instrument util de lucru pentru romanişti, slavişti şi turcologi. Deziderатul mai vechi de a cerceta influenţa turcică în limbile est-europene capătă acum contur, când bibliografia lingvistică românească beneficiază de o lucrare de excepţie dedicată influenţei turceşti.

Constatăm că pentru numeroase cuvinte de origine turcică, multe dintre acestea panaltaice, a căror origine nu poate fi stabilită prin analiza fonetică, se specifică, în *Dicţionar*, etimologia turcă osmanlâie. Istoricul C. Giurescu, demonstrând originea preosmanlâie a unor termeni păstoreşti, afirmă că raporturile românilor cu tătarii şi turcii „nu au fost de natură să faciliteze asemenea împrumuturi”[9]. Lucrarea lui Emil Suciu demonstrează tocmai contrariul, căci există în *Dicţionar* un mare număr de cuvinte privitoare la creşterea animalelor de origine osmanlâie. Oprindu-se la un singur termen, *cioban*, Emil Suciu reţine momentul primei atestări a cuvântului (anul 1502), adăugând faptul incontestabil că, în prima jumătate a secolului XX, *cioban* nu era încă folosit în Transilvania şi Banat decât în puncte izolate. Trebuie însă să amintim aici prezenţa termenului în antroponimia românească din Carpaţii polonezi şi ucraineni. Ştiind că migraţiile păstoreşti din Carpaţi s-au încheiat în secolul al XVI-lea, pare de necrezut că un termen abia intrat în limba română ar fi putut influenţa onomastica atât de puternic[10]. Tot la păstorit ar trebui inclusă şi discuţia despre *cobuz* şi derivatele sale, *căpuţ* şi *căpuş*. Interesant este faptul că forma literară are în primele sale atestări sensul de „instrument cu coarde”, în timp ce formele *căpuţ* şi *căpuş*, atestate doar în creaţii folclorice, apar exclusiv cu sensul de „instrument de suflat”. În acord cu opinia lui Iorgu Iordan[11], Emil Suciu le explică prin etimologie populară (s.v. *cobuz*). Probabil ar trebui plecat de la un etimon preosmanlâu în *-us* (ştiindu-se că *-z* turcesc nu se afonizează în limba română), care ar fi putut fi adaptat sub forma sufixului diminutival *-uţ* sau *-uş* (cf. numele *Remus*, devenit în unele graiuri *Remuţ*, cu schimbarea accentului), cuvintele în *-us* nefiind specifice limbii române. Trecerea lui *o* protonic la *ă* apare şi în alte împrumuturi turcice (ex. tăt. *nohut* > *năut*, cf. *căbuz*). Considerăm că discuţia asupra instrumentelor muzicale păstoreşti ar merita să fie reluată şi încadrată într-o cercetare mai amplă despre lexicul păstoresc, folosindu-se informaţiile oferite de onomastică şi dialectologie.

După un secol în care cercetarea influenţei turceşti s-a făcut la noi în majoritate absolută de către nespecialişti (cum scria cândva Vladimir Drimba), Emil Suciu reevaluează întregul fond de cuvinte cu instrumentele turcologului şi ale românistului. Făcută de pe poziţia specialistului cu dublă formaţie, cercetarea ale cărei roade sunt prezentate azi publicului rămâne o contribuţie de referinţă pentru lingvistica şi filologia românească, lucrarea impunându-se în mod cert ca model şi instrument de lucru pentru viitoare cercetări nu doar filologice sau lingvistice, ci chiar din sfera mai largă a disciplinelor umaniste.

Iosif Camară
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
Iaşi, bd. Carol I, nr. 11, România

[9] Const. C. Giurescu, *Împrumuturi cumane în limba română*: ***odaie*** *şi* ***cioban***, în SCL, XII, 1961, nr. 2, p. 213.

[10] Reţinem că din 11200 de antroponime legate de păstorit, aproape 60% au legătură cu termenul *cioban*, acesta deţinând prima poziţie în Ucraina şi a doua poziţie în Bulgaria, Grecia, Polonia şi Serbia. Vezi I. Boamfă, G. Camară, I. Camară, *Pasturing in the Carpathian-Balcan Space, based on Romanian names*, comunicare la *Forum Carpaticum*, Cracovia, 2010 (al cărei text este cuprins într-un volum în curs de apariţie).

[11] Iorgu Iordan, *Etymologies populares*, în „Bulletin linguistique”, X, 1942, p. 38.

MIHAELA-ELENA CIOCOIŢEI, *Valori universale ale operei lui Dimitrie Cantemir*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2009, 438 p.*

Situată în rândul preocupărilor ştiinţifice menite să pună în lumină dimensiunea universală a operei cantemiriene, lucrarea reprezintă teza de doctorat a autoarei, putând fi percepută, aşa cum subliniază coordonatorul ştiinţific, acad. Ştefan Ştefănescu, ca o contribuţie la continuarea preocupărilor Academiei Române de a recupera şi de a edita opera integrală a lui Dimitrie Cantemir. Importanţa unui astfel de studiu amplu, care însumează nu mai puţin de 438 de pagini, e justificată încă din *Cuvântul-înainte*, semnat de Ştefan Ştefănescu, în care se remarcă succint aportul lui Dimitrie Cantemir la dezvoltarea culturii române, graţie erudiţiei sale, dorinţei de cunoaştere, dar şi perspectivelor deschise în variate şi numeroase domenii. Remarcând spiritul critic al autoarei şi acuitatea interpretării, prefaţatorul precizează că această reuşită e rodul unei munci temeinice, fundamentate pe o cunoaştere şi o analiză amănunţită a operei lui Dimitrie Cantemir, dublate de abilitatea cu care sunt mânuite tehnicile de investigaţie ştiinţifică. Noutatea lucrării e dată de caracterul interdisciplinar şi transdisciplinar al lucrării şi e susţinută de capacitatea autoarei de a interfera lectura istorică cu metodele specifice abordării ştiinţelor umaniste, respectiv exacte, dar şi de manipularea cu uşurinţă a datelor cu conţinut istoric, paralel cu cel al altor discipline.

În *Introducere*, autoarea justifică orientarea cercetării spre dimensiunea europeană şi universală a operei lui Dimitrie Cantemir ca pe o necesitate dictată de demersul ştiinţific actual, precizând totodată metodologia utilizată, care, jalonată de orientările pedagogiei moderne, împleteşte informaţia de ordin istoric şi umanist cu cea din cadrul altor discipline. Referindu-se la *Stadiul cunoaşterii* (p. 13–14), Mihaela-Elena Ciocoiţei menţionează etapele parcurse de Academia Română în demersul întreprins pentru a recupera şi valorifica opera cantemiriană. Sunt identificate cinci etape: A. *Etapa prerusă* (1825–1891), reprezentată de primele tipărituri postume ale operelor lui Dimitrie Cantemir, de tatonările şi descoperirile întâmplătoare, de primele ediţii ale operei cantemiriene, respectiv de delegarea primei misiuni ştiinţifice externe a Societăţii Academice Române; B. *Etapa Grigore G. Tocilescu* (1891–1909); C. *Etapa primelor ediţii critice moderne* (1923–1965); D. *Etapa cantemirologiei* (1970–1999); E. *Etapa reinterpretărilor şi a revelaţiilor* (2001–2005). Exteriorizându-şi bucuria din perspectiva cercetătorului, autoarea nu ezită să continue prin a evidenţia aportul propriu (p. 15–16), consemnând, în acest sens, următoarele aspecte: analiza discursului, de la tipologizare (primar, secundar, terţiar) la relaţionarea discursului cantemirian cu cel canonic în general; încadrarea lucrărilor lui Dimitrie Cantemir în noile abordări istorice, politice şi ştiinţifice; analiza operei din perspectiva opoziţiei o t i u m – n e g o t i u m [12]; prezentarea lumii dacice aşa cum se oglindeşte ea în viziunea lui Dimitrie Cantemir; conturarea rivalităţii dintre Dimitrie Cantemir şi Constantin Brâncoveanu; utilizarea analizei SWOT în încercarea de a răspunde dacă demersul cantemirian mai este actual şi necesar.

Conţinutul propriu-zis al lucrării e organizat pe patru capitole. În capitolul I, *Discursul istoric şi conexiunile sale în opera lui Dimitrie Cantemir*, este pusă în relief percepţia de „om total” (*Înţelept, Cărturar, Umanist, Enciclopedist*, p. 19) a personalităţii lui Dimitrie Cantemir, motiv pentru care încadrarea operei sale într-un singur gen sau domeniu anume este dificilă. Luând în calcul trei coordonate – activitatea de bază, preocupările autorului în raport cu rolul jucat în comunitate şi

* Recenzia a fost realizată în cadrul proiectului POSDRU /88/1.5/S/47646, cofinanţat din Fondul Social European, prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013.

[12] Definind aceşti termeni, autoarea consemnează următoarele: „Om politic şi savant, Cantemir distingea clar răgazul (lat. «otium») de obligaţie (lat. «negotium»). Preocupările intelectuale reprezentau, în acelaşi timp, o obligaţie pentru individul ancorat în societate, cu atât mai mult cu cât individul aparţinea elitei, şi o desfătare pentru spirit. «Negotium» lega pe om de comunitate, responsabiliza elita şi corespundea planului material. «Otium» îl interioriza pe om în raporturile sale cu Divinitatea, îl conecta pe individ la elită, la cei asemenea lui şi corespundea planului spiritual. Între «otium» şi «negotium» se afla caritatea, obligaţia de a ajuta comunitatea, transformată în răgaz al spiritului” (p. 119); „În limbaj cantemirian, «otium» era *desfătare*, *plăcere*, iar «negotium» era *nevoinţă*, *trebuinţă*” (p. 121).

educaţia sa –, cercetătoarea identifică la Cantemir trei tipuri de discurs: *primar*, *secundar* şi *terţiar*. Menţiunea făcută e legată de centrarea pe discursul istoric, spre a releva conexiunile acestuia cu literatura şi alte ştiinţe, spre deosebire de cercetările de până în prezent axate pe critică, teorie a textului şi istorie literară. Astfel, celor trei coordonate particularizate li se asociază trei tipuri de discurs: *istorico-politic*, *istorico-filosofic* şi cel *politizat*, recurgerea la un tip sau la alt tip de discurs fiind influenţată de momentul utilizării sale, de intenţiile autorului, de specificul lucrării etc. Ceea ce întregeşte discursul lui Dimitrie Cantemir, subliniază autoarea, sunt intruziunile filosofice şi religioase, menite să prezinte Moldova ca pe o putere demnă de atenţia cancelariilor străine, respectiv expresivitatea limbajului. Mihaela-Elena Ciocoiţei admite că principele-cărturar se numără printre puţinele personalităţi ale secolelor al XVII-lea–al XVIII-lea care „iniţiază dialogul artelor şi ştiinţelor" (p. 101) în cadrul unui dialog cultural, el însuşi constituit ca secvenţă a dialogului civilizaţiilor. Om politic şi savant, Dimitrie Cantemir reuşeşte să-şi modifice discursul în funcţie de reperul avut în vedere, păstrând structura discursului ciceronian. Bună cunoscătoare a operei marelui cărturar preiluminist, dar şi a contextului istoric care a generat-o, autoarea analizează discursul cantemirian pe cele trei componente, ţinând seama de structura general valabilă a discursului clasic al literaturii latine. Un alt aspect ce atrage atenţia este abundenţa notelor de subsol, care nu conţin doar trimiteri bibliografice, ci au menirea de a completa conţinutul informaţional transmis.

În capitolul al II-lea al lucrării, *Valorile. Forme de universalitate. Modelul cantemirian*, se discută despre Dimitrie Cantemir în calitate de „model unic" (p. 151), despre capacitatea sa de a realiza o sinteză personală, aptă să prezinte cultura română ca parte integrantă a celei europene. Percepând valorile drept forme ale universalităţii, autoarea îl menţionează pe Dimitrie Cantemir printre puţinii cărturari preocupaţi cu adevărat de raportul dintre „universal şi matricea etnică – naţională, la nivelul discursului axiologic" (p. 158). După clasificarea care impune două tipuri de valori – *absolute* şi *individuale* – atenţia ne este orientată spre valorile individuale intelectuale (ştiinţa, scepticismul, spiritul critic), cărora li se asociază ca modele: *Cărturarul*, *Savantul*, *Reformatorul*, *Moralistul/Criticul*, respectiv spre cele sensibile (gusturile, pasiunile, preocupările, demnitatea), reprezentate de modele ca: *Nobilul*, *Curtezanul*, *Artistul*. Concluzia la care se ajunge e aceea că, în faţa potenţialului cititor, Dimitrie Cantemir îşi etalează toate aceste valenţe ale spiritului, fiind, în acelaşi timp: *Cărturar* (prin opţiunea pentru studiul îndelungat şi scris); *Savant* (prin preocuparea pentru elementul nou în sfera ştiinţelor), *Reformator* (ca domn), *Critic* (ca observator al moravurilor societăţii), *Artist* (prin firea sa pasională).

În ce priveşte capitolul al III-lea, *De la tradiţional la modern. Punctele cardinale ale operei cantemiriene*, aici autoarea îşi propune să rezolve câteva dileme: cum se defineau tradiţia şi modernitatea în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, care era raportul real dintre cele două concepte şi ce repere justificau apartenenţa la unul dintre ele; dacă se putea vorbi de tradiţie pură şi/sau modernitate irevocabilă; în ce context un om se dovedea tradiţionalist sau modern; care sunt astăzi accepţiile pentru cei doi termeni, respectiv cum sunt percepuţi cei doi termeni în mediul elitist/profan. Opera principelui-cărturar oglindeşte cele două concepte, ţinând seama de cinci paliere des întâlnite în cadrul cercetării istorice: politica, economia, socialul, cultura şi mentalitatea (p. 200). Deşi autoarea îşi propune ca tehnică de lucru abordarea lor succesivă, autonomă, nu lipsesc cazurile de interferenţă a palierelor, demersul final dovedindu-se deopotrivă sincronic şi diacronic.

Cel din urmă capitol, *Dimitrie Cantemir – atitudini. Viziunile unui cărturar*, ne furnizează date importante menite să susţină universalitatea operei cantemiriene, ca o rezultantă a atitudinii faţă de anumite probleme supuse atenţiei. În lucrările ilustrului cărturar sunt dezvăluite patru modele atitudinale: *războinicul* sau *administratorul*, *binefăcătorul*, *înţeleptul* şi *intransigentul* sau *savantul*. O altă idee asupra căreia se insistă în această parte din lucrare e legată de problema dacică. Ţinând seama de diverse coordonate (literară şi filologică, istorică, a imaginarului), Dimitrie Cantemir susţine cu argumente solide faptul că dacii şi romanii sunt strămoşii românilor. Ancorat în realităţile vremii, cunoscând dezvoltarea însemnată a lingvisticii în secolul al XVIII-lea, Dimitrie Cantemir nu ezită să caute originile românilor chiar şi pe tărâm filologic, evidenţiind ideea că orice popor e legat implicit de limba sa şi că orice proces de etnogeneză angrenează şi o componentă lingvistică. Graţie preocupărilor legate de stabilirea identităţii neamului şi a limbii române, Dimitrie Cantemir e văzut de autoare ca unul dintre primii comparatişti şi cercetători atenţi ai limbilor romanice, dar şi printre cei

care sesizaseră importanţa toponimiei şi a antroponimiei în acest sens. Deşi operele lui Dimitrie Cantemir conturează cadrul istoric al dezvoltării statului medieval Moldova, el e considerat primul istoric atent la substratul etnolingvistic, subliniind importanţa conservării moştenirii ancestrale ca fundament al civilizaţiei europene moderne. Un număr relativ mare de pagini (p. 320–344) este rezervat subcapitolului *Viziunea lui Dimitrie Cantemir despre Ştefan cel Mare*, în care, după ce se realizează un scurt inventar al operelor lui Dimitrie Cantemir ce evocă figura importantului conducător al Moldovei, cunoscut pentru politica sa diplomatică, ne reţin atenţia o serie de precizări considerate ca relevante, legate de domnia lui Ştefan cel Mare, ca epocă de prestigiu în istoria Moldovei, respectiv de asocierea domnitorului unui adevărat mit istoric. Lucrarea marchează şi rivalitatea deja bine cunoscută dintre Dimitrie Cantemir şi Constantin Brâncoveanu, într-un subcapitol distinct, *Rivalităţi absolute: Constantin Brâncoveanu*, în care autoarea consemnează în mod explicit ca fundament al acestei rivalităţi 13 motive, prin prisma cărora e proiectată imaginea negativă a rivalului paralel cu supradimensionarea eului cantemirian.

Concluziile, formulate într-o viziune modernă, prin aplicarea analizei SWOT, încearcă să răspundă la întrebarea legată de actualitatea şi necesitatea demersului cantemirian, finalitatea fiind aceea de a formula idealul pedagogic al omului de succes, pornind de la înfăţişarea aspectelor importante din viaţa şi opera principelui-cărturar. Discrepanţa dintre perioada evocată şi percepţia nouă dată de metodele moderne utilizate reflectă dorinţa autoarei de a conferi perenitate acestui nume. Rezumatul în limba engleză, bibliografia densă, glosarul minimal de termeni, indicele de nume proprii proiectează imaginea de ansamblu a operei cantemiriene.

Lucrarea Mihaelei-Elena Ciocoiţei reprezintă o contribuţie remarcabilă la mai buna înţelegere a personalităţii lui Cantemir, prin materialul informaţional vast pus la îndemână şi unghiurile de vedere noi propuse. Cartea este un instrument util pentru diverse categorii de specialişti: lingvişti, istorici, teologi, pedagogi etc., demonstrând încă o dată că marile personalităţi, în cazul de faţă Dimitrie Cantemir, permit periodic, prin re-lectură, noi interpretări şi abordări.

Anuţa-Rodica Ciornei-Ardelean
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza"
Iaşi, bd. Carol I, nr. 11, România

ALEXANDRU PHILIPPIDE, *Istoria limbii române*, ediţie critică de G. Ivănescu, Carmen-Gabriela Pamfil şi Luminiţa Botoşineanu, Iaşi, Editura Polirom, 2011, 672 p.

Acest volum ne oferă satisfacţia apariţiei unei cărţi ce face proba, de nicio instanţă publică impusă, dar cu atât mai preţioasă, a unei staturi ştiinţifice şi a unei trăiri spirituale ce le conferă realizatorilor statutul de slujitori ai înaltei culturi şi ai deplinei loialităţi profesionale, ca o cinstire de care se vor împărtăşi din partea beneficiarilor lecturii. Ne referim la tipărirea unei monumentale ediţii Alexandru Philippide, cuprinzând un curs de *Istoria limbii române* propus de acest savant la Universitatea din Iaşi, între anii 1893 şi 1933, aşadar în etapa pregătirii, dar şi după publicarea operei sale capitale, *Originea românilor*, şi paralel cu activitatea marelui lingvist ca redactor al *Dicţionarului limbii române* al Academiei (1897–1905), aspecte care sporesc dimensiunea ştiinţifică a ediţiei şi interesul pentru studierea ei.

În faţa propriilor conştiinţe şi în forul ştiinţei româneşti, responsabilitatea de a realiza şi pune în circulaţie această valoroasă operă şi-au asumat-o, într-o simbolică descendenţă, G. Ivănescu, promotor al marii ştiinţe a lui Philippde în cadrul unei şcoli lingvistice la Iaşi, obligaţie morală preluată şi continuată de eleva profesorului Ivănescu, Carmen-Gabriela Pamfil, cercetător ştiinţific principal, lexicograf, autoare, printre altele, a unei monografii *Alexandru Philippide* (2008) şi editor, în colaborare, al altor opere philippidiene, cea care, la rândul său, i-a transmis ataşamentul pentru cunoaşterea operei Magistrului Şcolii lingvistice ieşene mai tinerei sale colege, Luminiţa Botoşineanu, dialectolog şi editor de texte de specialitate, de asemenea cercetător ştiinţific principal la Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide" al Filialei Iaşi a Academiei Române.

Compararea demersului de faţă cu editarea *Cursului de lingvistică generală* al lui Ferdinand de Saussure de către studenţii acestuia prezintă semnificative şi favorabile analogii, sustenabile şi prin aparatul critic, exemplar, al volumului: *Introducerea*, o adevărată monografie philippidiană, *Bibliografia* (în cea mai mare parte operă de reconstituire), titrarea majorităţii secţiunilor şi adnotarea textului acestora, adesea de actualizare documentară şi ca stadiu al cunoaşterii, redactarea *Anexelor*, cuprinzând lista operelor lui Alexandru Philippide, un număr de hărţi, reproducerea de pagini manuscrise din cursul universitar al autorului şi din notiţe de la curs ale studenţilor săi şi, în sfârşit, două indice, unul de *nume*, iar celălalt de *cuvinte, forme gramaticale, variante fonetice şi elemente derivative*, acesta din urmă o adevărată trecere în revistă raţională a materialului lingvistic studiat. Rezumate în limbile engleză, franceză şi germană încheie volumul.

Semnalăm câteva aspecte demne de interes, atât prin însăşi filiaţia mai sus evocată, cât şi prin faptul că, pentru stabilirea textului, autorii ediţiei au utilizat note de curs ale unor foşti studenţi ai lui Philippide: Iorgu Iordan, Mihai Costăchescu, Ion Lăzărescu, Elvira Irimia, Virginia Ghibu, Lucia Pop, Haralambie Mihăescu, Diomid Strungaru, S. Vărzaru, cele mai multe, nume cunoscute filologilor, dar toate aparţinând şi memoriei afective a numeroşi ieşeni.

În al doilea rând, vrem să recomandăm acest magistral curs, mereu actual, tuturor acelora care se interesează de problematica, deosebit de complexă şi, dată fiind puternica personalitate a Profesorului, extrem de pasionantă, în special a două mari secţiuni ale cărţii, *Istoria sunetelor* şi *Istoria formelor*, adevărate radiografii nu numai cu privire la domeniul studiat, ci şi asupra viziunii şi comportamentului de abordare şi cercetare ale acestuia de către specialiştii – lingvişti, filologi, editori – din diferite epoci şi reprezentând chiar diferite culturi şi mentalităţi.

*

Profităm de această conjunctură editorială pentru a aduce în actualitate una dintre primele semnalări din filologia românească (poate chiar prima?) a limbii de lemn folosite în texte de un profil general administrativ, cu aplicare la lucrări ştiinţifice; este vorba de analiza stereotipiilor din rapoartele (reale sau virtuale) de premiere a unor opere, respectiv de respingere de la premiere a acestora de către Academia Română, clişee atribuite, polemic „specialistului român", considerat de Philippide în mod obligatoriu ca superficial; aceste clişee capătă numele de „calupuri de vorbă".

Reproducem aidoma textul respectiv după *Un specialist român la Lipsca* (lucrare tipărită în anii 1909–1910 în mai multe numere din revista „Viaţa românească" şi, apoi, într-un volum de 171 de pagini, în 1910, după care citâm, de la p. 140), cu menţiunea că, pentru sublinierea paralelei puse în discuţie de Philippide, am intervenit în ceea ce priveşte punerea în pagină a paragrafelor, evidenţiind grafic formulele şi cuvintele de contrast relevante (am păstrat însă ortografia autorului):

„Spusa lui [a *specialistului*] farmecă precum fermeca glasul sirenelor. D-sa chiar are nişte calupuri de vorbă din care scoate la ocazie ediţii nouă, dar stereotipe, precum:

Atunci cînd laudă:

«lucrare ce *se rîdică* mult deasupra lucrărilor obişnuite – *dovedeşte* stăpînirea domeniului de cunoştinţi căruia aparţine – *competinţă* în feliuritele ştiinţi ajutătoare – *stăruinţă* în urmărirea detaliilor celor mai mici – *claritate* în expunerea principiilor şi faptelor grupate – soluţiunile ce se dau chestiunilor controversate şi aprecierile ce se fac asupra teoriilor hazardate sînt *cele mai potrivite şi cele mai juste* în starea de astăzi a cercetărilor – *ultimul cuvînt al ştiinţii* – scriere *senină* – *ultimele cercetări* ale învăţaţilor apuseni – dacă cîteva din opiniile D-lui *** *sînt discutabile*, această împrejurare *nu scade întru nimic valoarea* constatărilor făcute – nu pot întra în detalii – *spirit strict ştiinţific* – rezultate *trainice* ale unui studiu *temeinic* – productul unui *spirit distins* – face epocă».

Iar cînd dezaprobă:

«lucrarea *nu se rîdică* mult deasupra lucrărilor obişnuite – *nu dovedeşte* stăpînirea domeniului de cunoştinţi căruia aparţine – *lipsă de competinţă* în feliuritele ştiinţi ajutătoare – *lipsă de stăruinţă* în urmărirea detaliilor celor mai mici – *obscuritate* în expunerea principiilor şi faptelor grupate – soluţiunile ce se dau chestiunilor controversate şi aprecierile ce se fac asupra teoriilor hazardate *nu sînt cele mai potrivite şi cele mai juste* în starea de astăzi a cercetărilor – acesta *nu este ultimul cuvînt al ştiinţii* – scriere *pătimaşă* – acestea *nu sînt ultimele cercetări* ale învăţaţilor apuseni – dacă cîteva din opiniile D-lui *** *nu sînt discutabile*, această împrejurare *nu măreşte întru nimic valoarea* constatărilor făcute – nu pot întra în detalii – *spirit neştiinţific* – rezultate *şubrede* ale unui studiu *netemeinic* – productul unui *spirit ordinar* – este departe de a face epocă»".

„Cel mai hazliu din aceste calupuri este că «nu poate întra în detalii». Din lipsă de spaţiu!"

Dacă nu am... actualizat în niciun fel exprimarea, este şi pentru că am respectat, cu folos pentru cititor, un precept philippidian, întru apărarea păstrării nealterate a felului de a scrie al unui autor: „limba unui scriitor este, ca şi conţinutul scrierii sale, proprietatea lui...".

*

Revenind la monumentala ediţie critică a cursului de istorie a limbii române al lui Alexandru Philippide, vom încheia manifestându-ne preţuirea faţă de trăirea şi gestul de devoţiune al lui G. Ivănescu de a oferi lingviştilor, filologilor, dar şi tuturor oamenilor de cultură, o operă importantă, ştiinţific şi sentimental, a fostului său profesor, şi exprimându-ne recunoştinţa pentru munca de benedictin, încheiată şi printr-o remarcabilă reuşită tipografică, a editoarelor contemporane nouă, pentru înscrierea lor – cu generoasă deschidere – în acest exemplar dialog peste timp, ca expresie *sui-generis* a ideii de banchet platonician.

Stelian Dumistrăcel
Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide"
Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2, România

EUGEN SIMION, *Ion Creangă. Cruzimile unui moralist jovial*, Iaşi, Editura Princeps Edit, 2011, 180 p.

Această carte are darul de a atrage atenţia în mod deosebit, mai întâi prin cele două nume ce apar pe copertă, *Ion Creangă*, interpretat de *Eugen Simion*, reputat critic şi istoric literar, preşedintele Secţiei de Filologie şi Literatură a Academiei Române. Acestor două nume li se adaugă, în calitate de prefaţator, dar şi de coordonator al colecţiei „Biblioteca Ion Creangă" al editurii citate, un alt membru al Academiei Române, *Mihai Cimpoi*.

Dimpreună cu astfel de repere din zona noosferei, promiţător (dar acesta şi provocator) este, apoi, titlul, prin componenta polemică vizând imagini şi termeni din speţa paradoxurilor: dacă nu este obligatoriu ca un moralist să se manifeste faţă de o societate oarecare prin cruzime, tot aşa, seninătatea – obişnuit canonică – a acestuia pare să facă un atare concept prea puţin compatibil cu ceea ce se înţelege printr-o voioşie, chiar funciară. Dar, dacă ţinem seama de faptul că în discuţie este „monstrul sacru" Ion Creangă, izvor, el şi opera sa, al unei exegeze cu adevărat impresionante, aşadar atunci când ai, ca Eugen Simion, plăcerea de a te înscrie într-un dialog peste timp, direct sau virtual, cu autori şi opinii din cărţi cum sunt, ca repere cronologice, monografia din 1938 a lui G. Călinescu (dacă nu chiar cea a lui J. Boutière, din 1930), respectiv, să zicem, dicţionarul personajelor lui Creangă al lui Valeriu Cristea (1999), fiecare enunţ trage greu şi din fiecare cuvânt pot ieşi scântei (şi ies!).

Aşadar, şi fiindcă este vorba de cadrul general de „eseu sprinţar", cum şi-a caracterizat opera chiar autorul (cu ocazia lansării acesteia la Iaşi, pe data de 3 iunie 2011), Eugen Simion se vădeşte un maestru al abordării maieutice, inclusiv prin valenţa ei ironică: dată fiind o proiecţie generală de „autoficţiune", criticul literar îl „ajută" permanent pe Creangă să-şi dezvăluie opera, dar se şi alătură personajelor spre a ni-l dezvălui pe narator. Fireşte, aparenţele înscenării nu trebuie să ne ispitească spre faceţios; Eugen Simion mărturisea că a scris cartea din plăcerea lecturii, dar asta nu înseamnă că rezultatul ar ambiţiona procurarea, cititorului, a unei simple şi agreabile deconectări ludice. Cred că îmi pot permite dezvăluirea unei chei de lectură, cuprinsă în dedicaţia de pe exemplarul meu al cărţii: „Dlui S. D., această *jucărea* critică foarte serioasă".

Foarte serioasă etic, deoarece autorul mărturisea că a scris cartea, de exemplu, şi ca un protest faţă de atacul, irațional şi pernicios, îndreptat în zilele noastre împotriva satului, printre actele

reprobabile aflându-se, de exemplu, desfiinţarea şcolilor din aşezări rurale cu mai puţin de 300 de elevi; or, se întreba acest interpret al mentalităţii şi spiritualităţii ţărăneşti ilustrate de Creangă sau de Marin Preda, ce mai poate însemna, pentru devenirea naţională, un sat fără şcoală şi fără biserică?

Foarte serioasă, însă, mai ales profesional, prin demersul descifrării şi înţelegerii omului şi operei pe traiectul de la „critica de identificare" (cu referire la Maiorescu), prin faza reprezentată de o preţuire literară propriu-zisă sau de statutul de „creator superior dintr-o nobilă familie spirituală" (viziunea G. Călinescu), până la lecturile moderne ce prezintă „un nou Creangă", ale lui Vasile Lovinescu sau Valeriu Cristea, parţial acceptate, frecvent puse sub semnul întrebării de Eugen Simion. Ca interpret original, comparabil cu dirijorul unei orchestre mijlocind, potrivit experienţei şi sensibilităţii sale, armonizarea receptării heteroclitelor şi tulburătoarelor *Carmina Burana*, atunci când se ocupă de intruziunea miraculosului într-o naraţiune „aproape" realistă, de fabulos, de demonologia prozei lui Creangă, de filozofia existenţei din *Amintiri*, pentru a încheia aplicându-i obiectului analizei sale formularea de elogiere a lui Goethe privitoare la Dante: „Creangă nu este un talent, Creangă este o natură".

Şi pentru literaţi, şi pentru lingvişti, ca primi destinatari ai cărţii, lectura *Cruzimilor unui moralist jovial*, ca provocatoare scriere de etapă, constituie un excelent prilej de verificare a gusturilor şi a capacităţii de a înţelege şi interpreta dialogal creaţia artistică prin prisma celor patru relaţii clasice ale cunoaşterii: ceea ce ştii că ştii, ceea ce ştii că nu ştii, ceea ce nu ştii că ştii şi, în sfârşit, ceea ce nu ştii că nu ştii: în materie de artă şi de arta cuvântului, în ipostaza, la Creangă, de matrice lingvistică de factură rurală a unui stil individual.

Simpla parcurgere a *Indicelui de nume* evidenţiază, [sugestiv] prin frecvenţa apariţiei, principalele personalităţi devenite parteneri de dialog ai autorului: primele locuri le ocupă, în ordine, George Călinescu, Titu Maiorescu, Valeriu Cristea şi Garabet Ibrăileanu.

Lectura cărţii este deosebit de avantajos recomandată printr-o *Tablă de materii* ce trimite la cele XIV secţiuni ale tratării prin titluri veritabile „praguri de lectură": mărturii de polemică implicită, dar şi de raliere întru admiraţie, sau de superioară detaşare prin diagnostic, dintre care selectăm câteva: „I. Creangă – «vârtosul glumeţ». Creangă estetul – «un umanist al ştiinţelor sătesti». Un spirit homeric. Un iniţiat în ştiinţele ezoterice. Cruzimile unui moralist jovial şi umoristic. Un Creangă care suportă mai toate demersurile criticii literare"; „VIII. *Moş Nichifor Coţcariul*. Un Mitică moldav şi arta lui de a seduce printr-o bine dichisită artă a divagaţiei şi a aluziei"; „ XI.8. Calomnierea unei neveste cinstite – «băbătia» din *Moş Nichifor Coţcariul*". Şi concluzia: „XIV. Creangă nu este un talent, Creangă este o natură".

Stelian Dumistrăcel

MARIUS SALA, *101 cuvinte moştenite, împrumutate şi create*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2010, 250 p.

Volumul de faţă prefaţează o colecţie intitulată metaforic „Viaţa cuvintelor", ca sugestivă formulare a unui proiect editorial ce se anunţă de anvergură, găzduit de „Humanitas" şi coordonat de Marius Sala, vicepreşedinte al Academiei Române. Este şi acesta un prilej să ne reamintim faptul că, prin numeroase lucrări de specialitate, tipărite de-a lungul a trei decenii, în ţară şi peste hotare, acad. Marius Sala este nu numai cel mai important exeget contemporan al domeniului, ci şi cel mai activ şi mai cunoscut interpret, pentru un public mai larg, al lexicului limbii române, prin captivantele-i expuneri din cadrul ciclului despre *Istoria cuvintelor* de la TVR Cultural, publicate în volumele *Aventurile unor cuvinte româneşti* (Editura Univers Enciclopedic; I, 2005; II, 2006) şi *Cuvintele – mesageri ai istoriei* (Editura Meronia; 2009).

Cu racordare la erudiţia tratării generale, de către Marius Sala, a temei, specialiştii pot asocia, desigur, titlul colecţiei cu formularea (model direct sau sugestie, apoi, pentru alţi autori) pe care o datorăm lingvistului francez Arsène Darmesteter, prin *La Vie des mots étudiée dans leurs significations* (Paris, 1887); pe de altă parte, putem constata că un lingvist care a mers destul de departe pe linia

unui antropomorfism *sui-generis* în materie de proiecţie a terminologiei lingvistice (vezi şi sintagmele «familie de limbi», «limbă-mamă», «limbi-fiice», «limbi-surori», sau «familie de cuvinte»), derivând din această viziune generală, a fost Jules Gilliéron, cu tratatul intitulat nici mai mult nici mai puţin decât *Pathologie et thérapeutique verbales* (Paris, 1921). Se poate aprecia că, pentru utilizarea unor astfel de termeni, trebuie luat în considerare şi lingvistul român Sextil Puşcariu, citat de Marius Sala; Puşcariu a vorbit despre „sterilitatea" unor cuvinte, adică de „neputinţa" lor de a produce o „familie" de derivate, în care să poată fi recunoscut acelaşi radical, motiv al dispariţiei din română, de exemplu, a „moştenirilor" (altă metaforă) din latină de tipul *aceră* 'acvilă', (a) *deşidera* 'a dori' ori *lard* 'slănină'.

Câteva aspecte generale care conturează şi creditează ideea de „viaţă a cuvintelor" printr-o proiecţie de biografie, adică de scriere a vieţii, specifică grupurilor umane şi oamenilor, parcurgând diferite secţiuni ale volumului pe care îl prezentăm. Prima parte, *Despre cuvinte, în general*, este una de teorie a limbii în ceea ce priveşte lexicul, cu implicaţii de filozofie şi de istorie a limbii, într-o expunere elevată, dar accesibilă unui public larg, intenţie şi realizare puse în lumină de intitularea secţiunilor, de tipul *Certificatul de naştere al cuvintelor* (în legătură cu etimologia, din care aflăm şi de ce despre unele cuvinte se poate afirma că sunt „fără dată de naştere"), *Apariţia cuvintelor* (cu pertinente exemple privind clasele „creaţii interne" şi „împrumuturi", ultimele fiind *directe*, dar şi *indirecte*, concept prin care se trimite la aşa-zisa categorie a „cuvintelor călătoare") şi, în sfârşit, *„Moartea" cuvintelor* (capitol în care se răspunde întrebării „De ce mor cuvintele?").

Câteva exemple : fără „dată de naştere", în limba română, sunt diferite nume topice, aparţinând, probabil, unui strat „preindoeuropean", dar care au fost transmise prin limba traco-dacilor, de tipul *Dunăre*, *Iaşi*, *Nistru*, *Olt*, *Prut*, *Zarand*; pe de altă parte, cuvintele pot muri... „de bătrâneţe"; dacă ies din uz anumite obiceiuri sau obiecte, numele lor sunt uitate (principiul „Wörter und Sachen"): nu numai că astăzi nu mai sunt cunoscute, în uzul curent, cuvinte cum ar fi turcismul *tabalhana* 'tăbăcărie', dar au fost înlocuite prin împrumuturi din alte limbi şi s-au pierdut şi cuvinte de origine latină, de tipul *auă* 'strugure', sau *lim* 'noroi' (acesta din urmă păstrat doar în unele graiuri).

O a doua secţiune a volumului, *Despre cuvintele româneşti, în special*, după o introducere generală privind *Moştenirea latinească*, atrage atenţia asupra unui triptic reprezentând schiţa tipului lingvistic dacoromânesc, ca un idiom *împrumutător*, *creator*, dar, la rândul său, şi *exportator* de cuvinte. Este în general recunoscut statutul României ca „mare importator de cuvinte"; Louis Deroy, autorul amplei monografii *L'emprunt linguistique* (Paris, 1956), a caracterizat româna chiar drept un „paradis al împrumuturilor". Dincolo de aceasta, însă, important este fenomenul creaţiei pe teren românesc (prezentat în secţiunea *Româna – creator de cuvinte*), cu referire la un aspect tehnic, derivarea, dar cu extinderea discuţiei asupra unor trăsături aparte ale acestui mijloc de formare a cuvintelor, derivarea *expresivă*, drept rezultat al afectului, şi ca manifestare a posibilităţii de a forma, de exemplu, nume comune de la nume proprii.

Pentru publicul larg, dar şi pentru specialişti, un interes aparte îl suscită cel de al treilea element al tripticului, secţiunea ce propune imaginea României ca „exportator": cuvinte româneşti au fost împrumutate de vorbitorii tuturor limbilor învecinate teritorial sau de cei ai minorităţilor naţionale de pe teritoriul românesc, prin relaţii de diferite tipuri cu românii. O situaţie de-a dreptul privilegiată are, de exemplu, termenul *brânză*, răspândit într-un larg areal european central, dar mai ales sudic, sud-estic şi estic, fie prin transhumanţă, fie prin comerţ (cuvântul respectiv este prezent în nu mai puţin de treisprezece limbi, printre care bulgara, sârba, maghiara, ceha, polona, rusa, ucraineana, dar şi turca, neogreaca sau italiana!).

Biografiile, înfăţişând adevărate aventuri în ceea ce priveşte originea, circulaţia şi evoluţia semantică a celor *101 cuvinte moştenite, împrumutate şi create*, oferite de acad. Marius Sala în prezentul volum, constituie şi o promiţătoare introducere pentru următoarele apariţii din colecţia „Viaţa cuvintelor"; coordonatorul are în vedere publicarea unor volume care să cuprindă radiografii ale unor domenii cum sunt terminologia cultului religios, cea numismatică, muzicală sau cea a jocului de şah.

*

Am încercat verificarea, cu rezultate pozitive, a impresiei că sintagma „Viaţa cuvintelor" a depăşit statutul de expresie a unei viziuni proprii specialiştilor în lingvistică, devenind proiecţia lexicală a unui mental de tipul celor care traduc universalii lingvistice; nu numai că „formula" se

regăseşte în diferite limbi (europene), dar domeniul aplicaţiei poate fi găsit în diverse zone de preocupări. Iată, mai întâi, după preluarea ca titlu de rubrică în revista „Limba română" – Bucureşti (cf. nr. 4/2008), o curajoasă adaptare din perspectiva pragmalingvisticii : sub numele Paul Kedrosky (personalitate din mass-media), găsim formula, provocatoare, „The *Half-life* of words": demersul privind „the life & death of words" se ocupă de „legile statistice care guvernează fluctuaţia utilizării cuvintelor de la naşterea la moartea acestora" (cf. */paul.kedrosky.com/*). După lingvistică, primul loc în ceea ce priveşte apelul la imaginaţie l-am putea acorda beletristicii şi artei; de exemplu, un roman al scriitoarei germane Brigitte Giraud se intitulează *Das Leben der Wörter* (2007), iar în titlul filmului *La vida secreta de les paraules* (2005), al regizoarei catalane Isabel Coixet i Castillo, găsim, în plus, o notă de atracţiozitate pentru biografie (traducerea în germană: *Das geheime Leben der Worte*). Nu lipseşte nici titrarea în spaţiul socializării pe internet; formula *viedesmots* apare într-o denumire de blog (cf. /viedesmots.*canalblog.com/*), ori de site: „Vita di parole" este „il sito ufficiale di Vincenzo Cerami" (este vorba de un dramaturg şi scenarist italian; cf. */www.vincenzocerami.com/*). Dar formula are prestigiu şi în mediul didactic; de exemplu, un curs de la *School of the Arts and Media* (de la Kensington University, Faculty of Arts and Social Sciences) are ca temă „The Life of Words – ARTS1010" (*/www.handbook.unsw.edu.au/*).

Iată de ce nu doar titlul colecţiei „Viaţa cuvintelor", iniţiată la Editura „Humanitas" de acad. Marius Sala, este de natură să anunţe succesul demersului; sintagma, uşor de înţeles şi de acceptat, a putut deveni traducerea unui mental comun, într-o situaţie diferită de altele, din aceeaşi mare clasă de reprezentări, cum ar fi „cuvinte înaripate", ce par să rămână privilegiul rafinamentului filologic: corespondentele din diferite limbi ale acestei sintagme, cum sunt ital. *parole alate*, engl. *winged Words*, germ. *geflügelte Worte* (calchiată în ruseşte prin *крылатые слова*) etc., traduc enunţul homeric *ἔπεα πτερόεντα*.

Stelian Dumistrăcel

RODICA ZAFIU, *101 cuvinte argotice*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2010, 380 p.

Al doilea volum din colecţia „Viaţa cuvintelor", de la Editura Humanitas, lansată de acad. Marius Sala, ne dezvăluie preocuparea specială a Rodicăi Zafiu pentru o categorie de cuvinte a căror biografie este cu deosebire interesantă, cele aparţinând argoului, o preocupare a autoarei relevată şi până acum distinct, dar, oarecum sporadic, în abordări de stilistică a vorbirii, la diferite niveluri.

Pentru specialişti, după o sumară introducere, pusă sub titlul *De ce (şi cum?)*, cu profil de motivare (strict personală) şi de punere în temă cu privire la importanţa pe care autoarea o acordă investigării domeniului, prezintă, mai întâi, un interes aparte cunoaşterea desfăşurătorului de tratare a problematicii generale şi speciale a problemei studiate de Rodica Zafiu, care înfăţişează două mari secţiuni: [I] *Argoul românesc* şi [II] *Cuvintele* – în principiu cele 101, de la *aburealâ* la *zulă*, dar (după o sumară analiză a *Indicelui de cuvinte*), mai mult decât triplate ca număr, prin apelul la sinonimie, la grupare onomasiologică, sau, pur şi simplu, prin jocul asociaţiei de idei.

Prima secţiune a cărţii se constituie, de fapt, într-un studiu monografic al temei argoului, depăşind o (proclamată) problematică proprie argoului românesc, ceea ce se poate uşor susţine dat fiind faptul că, în fond, autoarea exemplifică folosind (doar preponderent) material românesc în discutarea unei teme generale de istoria limbii şi de teoria comunicării. Acest aspect este vizibil chiar din formularea titlului celor mai multe secţiuni ale primei părţi, de tipul „*Delimitarea argoului* (Identitar, criptic, ludic; Diversitate internă; Argoul în raport cu alte variante ale limbii; Denumiri)"; „*Istoricul fenomenului şi al cercetării*"; „*Dificultăţile cercetării*". Sau: „*Sursele lexicului argotic* (Împrumutul lexical; Evoluţia semantică; Derivarea, compunerea şi conversiunea; Abrevierile; Frazeologia; Jocurile de cuvinte)".

Tot pentru specialişti, dar şi pentru un public mai larg, cultivat însă, o bogată documentare, pornind de la dicţionare şi lucrări de erudiţie până la mesaje de pe internet (reprezentând forumuri, bloguri şi pagini personale), dar mai ales pătrunderea lucrurilor, fineţea analizei, ca şi precizia şi eleganţa exprimării fac din contribuţiile lexicale ale Rodicăi Zafiu o lectură incitantă şi, în acelaşi timp, agreabilă. Desigur, dat fiind profilul colecţiei, pe unii i-ar putea contraria interesul de a atrage

atenţia unui public mai larg asupra pieselor dintr-un mozaic având, până nu demult, chiar pentru unii lingvişti, o reputaţie cumva... îndoielnică, aceea de limbaj „secret" al unor categorii sociale în parte marginale şi marginalizate, începând de la destul de puţin vinovaţii elevi (mai ales cei din internate) şi chiar studenţi, ca şi de la militari, dar ajungând până la răufăcători de diferite specii, printre care şi hoţii, în „acţiune" şi, mai apoi, în închisoare.

Cuprinzătorul studiu introductiv al volumului ne răspunde din plin la întrebări de această factură, întrebări pe care le poate provoca însăşi parcurgerea unor istorisiri privind viaţa cuvintelor cuprinse în volumul de faţă. Pentru a se feri de profesori, de superiorii ierarhici şi, în general, de societate, indivizii din categoriile enumerate mai sus au recurs la folosirea unor cuvinte şi expresii, apărute pe diferite căi, înţelese, iniţial, numai în mediul respectiv, ceea ce a determinat caracterul „criptic" al argoului. Dar apartenenţa la (unele din) aceste grupuri nu a creat, numaidecât, doar sentimentul inferiorităţii sociale, ci şi un anumit orgoliu, o anumită bravadă faţă de... restul lumii; aşadar, de aici, caracterul „identitar" al argoului. În sfârşit, deoarece comunicarea umană, în diferite împrejurări, se caracterizează şi prin ceea ce specialiştii au numit „joc şi glumă" (în germană „Spiel und Scherz in der Sprache"), este uşor de înţeles de ce cuvinte şi turnuri lingvistice ale argoului, originar secrete, dar (poate chiar din această cauză) apreciate de marea masă a vorbitorilor ca atrăgătoare şi deosebit de expresive, au pătruns în vorbirea familiară.

Pe nimeni nu mai miră faptul că, de pildă, unii termeni, ţinând cândva de numitul caracter secret, au ajuns să fie cunoscuţi şi acceptaţi în registrul numai informal, dar mai ales în registrul ludic al mediului familiar; printre aceştia se află, de exemplu, dintr-o epocă mai veche, *barosan, mişto, şpagă, şmecher*, sau (a) *şuti*, (a se) *uşchi*, iar, din vorbirea expresivă actuală a mediilor „exotice", *ciumete, cocalar, naşpa, şmen, ţeapă*.

Desigur, dacă mediul familial exigent, şcoala şi mediile profesionale resping registrul argotic al limbajului (dar în aceste cadre sociale este respinsă şi folosirea anglicismelor – considerată de principiu un exces!), este greu să li se interzică tinerilor integrarea în mediul vârstei lor prin adoptarea unei vorbiri mai... colorate, caracteristică unei atmosfere dezinhibate şi unei anumite dorinţe de a se delimita social.

Cercetările Rodicăi Zafiu, bazate pe aproape totalitatea surselor şi exegezelor de profil ţinând de domeniul autohton, contribuie în mod esenţial la impunerea unei adecvate evaluări sociolingvistice şi psiholingvistice a argoului ca manifestare a universaliilor mentale, iar, pe de altă parte, răspunde curiozităţii publicului larg asupra originii şi sensului unor cuvinte aparte care marchează expresiv nu numai vorbirea familiară, ci, adesea, şi discursul public.

Volumul *101 cuvinte argotice* oferă, în acelaşi timp, specialiştilor, prilejul unei plăcute noi confruntări cu admirabila uimire exegetică şi cu disponibilitatea interpretativă de invidiat, faţă de creativitatea lingvistică, ce o caracterizează pe Rodica Zafiu.

O excelentă recomandare a volumului pentru specialişti o constituie părţile finale, tehnice: o bogată *Bibliografie* (ce trimite şi la numere tematice din reviste consacrate argourilor şi la resurse electronice), o listă de *Surse* (cu secţiunile: volume şi periodice), un tabel de *Sigle şi abrevieri bibliografice* şi *Indicele de cuvinte* citate şi comentate în text (la care ne-am mai referit), a cărui simplă parcurgere nu numai că atrage atenţia asupra bogăţiei de material analizat de autoare, dar ne şi confruntă, avantajos, cu ideea de dicţionar (dată fiind tratarea, ca adevărate micromonografii, pe un spaţiu de până la 6 -7 pagini, a multor cuvinte-titlu).

Stelian Dumistrăcel

ELENA DĂNILĂ, ANDREI DĂNILĂ, *Dicţionar ilustrat de cuvinte şi sensuri recente în limba română*, Bucureşti, Editura Litera Internaţional, 2011, 320 p.

Dacă în conversaţia tinerilor au devenit normale cuvinte cum sunt (a) *antama*, (a) *boldui, chat, facebook, juice*, [*memory*] *stick, tastatură, web designer* sau, la alegere, grupuri de cuvinte prezente ca abrevieri, de tipul PC, PDA, *pdf*, RSS ori *rtf*, astfel de inovaţii trezesc şi interesul altor categorii de vârstă decât cea a utilizatorilor obişnuiţi. Nu este mai puţin adevărat că şi dintre aceştia sunt destui care fie că au doar o reprezentare sonoră a termenilor respectivi, fie că nu stăpânesc întregul semantism al acestora. Intereselor tuturor le răspunde dicţionarul de neologisme lexicale şi semantice

numit în titlu, ai cărui autori sunt Elena Dănilă, doctor în filologie, lexicograf, şi Andrei Dănilă, profesor de limba engleză, doi tineri preocupaţi de eficienţa comunicării actuale, când vocabularul limbii române s-a îmbogăţit, exponenţial, cu termeni referitori la tehnică, informatică, finanţe, politică, divertisment, modă şi alte domenii de interes pentru diferite categorii de vorbitori, termeni a căror înţelegere şi corectă utilizare condiţionează performanţa profesională şi confortul comportamental.

Este uşor de bănuit că o mare parte dintre cuvintele recente sunt anglicisme (unele împrumuturi absolut necesare, altele, „de lux", poate efemere), dar selecţia (operaţie extrem de dificilă) a autorilor ne confruntă şi cu împrumuturi de alte origini, din cele mai variate domenii: de origine japoneză (pătruns la noi prin filieră engleză şi/sau franceză) este *wasabi* (*uasábi*; de regulă, în dicţionar este indicată pronunţia, într-o grafie accesibilă), termen ce numeşte o pastă picantă şi parfumată preparată cu un condiment specific bucătăriei nipone. Şi tot domeniului culinar îi aparţine cuvântul *gazpacho* „supă de origine spaniolă preparată din roşii, ardei graşi, ceapă, castraveţi, ulei de măsline şi care se mănâncă rece", ca şi *rambol* „sortiment de brânză topită franţuzească, ce are varietăţi afumate, condimentate cu piper şi nuci".

Dintre termenii tehnici pătrunşi în discursul public, dar pe care gazdele emisiunilor TV în care apar uită sau chiar, în principiu, omit să-i „traducă", operaţie necesară pentru cei care îi aud pentru prima dată, remarcăm anglicismele *iPOD* (*áipod*) „echipament electronic digital portabil, utilizat pentru înregistrarea, stocarea, transmiterea şi redarea de text, informaţii, fişiere audio şi fişiere video" (mass-media semnalează folosirea unor asemenea instrumente, în public, de către politicieni) sau *exit poll* „sondaj efectuat la ieşirea de la vot a alegătorilor". Iată şi câţiva termeni din domeniul călătoriilor, din zona turismului: *voucher* „document de călătorie eliberat unui turist de o agenţie...", dar şi „document care poate fi folosit în loc de bani, pentru a plăti ceva", ori *fly and drive* „pachet turistic ce include un zbor regulat sau *charter* şi deplasarea, în continuare, în ţara de destinaţie, cu un autoturism închiriat". Cu titlu de curiozitate, semnalăm şi îndrăzneaţa creaţie (preluată din italiană) *papamobil* „mic automobil blindat, folosit de Papă pentru scurte deplasări în public".

Dat fiind interesul pe care îl prezintă acest valoros dicţionar care, în pofida dimensiunilor reduse, oferă un tablou-diagnostic pentru stadiul actual al românei literare, cu referire la comerţ, medicaţie, sport, muzică sau politică, nu putem încheia această scurtă prezentare fără să dăm câteva exemple pentru ceea ce reprezintă „sensurile recente" ale unor cuvinte mai vechi sau mai noi. Astfel, autorii consemnează nu mai puţin de patru semnificaţii ale lui *fluturaş* (printre care şi aceea din sintagma *fluturaş de salariu*), după cum pentru verbul (a) *găzdui* se înregistrează sensul din informatică „a închiria un spaţiu pe un server, pentru ca un *site* copiat aici să fie accesibil pe internet".

Precedat de un scurt *Cuvânt-înainte* al autorilor şi de o extrem de utilă *Prefaţă*, ce cuprinde şi indicaţii de utilizare şi de orientare lexicologică şi lexicografică, semnată de cunoscuta lexicografă ieşeană Carmen-Gabriela Pamfil, *Dicţionarul ilustrat de cuvinte şi sensuri recente în limba română* constituie o interesantă provocare de meditaţie asupra limbii noastre actuale şi un valoros instrument de ghidare pentru utilizarea ei performantă.

Câteva secţiuni aparte, de interes deosebit: o bibliografie lexicografică esenţială (p. 313); o listă de „caractere alfanumerice speciale", de la „2.1 [2 punct 1]., loc/uţiune/ (Despre sisteme de sunet) care este compus dintr-un subwoofer şi doi sateliţi. ◊ (Subst.) Şi-a luat un 2.1", la „® Semn care desemnează marca înregistrată"; o „Cronologie" pentru perioada 1960–2011. Printre evenimentele reţinute pentru 2010: „3 aprilie: în SUA s-au început vânzările primei tablete iPAD Apple" sau, pentru 2011: „28 februarie: în Japonia s-a realizat primul marathon din lume la care au participat roboţi"!

Stelian Dumistrăcel

BORIS CRĂCIUN, DANIELA CRĂCIUN-COSTIN, *Dicţionarul scriitorilor români de azi (din România, Basarabia, Bucovina de Nord, Banatul sârbesc, Europa Occidentală, Israel, America)*, Iaşi, Editura Porţile Orientului, 2011, 596 p.

Pe o piaţă editorială care întrece cu mult posibilităţile de absorbţie (şi de judecată de valoare) ale publicului, ofertantă, desigur, dar sufocantă ca dimensiuni, aflată într-o expansiune incontrolabilă,

apariţia unui dicţionar de literatură, elaborat de (doar!) doi autori, se conturează ca o întreprindere, pe cât de salutară, pe atât de riscantă. Cel sau cei care au temeritatea de a începe o astfel de lucrare trebuie să înfrunte o serie întreagă de dificultăţi, dintre care cea mai notabilă ar fi aceea de documentare riguroasă. Volumul pe care îl supunem analizei, *Dicţionarul scriitorilor români de azi* (şi – se adaugă într-o paranteză – din România, Basarabia, Bucovina, Banatul sârbesc, Europa Occidentală, Israel, America), este o încercare ambiţioasă de a reuni, sub un singur titlu, cât mai multe nume de scriitori români demne de luat în considerare, dintre care unii vor avea privilegiul, cândva, să fie „salvaţi" în manualele şcolare.

Mai întâi, câteva informaţii de ordin biobibliografic despre viaţa şi activitatea profesorului Boris Crăciun, iniţiatorul proiectului. Născut la 12 februarie 1939 la Chişinău, se refugiază împreună cu părinţii şi fratele mai mare dincoace de Prut, în anul 1940. Familia, persecutată din cauza apartenenţei tatălui, Iordache, la administraţia românească din Basarabia – era notar şi preot –, se stabileşte la Ruginoasa, în judeţul Iaşi. Urmează cursurile Liceului Pedagogic „Vasile Lupu", până în 1956 şi ale Facultăţii de Filologie din acelaşi oraş. După o perioadă de profesorat, trece în presa audiovizuală, ca reporter la Radio Iaşi. Din 1985 şi până în 1989, din cauza desfiinţării posturilor de radio şi televiziune regionale, funcţionează ca angajat al Întreprinderii Cinematografice Iaşi, revenind, apoi, ca mai tot personalul împrăştiat de directiva ceauşistă, la locul de muncă anterior. În 1993 înfiinţează Editura Porţile Orientului, cu scopul de a oferi personalului didactic şi tineretului şcolar un fond de carte atrăgător, vizibil contrastant cu cel disponibil înainte de 1989.

Înainte de a puncta caracteristicile volumului adus în discuţie, merită menţionat că autorul nu se află la prima încercare în câmpul lexicografic, făcând o „repetiţie generală" cu un dicţionar anterior, *1500 de scriitori români clasici şi contemporani*, Iaşi, 2010, în care îşi propunea să vină în întâmpinarea nevoilor de informare ale elevilor, studenţilor, profesorilor şi, de ce nu, ale istoricilor literari. Graniţele volumului le trasează însuşi autorul, denumindu-l în prefaţă „un conspect biobibliografic esenţial" şi recunoscând, cu stoicism, că a realiza un dicţionar adus la zi este „o încercare pe cât de îndrăzneaţă, pe atât de riscantă şi criticabilă din start". Suntem cu totul de acord cu autorul care subliniază, în aceeaşi prefaţă, că unele asociaţii scriitoriceşti, de exemplu Uniunea Scriitorilor, nu susţin fanionul actualizării permanente a bazei de date proprii cu seriozitate, iar faptul că nu se grăbesc să-şi înscrie cu acurateţe şi promptitudine datele biografice şi de contact ale membrilor lor lasă cale deschisă unor enciclopedii libere (de tipul *Wikipedia*, n.n.), să constituie o bază de pornire, obligatoriu verificabilă; istoricul literar este nevoit să apeleze, pe lângă lexicoanele şi dicţionarele deja existente, uneori incomplete, la calea relaţiilor personale. Boris Crăciun precizează din capul locului că volumul nu are pretenţii de analiză literară decât în cazul scriitorilor români care „au plătit tribut proletcultismului, dogmatismului şi realismului socialist", afirmaţie amendabilă până la un punct, chiar dacă justificarea unei astfel de departajări vine din dorinţa de a restitui vizibilitatea celor marginalizaţi în regimul comunist. Din păcate, autorul (autorii) nu insistă asupra operaţiei de informare, la unele dintre articole expediindu-se cu ajutorul formulei „salvatoare" „ş.a." inventarul complet al operei literare. În ceea ce priveşte biografia scriitorilor cuprinşi în dicţionar, există o apetenţă pentru elementele surprinzătoare sau chiar şocante ale acesteia, probabil în ideea de a „colora" puţin informaţia strictă şi a seduce eventualii cititori. Echipa *Dicţionarului scriitorilor români de azi* ştia la ce exigenţe să se aştepte, dar asta nu a împiedicat-o să trimită volumul la tipar în doi ani, precizând că se adresează celor care nu doresc să utilizeze „lucrări masive academice" şi, mai cu seamă, să desfăşoare un act reparatoriu pentru scriitorii absenţi din *Dicţionarul general al literaturii române*, editat de Academia Română. Delimitarea lor, bine-venită, nu scuză, în schimb, informaţia trunchiată, uneori derutantă pentru un cititor neavizat. Boris Crăciun mai precizează că lexiconul academic citat este „căptuşit cu inutile prezentări de publicaţii", locul lor putând fi luat cu succes de numeroşi scriitori contemporani care s-au remarcat prin cel puţin „două cărţi notabile". Efortul autorilor s-a canalizat, deci, spre obţinerea datelor despre literaţii aflaţi în comunităţi locale mai puţin conectate la viaţa literară centrală, pe care critica de specialitate îi consideră „depăşiţi" şi „provinciali" şi spre cei aflaţi în Bucovina de Nord sau Banatul sârbesc. În locul unei opinii personale argumentate, s-a preferat reproducerea unei judecăţi de valoare a unui critic recunoscut, responsabilitatea autorilor diluându-se cu graţie undeva, în planul secund.

Alcătuirea unui dicţionar literar este, în primul rând, un act de curaj, dar nu curajul le lipseşte autorilor, ci rigurozitatea în colectarea şi transmiterea informaţiilor. Lipsa de coerenţă structurală subliniază, încă o dată, distanţarea redactorilor de un aşa-zis academism păgubos. Se impune cu vehemenţă o variantă actualizată şi completată în viitor, în speranţa că o a treia încercare va însemna cu adevărat un salt calitativ întru restabilirea încrederii atât a mediului academic pretenţios, cât şi a marelui public în aceste veritabile „bănci de date" alcătuite cu efort de echipa redacţională.

Nicoleta Borcea
Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide"
Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2, România

IOANA COSTA, *Papirus, pergament, hârtie. Începuturile cărţii*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2011, 168 p.

Avem în faţă o carte provocatoare prin erudiţie şi prin structura discursului, care conduce cititorul pe drumul papirusului, al pergamentului şi al hârtiei sau, altfel spus, pe drumul către text. Acelaşi este şi drumul filologului antic şi medieval, anonimul care a conservat autenticitatea şi corectitudinea textelor pe care se fundamentează cultura europeană. Cum evoluţia culturală a omenirii relevă şi certifică importanţa capitală a textelor ca reflex al vieţii şi ca dispunere în simultaneitate a faptelor istorice, este de la sine înţeleasă însemnătatea cultivării vigilenţei pentru conservarea semnelor verbale şi pentru întemeierea permanentă a tradiţiei textuale. Antichitatea a creat şi a transmis, printre alte paradigme ale civilităţii şi intelectualităţii, şi acest model hermeneutic al fixării unui text ca primă formă a interpretării sale..

Volumul Ioanei Costa, profesoară de filologie clasică la Universitatea din Bucureşti, traducător şi comentator ea însăşi al unor importante texte din tradiţia greco-latină, a fost publicat de Editura Humanitas într-o frumoasă formulă grafică, cu viniete la început şi sfârşit de capitol şi cu 15 imagini ilustrative pentru subiectul tratat. Acest contact vizual cu cartea contribuie la inducerea sentimentului că putem atinge, virtual, fila unui codex pe pergament, caligrafiat impecabil în Evul Mediu timpuriu. Fragmentul de mansucris grecesc de prin anii 800, reprodus pe copertă, este atât de perfect, încât poate lăsa unui neiniţiat impresia că a fost imprimat de o maşină modernă. Dimensiunea paratextuală a volumului se întregeşte aşadar cu ilustraţiile menţionate, destinate să reamintească cunoscătorilor cât de mult datorează modernitatea vechilor copişti şi filologi, dar şi să capteze atenţia tinerilor cititori potenţiali, propunându-le o cale de iniţiere în istoria primelor texte şi biblioteci. Cum şi cu ce scop s-a născut această carte aflăm înainte de a o deschide, de pe ultima copertă, citind un elogiu *sui-generis* adus filologiei clasice, ştiinţă şi artă în acelaşi timp, prin existenţa căreia s-au păstrat şi apoi s-au înmulţit prin ediţii succesive toate textele vechi pe care le cunoaştem. Este de menţionat faptul că lucrarea pe care o prezentăm este o reelaborare a cărţii pe care autoarea a publicat-o în anul 2008, la Editura Universităţii din Bucureşti, cu titlul *Textele antice şi transmiterea lor*.

Dimensiunea formativ-epistemologică a cărţii profesoarei Ioana Costa este subliniată de structurarea tripartită a problematicii prezentate: A. *Constituirea textelor*, B. *Transmiterea textelor*, C. *Păstrarea textelor*. Primul capitol reprezintă o incursiune savantă în istoria termenului *filologie*, pornindu-se de la sensul de 'dispută teoretică' actualizat la Platon, până la diversele specializări semantice care prezentau, în funcţie de secol şi şcoală, sensurile de 'gramatică', 'tehnica cercetării' sau 'critica textului'. Ni se reaminteşte faptul că filologia se conturează ca o disciplină mai strictă în marile biblioteci ale Antichităţii, la Alexandria şi Pergam, unde bibliotecarul alexandrin Eratostene, cel dintâi filolog, deschide şirul celor care îşi vor face o preocupare constantă din compararea variantelor aflate în circulaţie pentru a reface textul original. De aici până la sensul actual de 'comentariu textual şi tehnica editării textelor' nu se înregistrează un salt spectaculos decât în ceea ce priveşte instrumentele concrete de lucru. Filologul modern rămâne acelaşi cunoscător perfect al limbilor în care sunt scrise textele, dispunând de toate cunoştinţele de fonetică, etimologie, lexicografie, gramatică, retorică ş.c. pentru a identifica specificul şi caracteristicile unui text. Autoarea explică de ce, prin copiere, se ajungea la variante corupte, cum se mânuiau sulurile de papirus, cum scrierea era continuă, cu diverse şi complicate prescurtări, cum

biblioteca Muzeului din Alexandria implica o muncă imensă, datorată cantităţii enorme de texte, care trebuiau organizate, supuse filtrului filologic, uniformizate, prin operaţia de transliterare potrivit normei ortografice ioniene. Informaţii despre bibliotecari-filologi faimoşi, (Zenadotos, Apollonios din Rodos, Eratostene, Aristofan şi Aristarh), despre existenţa unor codexuri cu opere de Platon sau Menandru, referirile la codicele *Venetus* al Iliadei, la beneficiile papirologiei, detaliile despre sulurile de papirus, preluate din Pliniu cel Bătrân, datele despre prelucrarea filelor de pergament sub formă de codex, despre procesul translaţiei de pe suluri de papirus pe foile de pergament – cu pierderi mari în selecţia operată –, toate acestea transmit cititorului sentimentul de confort în faţa unui lucru bine făcut. Exemplele abundente din autori şi din opere greco-latine concretizează excursul teoretic. Apreciem şi cele două *indices*, un *index nominum* şi un *index rerum*, care asigură un supliment de caracter instrumental acestei „mici" enciclopedii despre cartea antică. Dacă unele date despre instrumente şi materiale de scris sau despre formele şi dinamica textelor antice cititorul actual le poate afla şi în alte lucrări recent apărute în limba română (cum ar fi: Martyn Lyons, *Istoria cărţilor*, traducere din limba engleză de Ştefania Ferchedău, Editura Art, Bucureşti, 2011), în schimb, notele de paleografie internă (cu aplicaţii pentru *scriptio continua*, scrierea capitală, uncială, abreviaţii şi notaţii etc.) sau interrelaţionările între monumentele artistic şi operele literare, cu care începe cel de al II-lea capitol, poartă individualitatea autoarei. Dincolo de cultura şi competenţele profesionale puse la lucru fără emfază, Ioana Costa transmite în plus încă un mesaj necesar, acela că şi în zilele noastre cartea, indiferent de suportul ei fizic, ar trebui să respecte criteriile acurateţei filologice, indiferent de domeniul de referinţă al textului editat. În plus, filologul român de astăzi, cunoscând şi asimilând lecţia filologiei antice, ar avea un impuls şi o bază teoretică mai solide în realizarea numeroaselor ediţii critice ale operelor autorilor români clasici şi moderni, ca să nu mai vorbim de zecile de rafturi de texte manuscrise din secolele al XVII-lea – al XIX-lea, multe inedite, care aşteaptă să vadă lumina tiparului. Activitatea filologului român de astăzi este cu atât mai responsabilă şi mai dificilă, cu cât el are de prelucrat manuscrisele româneşti din secolele al XVI-lea până în prima jumătate a secolului al XIX-lea, transpunându-le din alfabetul chirilic original în ortografia modernă pe baze latine, spre a le face accesibile unui public mai larg.

Revenind la capitolul al II-lea al cărţii de faţă, atenţia ne-a fost atrasă de distincţia dintre tradiţia directă şi cea indirectă a textului; prima este furnizată de papirusuri, codice, inscripţii, a doua este reprezentată de citările unui text în alte opere, precum gramatici, retorici, florilegii, lexicoane, enciclopedii, traduceri, excerpte, epitome, scholii, chiar parodii sau aluzii elogioase. Pentru toate aceste cazuri, Ioana Costa aduce destule şi instructive exemple: de pildă, „lirica greacă, elogiată în toată Antichitatea, a ajuns până la noi doar prin filtrul gustului literar, al modei care a generat culegerea cunoscută acum sub numele de *Anthologia Palatina*" (p. 73) sau: versiunea grecească a *Bibliei*, numită *Septuaginta*, este utilă pentru clarificarea textului originar, ebraic, al *Vechiului Testament*, şi constituie o bază a traducerii Bibliei în limba latină. Alt exemplu: „Asconius, în comentariul pe care îl face la *Pro Milone* al lui Cicero, nu dă citatele în întregime, ci indică numărul rândului. Confruntând comentariul cu textul, constatăm că la începutul textului nostru au dispărut cam opt rânduri. Asconius comentează un pasaj care astăzi nu mai există" (p. 79).

Este important şi util de reţinut, de asemenea, descrierea analitică efectuată de autoare celor trei momente distincte ale criticii textului: *recensio*, *examinatio* şi *emendatio*. Prima se referă „la luarea în consideraţie a tuturor mărturiilor care servesc la reconstituirea unui text". Pentru critica de text în vremea noastră, Ioana Costa consideră că sunt esenţiale regulile formulate de Maas, concise şi limpezi. Examinarea este un parcurs complex şi, în linii mari, ea compară, stabileşte cea mai bună tradiţie, remediază coruperile prin conjecturi, delimitează deteriorările, întocmeşte cataloage cu greşeli, dispuse pe tipuri şi clase în funcţie de perioadele istorice, caracteristicile scrisului şi alte multe determinări. A treia operaţie, emendarea, are ca scop corectarea erorilor rămase şi alcătuirea textului; autoarea oferă exemple de lucru pe secvenţe de text din Eschil, Plaut, Vergiliu, Cicero, Horaţiu ş.a., explicând cauzele frecvente ale unor erori: transpoziţia de cuvinte, de versuri, omisiuni de litere, înglobarea în text a unor glose, despărţirea în cuvinte, accentuarea inexactă, greşeli de copist, cuvinte greşit transcrise, desinenţe, cifre şi linii interpretate greşit, nume proprii mutilate, erori de dictare, interpolări etc. Validitatea recurgerii la operaţiile filologice menţionate în câmpul ediţiilor de text este subliniată şi într-o altă lucrare recentă: Pietro Beltrami, *A che serve un'edizione critica? Leggere i testi della letteratura romanza medievale*, Bologna, Il Mulino (*Itinerari. Filologia e critica letteraria*), 2010, o introducere în

filologie ca ştiinţă a editării textelor şi o pledoarie pentru indispensabilitatea acestei ştiinţe în înţelegerea tuturor textelor.

În cel de al treilea capitol al lucrării Ioanei Costa, intitulat *Păstrarea textelor*, se discută despre dezvoltarea comerţului de carte în Antichitate, despre bibliotecile personale şi cele publice, despre întemeierea institutelor de tip academic, despre nomenclatura codicelor latineşti şi greceşti, adăpostite de bibliotecile Vaticană, Laurenţiană, Marciană, Biblioteca Naţională din Paris, Biblioteca Muzeului Britanic din Londra, biblioteci din Viena, München şi Leiden, acestea fiind cel mai bogate deţinătoare de texte antice, medievale şi de ediţii princeps. Un alt loc de păstrare a textelor este reprezentat de bibliotecile universităţilor „moderne". Intrând în sfera Scolasticii, autoarea îşi creează prilejul de a-l evoca pe Abelard, ca prototip al magistrului medieval, şi pe împăratul Frederic Barbarossa, ca model al puterii care ocrotea, pe la 1155, profesorii şi studenţii din universităţi. Excursul pe această temă prezintă noua viaţă pe care o trăiesc textele antice, integrate în cele două momente fundamentale ale didacticii universitare: lecţia şi disputa. Alte coordonate ale dinamicii vieţii universitare, oglindite prin sensul unor cuvinte precum *studium*, *magistri*, *doctores*, *bedellus*, pot aduce clarificări în mintea multor intelectuali ai prezentului imediat.

În sfârşit, nu putem încheia fără a sublinia consistenţa celor câtorva pagini sintetice, despre ediţiile de texte, distincţia între *ediţia princeps* şi *ediţia clasică*; multe dintre aceste ediţii filologice de nivel înalt se află acum în biblioteci digitale on-line, contribuind astfel la supravieţuirea culturii filologice clasice.

Lucia-Gabriela Munteanu
Şcoala Normală „Vasile Lupu"
Iaşi, Aleea Mihail Sadoveanu, nr. 46, România

ALEXANDRU BANTOŞ, *Retrospectivă necesară*. Cuvânt-înainte de Stelian Dumistrăcel, Chişinău, Casa Limbii Române, 2007, 252 p.

După cum sugerează titlul cărţii, interviurile inserate în paginile sale oferă, cu adevărat, o „retrospectivă necesară" şi bine-venită, care „dă sama" asupra multor aspecte socioculturale şi politice din Republica Moldova, oferind o privire de ansamblu, o chintesenţă a caracteristicilor sub semnul cărora s-au desfăşurat evenimente de anvergură privind istoria recentă din acest spaţiu. Volumul *Retrospectivă necesară* cuprinde interviuri publicate în revista „Limba română" din Chişinău şi realizate de Alexandru Bantoş, între 1991 şi 2006, cu douăzeci şi două de personalităţi având diverse specializări. Interlocutorii omului de cultură Alexandru Bantoş sunt: Silviu Berejan, Grigore Vieru, Nicolae Corlăteanu, Jon Cepoi, Vasile Vasilache, Ion Borşevici, Eugen Holban, Aurelia Rusu, Valeriu Rusu, Petru Ţăranu, Andrei Eşanu, Gheorghe Mihai Bârlea, Nicolae Mătcaş, Mihai Cimpoi, Anatol Ciobanu, Ion Dediu, Mihail Gh. Cibotaru, Vasile Pavel, Ion Ciocanu, Theodor Codreanu, Vladimir Beşleagă, Mihail Purice. Aşa cum precizează prof. univ. dr. Stelian Dumistrăcel, în pertinentul şi cuprinzătorul studiu introductiv (cu titlul *Credinţa în izbânda limbii române*), aspectele din perioada de dinainte de 1989, care revin în aproape toate „destăinuirile" celor intervievaţi, sunt „teroarea deportărilor, foametea, presiunile psihologice exercitate prin suspiciuni privind nerespectarea «liniei Partidului» [...], acuzaţiile de «românism» prin lecturi şi creaţie, dirijarea spre un anumit tip de pitoresc regional şi de «neprimejdios» exotism ale unor marginali şi marginalizaţi. [...] Ce amintiri le luminează existenţa şi, acum, ni-i apropie sufleteşte pe colegii basarabeni? Satul natal (eventual cu *râpile* şi *glodurile* lui), familia, părinţii, dintre care unii au făcut «şcoala la români» [...]. Basarabenii şi-i amintesc, cu respect şi chiar cu duioşie, pe educatorii de veche formaţie şi conştiinţă profesională (printre care profesori de franceză ori de latină), evocă lecturile din clasicii români şi contactele, în mod forţat precare, cu românii şi cu viaţa culturală şi artistică din Ţara ce trebuia să fie a tuturor" (p. 19–20). Dar, mai presus de oricare alte teme de discuţie abordate, situaţia limbii române este subiectul şi dezbaterea care dă unitate dialogurilor, sintetizând suferinţa intelectualilor români şi aspiraţia lor spre „izbânda limbii române". În interviul acordat lui Alexandru Bantoş în 1992, acad. Silviu Berejan atrăgea atenţia asupra neajunsurilor din

legislaţia despre limbă: „Cât despre motivele tărăgănării trecerii pe toate liniile la limba de stat, ele sunt legate direct de ceea ce am menţionat deja mai sus: ne lipseşte baza – un stat suveran şi independent nu numai *de jure*, ci şi *de facto*. Şi nu un stat multilingv, cum ar vrea să ne vadă mulţi, ci un stat obişnuit, ca marea majoritate a statelor pe care le cunoaştem, adică în fond unilingv. Deşi ţări fără minorităţi naţionale, practic, nu există, limba oficială în orice stat este, de regulă, una singură, iar minorităţile, pe teritoriul pe care ele locuiesc compact, se pot folosi de limba lor maternă, pot să aibă instituţiile social-culturale pe care le doresc (grădiniţe, şcoli, teatre, biserici) în această limbă, pot să editeze gazete, reviste, cărţi în limba lor naţională ş.a.m.d. Dar nu în detrimentul funcţionării plenare a limbii de stat a ţării" (p. 23). În alt interviu publicat în revista „Limba română", tot în 1995, acad. Silviu Berejan continuă să explice anomaliile care au loc în atitudinea autorităţilor faţă de limba română: „Căci la noi şi atitudinea faţă de limbă (română sau moldovenească) este cam aceeaşi ca atitudinea faţă de stilul calendaristic (nou sau vechi) în zona de influenţă a Bisericii ruse: deşi ştiinţa a demonstrat cu argumente categorice adevărul obiectiv, elementele conservatoare îl ignorează totalmente şi apără orbeşte atitudinea demult perimată. Ele nu vor să ţină cont de faptul evident, la îndemâna oricui, că echinocţiul de primăvară, de exemplu, vine la 22 martie după stilul nou (meteorologia demonstrează acest lucru pe bază de date temporale absolute), nu la 22 martie după stilul vechi (când ziua a crescut de acum în comparaţie cu noaptea cu aproape jumătate de oră), şi continuă să menţină în biserică stilul vechi (cu toate contradicţiile ce apar la tot pasul), după cum în sferele parlamentare şi guvernamentale din Moldova se menţine denumirea «limba moldovenească»" (p. 51). La întrebarea despre starea limbii române vorbite şi scrise în Republica Moldova, acad. Silviu Berejan îşi exprimă mâhnirea şi slaba speranţă în ameliorarea situaţiei: „Limba română vorbită la noi continuă să fie prost ştiută, continuă să funcţioneze doar în unele sfere ale societăţii zise moldoveneşti (deşi ea e amestecată), societate în care se perpetuează bilingvismul, rămas, practic, acelaşi: naţional-rus; limba română continuă să rămână, după gradul de cunoaştere de către vorbitori (fără şansa de a schimba cândva ceva), sub nivelul limbilor din toate statele mononaţionale. În limba scrisă s-au înregistrat, e adevărat, anumite progrese, dar acest lucru nu poate duce la ameliorarea globală a situaţiei într-un viitor previzibil. Mai ales că prin desfiinţarea Departamentului de Stat al Limbilor a fost paralizat şi controlul asupra utilizării limbii oficiale în instituţiile de stat din republică" (p. 53). Adresându-i aceluiaşi interlocutor întrebarea despre manualele de limba română, ca şi despre cele de literatură, editate la Chişinău, Alexandru Bantoş enumeră câteva dintre neajunsurile acestora: „au o structură complicată, sunt scrise într-un limbaj defectuos şi, lucru extrem de important, nu suscită interesul elevilor, studenţilor, pentru limba maternă" (p. 25). Răspunzând, acad. Silviu Berejan îşi exprimă o profesiune de credinţă în privinţa unirii cu Ţara: „Manualele, cred, ar trebui să fie comune, căci cum vom realiza unitatea mult râvnită a limbii, a vieţii sociale, a culturii, dacă vom instrui şi mai departe generaţia tânără după manualele ce ar sublinia mereu specificul nostru local, regionalismul nostru, care ne-a ţinut atâta timp rupţi de matca românismului? Trebuie să înţelegem odată şi odată acest lucru" (*ibidem*). Pe aceleaşi coordonate de răspundere şi de implicare faţă de soarta manualelor se situează, în răspunsul său, şi poetul Grigore Vieru, în interviul din „Limba română" (1995): „Pentru a fi români întregi, copiii noştri nu pot avea o altă limbă decât cea pe care o au copiii de peste Prut, nu pot avea alte manuale, nu pot avea nişte învăţători şi profesori cu alt nivel profesional decât cei de peste Prut. Îmi spunea cineva că o învăţătoare, neputând explica prin cuvinte elevilor verbul «a tropăi», începuse să tropăie prin clasă ca un cal. Ei bine, cu o şcoală în care se tropăie astfel nu putem ajunge decât la fundul prăpastiei" (p. 29). Mândria şi firescul apartenenţei la etnia românească au constituit fundamentul existenţei sale întru poezie: „Cred că am simţit româneşte de când mă ştiu. Din copilărie mi s-a jilăvit inima ori de câte ori am auzit un cântec popular românesc. În studenţie nu aveam palton. Ştii ce mi-am cumpărat atunci pe întâiele colaborări poetice? Un aparat de radio la care ascultam Bucureştiul. Ascultam absolut totul, inclusiv buletinul meteorologic. De drag de limbă. Era singura mea bucurie, dar bucuria nu a ţinut mult, pentru că intendentul căminului mi-a confiscat aparatul. Cred că atunci m-a luat KGB-ul la ochi" (p. 37). Pericolului semnalat în interviul cu Grigore Vieru, respectiv „scindarea tot mai pronunţată a literaţilor de pe ambele maluri ale Prutului în «tabere», în «literatură de gaşcă»" (p. 213), alt interlocutor, acad. Mihai Cimpoi, i-a putut da un răspuns lui Alexandru Bantoş prin evidenţierea altei ameninţări ce se observă în viaţa literară de pe

ambele maluri ale Prutului: „Demitizarea lui Eminescu, în special, a marilor figuri ale culturii noastre, în general, demitizarea istoriei şi culturii naţionale este o temă predilectă pentru unii intelectuali din ţară, cu ecou şi în stânga Prutului. Consideraţi într-adevăr necesară această, aş zice, îndărătnică re-evaluare? Va fi un câştig această «aventură»?" (p. 163). Acestui semnal de alarmă, acad. Mihai Cimpoi îi răspunde, în interviul din 2003 la care ne-am referit şi mai sus, invocând propria sa experienţă: „Despre încercările de demitizare a lui Eminescu am scris mult, am scris chiar un amplu studiu *Zeul Momos şi noi, românii*, publicat şi în presa literară din Ţară. Trebuie făcută, în primul rând, o distincţie clară între re-lectură, întreprindere firească, cerută de noile epoci şi de orizontul lor de receptare şi aşteptare, şi *re-evaluare* (sau revizuire), partizană şi conjuncturală, impusă de factori extraliterari şi extraestetici" (p. 163).

Se cuvine să remarcăm talentul de intervievator al lui Alexandru Bantoş: fără a repeta întrebările ca pe un clişeu, arta sa se pliază conform pregătirii şi rolului fiecărui interlocutor în ansamblul vieţii culturale şi sociale din Republica Moldova. Revenind la studiul introductiv semnat de Stelian Dumistrăcel, citâm aprecierile sale despre interviurile din *Retrospectivă necesară*: între intervievat şi intervievator – văzuţi ca doi autori ai interviului, citim că „împreună, cei doi autori *dialoghează*, construiesc, aproape în fiecare caz, un text de caracterizare a unei situaţii, a unui fapt, printr-un schimb de idei. Mai mult, se întâmplă uneori că Alexandru Bantoş îl «bombardează» pur şi simplu pe invitatul său cu serii întregi de întrebări – de fapt proprii mărturii sau dezvăluiri de opinii, ori că enunţul unei întrebări este mai lung decât răspunsul... Pentru că domnul Bantoş, filolog ca formaţie universitară, nu este doar ziaristul care s-a pregătit cum se cere pentru un interviu cu o *personalitate reprezentativă*, a cărei părere contează pentru public [...]; el însuşi s-a aflat în epocă în miezul evenimentelor, în calitate de factor de răspundere la Departamentul de Stat al limbilor, după cum se află şi astăzi, ca redactor-şef al revistei «Limba română», director al Casei Limbii Române şi a lucrat în audiovizual, în presa cotidiană şi în redacţia unor publicaţii de cultură, unde a fost chiar coleg cu unii dintre cei intervievaţi ori evocaţi" (p. 18–19). Volumul *Retrospectivă necesară* reprezintă un act de cultură şi de recuperare a valorilor naţionale româneşti, la nivel academic, din Republica Moldova.

Ofelia Ichim
Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide"
Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2, România

VASILE TONOIU, *Despre diferenţe, alteritate şi dialog intercultural*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005, 228 p.

Cartea lui Vasile Tonoiu, profesor de filosofie la Universitatea din Bucureşti şi membru corespondent al Academiei Române, suscită atât interesul cercetătorilor avizaţi, cât şi al unei categorii mai largi de cititori, pentru că reprezintă un *dialog* amplu *despre dialog*, în sensul larg al cuvântului, al tiparelor antice. Conversaţia respectivă, aproape în formă literară, se poartă între următoarele personaje: un profesor de filosofie, un „epistemolog relaxat (şi corupt de o hermeneutică relativizantă)", un filosof sinolog, un cărturar din Orientul Extrem, un „literat ideofag (care îngurgitează şi regurgitează idei şi ziceri cu egală voluptate şi nepăsare)" şi, desigur, vocea naratorului.

În partea întâi, *Opoziţia Occident–Orient*, se subliniază, indirect, faptul că această dihotomie este oarecum convenţională, inadecvată, şi că se referă mai degrabă la ambivalenţa acestor două modalităţi culturale, supuse din ce în ce mai mult relativizării. Dintotdeauna occidentalii se consideră moştenitorii legitimi ai raţionalităţii greceşti, însă această noţiune le-a parvenit prin intermediul arabilor şi evreilor, civilizaţia orientală generând-o de fapt pe cea occidentală, şi nu invers (cum susţine şi medievistul Alain de Libera). Pe de altă parte, este agreată teza după care Avicenna, şi nu Aristotel, a iniţiat Occidentul în filosofie, aflându-se la originea acelei metafizici occidentale pe care

M. Heidegger o numeşte *onto-teologie*. Totuşi, între *Morgenland* şi *Abenland* a existat un dialog continuu de idei, de aceea *raţiunea* nu poate rămâne doar monopolul apusean; lumea orientală este astăzi privată sau chiar ocultată de propria ei imagine, încât s-a ajuns la un orientalism occidental(izant).

Elaborând într-un mod delectabil sinteza unor volume de Th. Kuhn, Edward Said, C. Lévi-Strauss, Hajime Nakamura, P. Bourdieu, Steven Connor ş.a., autorul trece la explicarea relaţiei mai largi dintre înţelepciune, considerată în mod constant un fel de *protofilosofie*, şi filosofia propriu-zisă. În altă ordine de idei, este invocat permanent *panhermeneutismul* experienţei fiinţării al lui Hans Gadamer, care se opune tăcerii deschise a orientalilor. De aici se ajunge, surprinzător, la tipul de gândire postmodernă, deschisă la rândul ei multiplelor codificări şi receptări, după cum, iniţial, identitatea auctorială fusese dizolvată subtil în vocile naratoriale menţionate.

Descoperind în mod adecvat nuanţele deosebitoare dintre modernism şi postmodernism, Vasile Tonoiu aminteşte despre fuziunea orizonturilor culturale în chip de soluţie pentru concilierea celor două perioade convenţionale. El introduce termenul *akademism*, sau modelare culturală, atunci când specifică mai clar raporturile dintre *identitate* şi *alteritate*. Cât despre imposibilitatea sau *posibilitatea* (!) traducerilor, crede că aceasta din urmă provine dintr-o alteritate lăuntrică, cu alte cuvinte dintr-un soi de *dialog* perpetuu între traducător şi textul tradus. Mai departe, *precaritatea lingvistică* infirmă teza mai veche a co-naturalităţii gândire–limbaj–lume, confirmând spusele lui L. Wittgenstein – „Limitele lumii mele sunt limitele limbii mele". Tot în acelaşi context, însă lărgit, se realizează unele diferenţieri între *ironie* şi *umor*, analizate din punct de vedere sociolingvistic.

Pentru atenuarea dualităţii *Orient–Occident*, scriitorul propune termenul de *arie culturală* (ex.: Grecia, India, China, Israel, Japonia), care corespunde în oarecare măsură regionalizării geopolitice globale. Introduce, de asemenea, ideea de *asimilare* pozitivă în cadrul dialogului intercultural, astfel încât să nu mai existe discrepanţe între tendinţele de antropofagie şi antropoemie (culturală, firească). De fapt, între gândirea *metafizică*, proprie occidentalilor, şi gândirea *metaforică*, însuşită de orientali, autorul înclină către cea din urmă, evitând desigur tensiunile dintre acestea. În ultima secţiune a cărţii, *Universalism vs contextualism*, gânditorul român urmăreşte câteva moduri de producere şi „îmblânzire" a alterităţii, atingând ideea mai amplă, chiar utopică, a comunicării neîngrădite. Purtând el însuşi simultan două măşti, cea a cugetării clasice şi a filosofării postmoderne, V. Tonoiu invită la o lectură formativă a trilogiei sale, deopotrivă instructivă şi plăcută.

Amalia Drăgulănescu
Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide"
Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2, România

EMANUELA TIMOTIN, *Descântecele manuscrise româneşti (secolele al XVII-lea – al XIX-lea)*, ediţie critică, studii lingvistice şi filologice, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2010, 388 p.

În ultimul deceniu, cercetarea magiei verbale atrage atenţia specialiştilor din mai multe domenii, indiferent că e vorba despre etnologi, interesaţi de tradiţia orală a descântatului, aşa cum se dezvoltă ea încă în societăţile rurale moderne, sau despre cercetători ai dimensiunii istorice a acestor texte, fapt ce presupune reconstituirea celor mai vechi forme incantatorii şi a itinerariului lor diacronic. Emanuela Timotin face parte dintr-un prestigios grup internaţional de cercetare a textelor magice („Committee on Charms, Charmers and Charming"), situat sub egida International Society for Folk Narrative Research, unul dintre cele mai importante cercuri de investigare a tradiţiei acestei forme de magie verbală la europeni.

Deşi se integrează, prin profilul academic al autoarei, în categoria interesului pentru vechile structuri magice, teza de doctorat a Emanuelei Timotin este o contribuţie cu miză interdisciplinară. Membră a colectivului de istorici ai limbii române din cadrului Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti", specialistă în transcrierea şi editarea textelor vechi, autoarea îşi pune calităţile de filolog în slujba introducerii în circuitul cultural a unor vechi texte magice româneşti.

Volumul este structurat în două mari părţi, prima fiind dedicată discuţiilor metodologice, teoretice şi analitice asupra descântecelor avute în vedere, pentru ca în partea a doua să se prezinte transcrierea celor 122 de texte, provenite, în majoritatea lor, din arhive bucureştene şi clujene. Sunt minuţios explicate normele de transcriere, sunt indicate sursele folosite, epoca de redactare a manuscriselor, conform indiciilor de ordin filologic, dar este avută în vedere şi istoria abordărilor acestor texte în mediul românesc de specialitate. Acestor demersuri clasice într-o ediţie critică de limbă veche românească li se adaugă lămuriri specifice unei cercetări axate pe o categorie textuală complexă, un „gen aluvionar", aşa cum însăşi autoarea îl defineşte.

Condusă de particularităţile de conţinut ale discursului incantatoriu, cercetătoarea încearcă să rezolve problema denumirilor alternative a descântecului în vechile codice, acolo unde mulţi termeni uzuali în cultura bisericească ascund, de fapt, realităţi magice. Astfel, Emanuela Timotin ia în considerare texte care poartă, în manuscrise, denumirea de „rugăciune", „descântec", „farmec", „reţetă", „răvaş", „tropariu", „exorcism", „molitvă", „conjuraţiune", înţelegând faptul că, în imaginarul copiştilor din epocă distincţiile cult–popular sau canonic–apocrif, nu erau încă neoperate. De fapt, epoca cercetată se caracterizează prin folosirea variată a complementelor semantice ale cuvântului „descântec", termen care s-a impus, cel puţin în manuscrise, abia începând de la mijlocul secolului al XVIII-lea.

În relaţia dinamică dintre descântecele manuscrise şi cele din tradiţia orală, autoarea optează pentru delimitarea celor două categorii din perspectiva strictă a modului de transmitere, fără a neglija însă, pe parcursul comentariilor sale, comparaţia formelor textuale scrise cu cele din mediul folcloric de performare. Nu exclude nici posibilitatea unor influenţe reciproce dinspre mediul scris spre cel oral, cu toată dificultatea unor astfel de demonstraţii. Asocierile de ordin etnografic sesizate de autoare rămân însă la suprafaţa textelor, comentariile etnologice sunt de multe ori singulare, fapt firesc pentru o cercetare centrată pe tradiţia scrisă şi care îşi propune doar să ofere suportul pentru interpretări de specialitate. Este remarcabilă atenţia Emanuelei Timotin în a căuta variantele orale ale unor tipuri incantatorii şi precizia în găsirea unor texte reprezentative pentru magia românească. De exemplu, în privinţa folosirii unor exemple din corpusul aflat în Arhiva de Folclor a Moldovei şi Bucovinei – o sursă citată consistent în comentariile lucrării – sunt comparate transcrierile aceloraşi texte realizate de Lucia Cireş şi Lucia Berdan, în „Caietele Arhivei de Folclor" din 1982, cu varianta recent oferită de Silvia Ciubotaru, în 2005.

Printre textele transcrise şi comentate aici, datate între secolul al XVII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea, se regăsesc şi unele care au atras deja atenţia specialiştilor preocupaţi de dimensiunea lingvistică a vechilor descântece româneşti. Aşa cum menţionează autoarea, ele au stat la baza unor analize bine-cunoscute în filologia românească, semnate de Hasdeu, Moses Gaster, N. Cartojan, Ov. Densusianu, N. Drăganu, G.T. Kirileanu sau Al. Rosetti. Acest fapt nu face inutilă redarea şi discutarea lor aici, ele fiind necesare, în general, pentru configurarea unui tablou reprezentativ al tradiţiei magice scrise româneşti şi, în mod special, pentru investigarea lor din perspectiva actualului stadiu al cercetării. De pildă, atunci când porneşte de la cunoscutul comentariu al lui Hasdeu asupra conjuraţiei împotriva diavolului aducător de grindină, prezentă în *Codex Sturdzanus*, autoarea lărgeşte cadrul analizei prin compararea cu cinci variante inedite ale exorcismului, care edifică apartenenţa sa la categoria magicului, în ciuda structurii asemănătoare cu cea a rugăciunilor canonice. Tot inclusă în *Codex Sturdzanus* este şi o variantă a descântecului *de deochi*, transcrisă însă acum pentru prima dată de Emanuela Timotin; deşi parţial şi greu descifrabil, textul este valoros prin calitatea sa de a fi unul dintre primele texte magice româneşti curative.

Din punctul de vedere al funcţionalităţii textelor magice, Emanuela Timotin alege să introducă în corpusul său descântece care vizează vindecarea de afecţiuni psihosomatice sau exorcizarea unor spirite malefice, structuri incantatorii intregrate în categoria magiei defensive. Este interesant de urmărit, în corpusul de faţă, frecvenţa tipurilor funcţionale, care oferă o imagine diferită faţă de culegerile din epoca actuală. Se remarcă astfel că unele cauze nefaste au fost agenţi de stimulare pentru mai multe variante în vechile manuscrise (de magie metereologică, împotriva unor animale sălbatice, *de fapt*, *de friguri*), iar altele au condus la crearea unor incantaţii mai puţin înregistrate în scris (împotriva strigoilor, *de ciumă*, *de dânsele*).

Grupate după criteriul funcţional în antologia de texte, şi comentariile asupra acestora configurează o serie de micromonografii ale principalelor tipuri incantatorii. Fiecare subcapitol conţine o descriere a structurii lingvistice a variantelor, a particularităţilor grafice ale manuscriselor, elemente de datare istorică şi geografică; firească, partea cea mai consistentă este destinată comentariilor asupra organizării discursului, cu idei despre structura poetică a textelor, de cele mai multe ori privită în diacronie, precum şi a relaţiei respectivului model incantatoriu cu texte omoloage specifice altui model cultural. Investigarea textelor din punct de vedere lingvistic conţine şi elemente tipice pentru categoria textuală analizată, cum ar fi atenţia acordată verbelor performative cu valoare conjuratorie, formulelor de binecuvântare specifice rugăciunilor sau invocaţiilor adresate divinităţilor. Valoroase sunt discuţiile asupra unor termeni româneşti vechi, mai ales denumiri etnoiatrice care-şi găsesc aici prima atestare, fapt important pentru cercetările lexicografice.

Descântecele manuscrise din perioada cercetată nu oferă doar atestări timpurii ale unor termeni, ci şi ale unor tipare poetice incantatorii sau ale unor scheme de exorcizare. Dintre acestea, sunt remarcate listele de agenţi malefici care vizează exhaustivitatea, prezenţa pasajelor ritmate (în descântece *de şarpe*), menţionarea demonilor în cupluri (cu rolul de a sugera aceeaşi idee de completitudine), figura retorică a gradaţiei ascendente sau descendente ş.a. Dacă aceste procedee stilistico-formale de origine mnemotehnică evocă puternica legătură dintre magia scrisă şi poezia magică populară, textele transcrise de Emanuela Timotin evidenţiază şi elemente specifice unui discurs copiat într-o lume dominată de instituţia ecleziastică; dintre acestea, ni se atrage atenţia asupra unor referinţe evanghelice folosite cu rol curativ, fraze iniţiale desprinse din retorica rugăciunilor canonice, fragmente liturgice refuncţionalizate, invocarea sfinţilor sau a sărbătorilor personificate.

Bine suprinsă este complexitatea unor figuri din panteonul religios-popular, care intervin pentru îndepărtarea agenţilor malefici. Povestirile mitice despre întâlnirile dintre forţele binelui şi cele ale răului, prezenţe constante în descântecele din tradiţia orală, se regăsesc şi în sursele manuscrise. *Historiola* aflată în centrul descântecului *de năjit* reflectă figura proeminentă a arhanghelului Mihail trimis să anihileze demonul bolii, iar în exorcismul pentru alungarea duhului malefic al apelor, acelaşi personaj creştin îndepărtează grindina. Această funcţie apotropaică a îngerului ar trebui, poate, relaţionată cu procesiunile populare din calendarul vegetaţional, organizate, în anumite regiuni româneşti, cu ocazia sărbătorii autumnale a celor doi arhangheli.

De remarcat este şi atribuirea rolului de exorcizator lui Iisus, situaţie specifică descântecelor manuscrise şi diferită de prezenţa covârşitoare a Maicii Domnului, în raport cu alte forţele divine chemate să pedepsească răul, în cele orale. Prolifică în ambele ipostaze ale magiei a fost şi credinţa în capacitatea *Lunii* de a vindeca *faptul*, explicată în contextul unor vechi rugăciuni în care puterea cerească se află exclusiv sub dominaţia divinităţii supreme. De fapt, autoarea este condusă de evidenţa textelor să concluzioneze că scribul care a realizat manuscrisul nu a urmat tradiţia oficială, ci s-a lăsat influenţat de imaginarul popular al vremii sale. Prin urmare, *rugăciunea către lună* descinde dintr-o triplă tradiţie, cea tipărită, cea manuscrisă şi cea orală.

Cercetătoarea evidenţiază unele izvoare străine ale textelor româneşti, în special slavone, dar o bună înţelegere a circulaţiei acestora se obţine şi datorită integrării lor într-un circuit mai larg, european, până la comparaţii interesante cu variante occidentale, în virtutea asemănării unor tipare magice într-un larg circuit euroasiatic. În alte cazuri, este subliniată slaba reprezentare, în corpusul magiei scrise româneşti, a unor tipare mult mai răspândite în magia occidentală. De exemplu, Emanuela Timotin transcrie unica variantă românească a „molitvei Sfântului Apostol Petru", recitată pentru vindecarea durerii de măsele, în condiţiile în care historiola respectivă a fost extrem de populară atât în magia vestului Europei (atestată încă din secolul al X-lea), cât şi în tradiţia incantatorie a popoarelor slave din est. Lipsa de productivitate a acestui model poetic în spaţiul carpato-danubiano-pontic s-ar putea datora, observă just autoarea, concurenţei descântecului *de năjit*, boală în al cărei complex simptomatic este inclusă şi afecţiunea stomatologică.

Observarea şi analiza unor motive funcţionale se regăseşte de-a lungul întregului studiu teoretic. Desprinse din vechile codice avute la dispoziţie, motivele sunt plasate într-un context istoric şi cultural, fiind în primul rând ataşate corespondentelor lor din tradiţia folclorică şi, pentru identificarea motivaţiei lor rituale, evaluate în relaţie cu vechi credinţe populare. Riturile manuale

care însoţesc cuvintele rostite de descântător sunt uneori prezente şi în sursele manuscrise, ceea ce-i permite etnologului interesat să constate asemănări cu practicile rituale descrise în anchetele folclorice.

Una dintre contribuţiile de seamă aduse de această lucrare se regăseşte în discuţia despre un text parţial descifrabil, care indică o străveche funcţie benefică a *ielelor*, în antiteză cu bine-cunoscuta aparenţă răuvoitoare a acestor spirite feminine. Elementele prezente în aceste câteva rânduri conservate indică prezentarea unor ofrande, o masă rituală oferită zânelor, precum şi atitudinea reverenţioasă a invocatorului, care conferă textului structură de rugăciune creştină. Sunt operate aici comparaţii cu masa ursitoarelor pregătită după naşterea copilului, cu *Doamnele* medievale din folclorul francez, cu *Samodivele* bulgare sau cu *Albele* macedoromâne.

În final, lucrarea este completată de un inventar al codicelor care cuprind textele editate, indicele manuscriselor, precum şi un necesar glosar de termeni aparţinând limbii române vechi sau populare.

Ioana Repciuc
Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide"
Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2, România

CHARLES LAUGIER, *Contribuţii la etnografia medicală a Olteniei*, ediţie critică, studiu introductiv, note şi bibliografie de Adrian Michiduţă, Craiova, Editura Aius, 2011, 244 p.

Editura craioveană „Aius" a luat iniţiativa de a reedita o sursă esenţială pentru etnoiatria românească, rămasă până acum la ediţia iniţială, din 1925, astăzi o raritate bibliografică. În afara efortului de editare, lui Adrian Michiduţă i se datorează şi o consistentă prefaţă, care subliniază rolul lucrării în etnografia medicală românească şi configurează cadrul în care s-au desfăşurat cercetările cuprinse aici.

Medic român de origine franceză, Charles Laugier şi-a petrecut peste douăzeci de ani din carieră adunând remedii ţărăneşti, tratamente empirice din satele Olteniei de sud folosite în primele decenii ale secolului trecut. Desigur, „practicile medicale străbune" sunt cercetate din perspectiva intelectualului, însă acesta nu le depreciază, punându-le în comparaţie cu medicina ştiinţifică, ci laudă „raţionamentul impecabil" al ţăranului român. Astfel, lucrarea sa pare mai degrabă o contribuţie de psihosociologie decât una de medicină, fie ea şi empirică. De exemplu, în cazul obiceiurilor de naştere, autorul apreciază „instituţia *moaşei*", pe care, dintr-un exces naţionalist, o consideră specific românească; descrie cu multă atenţie aşezarea *mesei ursitoarelor* sau credinţele despre spiritele malefice care pot interveni în dezvoltarea armonioasă a nou-născutului.

Charles Laugier îşi structurează informaţiile conform principiilor etnografiei care îşi edifica în acea epocă instrumentele, sugerând aportul medicului la această ştiinţă, şi anume oferirea unor rezultate de ordin antropologic, etiologic, terapeutic. Valabilitatea ştiinţifică a cercetărilor sale este asigurată, din perspectiva etnografiei, de datele complete despre informatori şi locul culegerii, care însoţesc credinţele şi riturile observate, în timp ce experienţa medico-sanitară vine de multe ori să valideze leacurile tradiţionale. Conform unei structuri care devenise deja clasică în monografiile etnografice de la începutul secolului, Laugier începe prin a discuta elementele de igienă asociate celor trei mari ceremonialuri din ciclul familial, pentru a se opri apoi asupra obiceiurilor etnoiatrice legate de sărbătorile populare. În sprijinul unei organice relaţionări a celor două ipostaze ale medicinei, se profilează capitolul despre afecţiuni, boli, simptome, redate în ordine alfabetică şi însoţite de fiecare dată de denumirea ştiinţifică alături de cea populară. Aceeaşi structură de lexicon o are şi secţiunea despre plante medicinale şi leacuri. O parte consistentă din volum este dedicată redării textelor magice, considerate de Laugier „marea noastră rezervă terapeutică populară". Descântecele sunt completate de informaţii consistente despre riturile manuale care completează şi susţin riturile verbale.

Volumul se încheie cu bibliografia exhaustivă a autorului, în care sunt integrate numeroasele sale articole şi studii publicate în revista „Arhivele Olteniei", alături de o necesară menţionare a referinţelor critice.

Ioana Repciuc

*** *Izvoarele istoriei creştinismului românesc*. Traduceri inedite din latină şi greacă de Mihaela Paraschiv, Claudia Tărnăuceanu, Wilhelm Dancă. Selecţia textelor, studiu introductiv, notiţe biobibliografice, note şi comentarii, indice de Nelu Zugravu, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2008, 820 p.

Impresionantul volum bilingv coordonat de profesorul Nelu Zugravu, specialist în istoria Antichităţii, inaugurează o importantă colecţie a Editurii Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", şi anume „Bibliotheca Patristica Iassiensis". Activitatea de selecţie şi traducere a textelor latineşti şi greceşti s-a realizat în cadrul Centrului de Studii Clasice şi Creştine al Facultăţii de Istorie de către un colectiv mixt, din care au făcut parte un istoric, un teolog şi doi filologi clasici. Aceştia au meritul de a fi grupat şi pus pentru prima dată la dispoziţia publicului mărturiile documentare ale vieţii creştine din regiunea Dunărea de Jos a mileniului I. Deşi nu este un corpus exhaustiv, mai cu seamă în ceea ce priveşte sursele total necunoscute din limbile orientale, aceste „fărâme de menţiuni" sunt absolut necesare pentru limpezirea unor aspecte capitale sau probleme controversate ale istoriei creştinismului timpuriu, dintre care merită menţionate: originea apostolică a vieţii creştine din spaţiul carpato-danubiano-pontic (respinsă convingător de profesorul Zugravu în studii precedente), problema convertirii sciţilor şi a dacilor, idei timpurii despre structuri şi ierarhii ecleziastice, abateri dogmatice în regiune ş.a.

Pentru excerptarea textelor traduse sunt folosite ediţii de prim rang în cercetarea istoriografică, aparţinând unor mari colecţii recunoscute pe plan internaţional, surse care sunt de fiecare dată menţionate cu rigurozitate. Sunt de asemenea incluse în volum prime traduceri în limba română ale unor texte, dar şi altele reluate şi eventual corectate. Ordonarea textelor respectă cronologia, oferind astfel cititorilor o imagine organică asupra fenomenului. Principiile filologice sunt atent respectate, căci autorii preferă de fiecare dată redarea, chiar în cazuri de imprecizie sau inconsecvenţă grafică, a formei originare a scrierii antice, iar în traducere s-a optat pentru sensuri apropiate celor din epoca redactării lor. Textele în latină sau în greacă sunt însoţite atât de traducerea lor, cât şi de informaţii referitoare la opera din care face parte fragmentul respectiv, ediţia folosită, dar şi alte ediţii consultate, în limbi de mare circulaţie. Nu lipseşte, în cazul fiecărui fragment tradus, bibliografia, mai sumară sau mai bogată, în funcţie de istoricul cercetărilor, cu ajutorul căreia cititorul poate aprofunda problematica expusă.

Ioana Repciuc

*** *Das Potential europäischer Philologien*, editor Christoph König, Göttingen, Wallstein Verlag, 2009, 328 p.

Noţiunea de *filologie* este extrem de complexă, preocupările circumscrise acesteia fiind diverse: studiul culturii scrise a popoarelor, studiul limbii şi al creaţiei literare a unor popoare, studiul textelor vechi şi al operelor literare din punctul de vedere al limbii, al influenţelor suferite, al modului în care ni s-au transmis şi al autenticităţii, editarea unor astfel de scrieri.

Autorii articolelor din prezentul volum, care provin din spaţii culturale diferite sau care se apleacă, în cercetarea lor, asupra unor culturi ce nu le sunt proprii, ating, fiecare, în viziune personală, câte o chestiune sensibilă a acestei ştiinţe sau, mai corect spus, a acestui ansamblu de ştiinţe care este filologia. Ca număr, predomină specialiştii în filologie germanică. Sunt prezenţi şi cei care se ocupă de filologia din Franţa, Anglia, Grecia, Danemarca, Bulgaria, România, Irlanda sau Elveţia.

„Până acum s-a încercat să se deducă filologia dintr-o definire normativă a obiectelor sale de studiu sau, invers, din funcţiile ei politice. Aceasta s-a dovedit prea dogmatic. Reflexele moderne ale filologiei trebuie să pornească de la *practica* ei. Pentru că practica este mereu concretă şi istorică, semnatarii articolelor, toţi filologi, îşi canalizează analiza spre istoria acestei ştiinţe" (Christoph König, *Introducere*, p. 9).

Volumul, pentru a putea îngloba în paginile sale un material vast şi variat (aici iscălesc 29 de filologi), a fost gândit pe patru niveluri, reprezentând şi cele patru mari capitole, din structura sa, al căror titlu-enunţ precizează temele abordate: *Länder* [*Ţări*] (cel mai cuprinzător, p. 17–115), *Methode* [*Metode*] (p. 117–207), *Politik* [*Politică*] (p. 209–223), *Paradigmatische Texte und Figuren* [*Texte şi figuri paradigmatice*] (p. 225–308).

Cum observă şi editorul, baza volumului o constituie articolele care se referă la istoria filologiei în ţările lumii, cu precădere în cele europene. În prima secţiune este urmărită evoluţia filologiei, ca ştiinţă, în diferite spaţii culturale. Majoritatea cercetătorilor vorbesc despre imperativul studiului filologic în universităţi şi în mediile academice de pretutindeni (v. articolul semnat de Erika Hültenschmidt, *„Forschungswissenschaft" oder „studies"? Zur Geschichte eines Unterschieds* [*„Ştiinţa cercetării" sau „studii?". Pentru istoria unei deosebiri*], p. 17–23). Erich Poppe (*Deutsche Keltologie im 19. Jahrhundert auf dem Weg zur Philologie* [*Studiile celtistice germane în secolul al XIX-lea pe drumul filologiei*], p. 29–33) prezintă dezvoltarea cercetărilor în celtistică în universităţile din Germania, specialiştii care s-au ocupat cu studiul civilizaţiei şi culturii celte, publicaţiile în domeniu. Richard Utz, în *Englische Philologie vs. English Studies: A Foundational Conflict* [*Filologia engleză versus studiile de engleză. Un conflict fondator*] (p. 33–44), subliniază faptul că în spaţiul anglo-american termenul de *filologie* este înlocuit cu cel de *studii de engleză/anglistică* (*English Studies*), simţit însă de specialişti ca sinonim cu *filologie engleză* (*English Philologie*). Codificarea şi elecţiunea limbilor are loc în conflictul dintre obiectivitatea ştiinţifică şi judecata de valoare, cu mare consecvenţă în cristalizarea limbii literare (Chryssoula Kambas şi Marilisa Mitsou, *Zum Ort des Neugriechischen: Sprache, Literatursprache, Philologie-Transfer* [*Locul limbii neogreceşti: transferul limbii, limbii literare, filologiei*], p. 53–63; v. şi *Introducere*, p. 13).

Eugen Munteanu, *Grundfragen der rumänischen Philologie aus sprachpolitischer Sicht* [*Probleme fundamentale ale filologiei române din punctul de vedere al politicii lingvistice*] (p. 64–71), discută, clar şi succint, cele mai importante probleme ale filologiei româneşti, apărute în decursul istoriei ei, puţin sau deloc cunoscute în afara graniţelor ţării. După observaţia că procesul genezei, ca şi dinamica istorică a domeniului au presupus constant o componentă politică (p. 64), autorul expune un „inventar" al principalelor teme ale filologiei româneşti moderne. În secolele al XVI-lea – al XVII-lea, două subiecte dominau cultura scrisă română: a) chestiunea identităţii prin limbă şi b) chestiunea naţionalizării cultului în bisericile româneşti. În etapa următoare, cea a Şcolii Ardelene (secolul al XVIII-lea), învăţaţii acesteia se preocupă de alt gen de teme: stabilirea latinităţii limbii române (documentată filologic şi istoric), înnoirea şi modernizarea limbii scrise în sensul relatinizării vocabularului de bază (în acelaşi timp cu eliminarea unităţilor lexicale slave, greceşti, turceşti, ungureşti), normarea şi regularizarea formelor limbii scrise prin orientarea programată spre modelul limbii latine clasice, grija pentru limba scrisă (realizarea unei gramatici normative şi a unui dicţionar), înlocuirea grafiei chirilice tradiţionale cu grafia latină, realizată pe principii etimologice. Secolul al XIX-lea, numit şi „secolul naţiunilor", este, arată autorul, timpul reformelor radicale în cultura română scrisă, cu atât mai mult cu cât, în această perioadă, marii politicieni ai ţării au fost şi marii ei scriitori. Acum apar trei tendinţe în legătură cu politica limbii: una, în linia generaţiei Şcolii Ardelene, etimologică şi latinizantă, celelalte două, inovatoare: a) cea analogică şi autohtonă şi b) cea critic orientată spre limba poporului. Tot în acest „ev", grafia latină înlocuieşte, oficial, pe cea chirilică, lucru care ridică numeroase probleme. În această „perioadă de tranziţie", cum o numesc specialiştii, haosul se instaurează în domeniul ortografiei. Generaţia următoare are să se confrunte cu două probleme majore: cea ortografică şi cea a accesului la textele vechi româneşti. Odată cu înfiinţarea Academiei Române (1860), politica lingvistică românească se instituţionalizează. Visul iluminiştilor şi al scriitorilor, respectiv al gramerienilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea prinde contur: începe procesul de normare şi de modernizare a limbii scrise prin apariţia gramaticii şi a dicţionarului Academiei. Anul 1904 rămâne punctul de referinţă în trecerea de la ortografia etimologizantă la cea bazată pe principii fonetice.

Filologia românească se dezvoltă în trei mari centre culturale ale ţării (Iaşi, Bucureşti, Cluj), care reprezintă, prin figurile dominante, tot atâtea şcoli lingvistice: A. Philippide la Iaşi, Ovid Densusianu la Bucureşti şi Sextil Puşcariu la Cluj. Temele centrale de discuţie sunt acum: problema etno- şi glotogenezei; problema datării, a localizării şi contextul (confesional şi cultural) în care apar

primele texte româneşti în limba literară; problema genezei limbii scrise; problema slavonismului românesc şi a grafiei chirilice şi, în strânsă legătură cu aceasta, greutăţile de interpretare pe care le ridică ediţiile de texte vechi, manuscrise sau tipărite, care au apărut până în secolul al XIX-lea redactate în chirilică.

Semnatarul articolului face o paranteză, precizând bogăţia (în sens numeric, dar şi valoric) a documentelor vechi care se găsesc în bibliotecile universitare şi academice, precum şi în arhivele din România. Totodată, acesta afirmă că un deziderat al lingviştilor este instituirea unui profil precis şi definitiv al literaturii române vechi, prin publicarea unor ediţii critice a textelor literare româneşti vechi.

Evoluţia filologiei nu se opreşte odată cu intrarea în perioada comunismului, chiar dacă doctrina oficială a lăsat urme negative în această ştiinţă (mai ales accentul pus pe influenţele slavă şi rusă asupra românei). În ciuda diferitelor obstacole, în anii respectivi filologia a avut unele rezultate remarcabile: editarea marelui dicţionar al limbii române, editarea atlaselor lingvistice româneşti pe regiuni, apariţia unor tratate academice despre istoria limbii, literaturii şi dialectologiei române, publicarea seriei întregi de documente istorice din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea.

Cea mai neagră perioadă pentru filologia românească este considerată de autor ca fiind cea actuală, de după Revoluţia din decembrie, când se observă „apusul" activităţii filologice sistematice, un motiv fiind neimplicarea statului şi totalul dezinteres al acestuia în realizarea proiectelor filologice. În finalul studiului său, Eugen Munteanu aduce în discuţie, chiar dacă în trecere (este, în fond, un real semnal de alarmă), o problemă spinoasă: un curent de susţinere a existenţei aşa-numitei „limbi moldoveneşti", pe care oficialii de dincolo de Prut încearcă să o diferenţieze de limba română din motive politice.

Un excurs asemănător, dar, de această dată, în istoria filologiei bulgare, este realizat de Helmut Wilhelm Schaller, în *Philologie für die Nation: Bulgaristik* [*Filologie pentru o naţiune: bulgaristica*] (p. 72–80). Scris în aceeaşi manieră cu cea a textului anterior, articolul are scopul de a prezenta evoluţia filologiei pe teren bulgar, după câştigarea independenţei din 1878, cu precizarea (din care străbate amărăciunea) că, până la această dată, publicaţii despre limba bulgară apar numai în străinătate.

Pornind de la *opinio communis*, potrivit căreia secolul al XIX-lea este caracterizat prin două direcţii de dezvoltare principale: 1) formarea disciplinelor profesionale care se ocupă cu limba şi literatura; 2) constituirea şi înţelegerea acestor discipline ca *Nationale Philologien* (preferăm sintagma nemţească deoarece în limba română nu avem formă de plural pentru cuvântul *filologie*), autorii Hans-Harald Müller şi Sandra Richter (*Nationale Philologien – europäische Zeitschriften. Zur Rezeption von Poetik und Literaturtheorie in den wissenschaftlichen und literaturkritischen Zeitschriften zwischen 1880 und 1930* [*Nationale Philologien – ziare europene. Pentru receptarea poeticii şi teoriei literaturii în ziarele ştiinţifice şi de critică literară apărute între 1880 şi 1930*], p. 81–93) observă că din acest tablou lipseşte (atât în istoria teoretică, cât şi în dezvoltarea ştiinţifică) substratul european comun. În continuarea temei dezbătute de cei doi filologi amintiţi mai sus vine articolul semnat de Rainer Grübel (*Entstehung und Migration des Konzepts des Poetischen in der östlichen und westlichen Slavia* [*Naşterea şi migrarea conceptului de poetică în estul şi vestul Slaviei*], p. 107–115). Autorul susţine interesul estetic al filologului, care este evident într-un substrat extins filologic şi naţional. Concluzia este trasă după citarea lui Wittgenstein: „limitele limbii mele sunt limitele lumii mele": *cu cât folosim mai multe limbi sau mai multe tipuri de limbă, cu atât sunt mai departe graniţele lumii noastre. Aceasta este valabil, în primul rând, pentru filologie* (p. 115).

Wolfgang Adam, editorul actual al celei mai vechi publicaţii de germanistică, „Euphorion", discută despre „internaţionalitate" în cadrul acestei reviste şi, mai departe, despre colaborarea autorilor străini în paginile ei în perioada 1894–1993 (v. p. 94–106).

Al doilea mare capitol al volumului este dedicat reflexelor metodice în filologie. Începutul îl face hermeneutica (Denis Thourad, *Die Ausübung der Vernunft an der Sprache. Philologische Begriffe und Wirkungen in der Philosophie* [*Exercitarea raţiunii în limbă. Concepte filologice şi efecte în filosofie*], p. 117–129), care a fost dezvoltată ca o teorie a practicii filologice de către Friedrich Schleiermacher. D. Thourad este de părere că, atâta vreme cât filologia trimite la un amestec „întunecat" de judecată şi de senzorialitate, de actualitate şi istorie, potenţialul ei rămâne deschis pentru noi. Hermeneutica „a iernat" (*Introducere*, p. 14) puţin în filologie, până spre mijlocul secolului al XX-lea, ca şi în alte specialităţi precum filologia popoarelor (Céline Trautmann-Waller,

în ***Die Völkerpsychologie*** *von Heymann Steinthal und das Potential der Philologien* [***Filologia popoarelor*** *de Heymann Steinthal şi potenţialul filologiei*], p. 130–139, vede în psihologia popoarelor un exemplu concret pentru potenţialul filologiei şi, drept urmare, pornind de la un citat al lui Heymann Steinthal, prezintă sintetic teoria şi practica filologiei în viziunea acestui savant) sau într-o cercetare filologică (Jürgen Trabant, *Linguistik und Philologie: Sprache bei Humboldt, Grimm und Bopp* [*Lingvistică şi filologie. Limba la Humboldt, Grimm şi Bopp*], p. 140–162), care este contrară lingvisticii (Utz Maas, *Franz Boas im disziplinären Nirgendwo?* [*Franz Boas în „nicăieri"-ul disciplinar*], p. 162–171).

Un fir călăuzitor este văzut – în diferite ţări – în reflexele editoriale (Luca Zuliani, *La «filologia d'autore». Les éditions fondées sur les variantes d'auteur en Italie* [*Filologia autorului. Ediţii fondate pe variantele autorilor din Italia*], p. 172–180; Wolfram Groddeck, *Zur Geschichte der deutschen Textkritik in ihrem Verhältnis zu Autographen* [*Pentru o istorie a criticii textului german în legătură cu manuscrisele autografe*], p. 181–186). Reflexele estetice se bifurcă, „modernizarea" urmând structuralismului (Klaus-Michael Bogdal, *Philologien auf den Knien. Die Herausforderungen durch den Strukturalismus nach 1945* [*Filologia îngenuncheată. Provocările prin structuralism după 1945*], p. 195–208) sau criticii stilului (Pier Vincenzo Mengaldo, *Tendances de la critique italienne du vingtième siècle* [*Tendinţele criticii italiene în secolul al XX-lea*], p. 187–194).

Un capitol separat, de mici dimensiuni, îl constituie politica. Aici se subliniază clar diferenţa între două noţiuni centrale ale existenţei: cunoaşterea şi cultura (educaţia). L. Orban, în *Can language diversity help create a European identity?* [*Poate crea diversitatea lingvistică o identitate europeană?*] (p. 209–216), se ocupă de politica multilingvismului. Christoph König, în *Osnabrücker Erklärung zum Potential Europäischer Philologien* [*Clarificarea simpozionului din Osnabrück referitor la problema potenţialului filologiei europene*] (p. 217–224), crede că, prin acest simpozion, s-a pus piatra de temelie în formarea unei reţele de cercetare în domeniul filologic, proces în care trebuie antrenate atât marile limbi de cultură, cât şi cele „regionale". Autorul sintetizează toate chestiunile dezbătute în timpul colocviului sub enunţuri-cheie: 1. cunoaştere şi politică; 2. noutatea disciplinei şi diferenţele; 3. gramatică şi individualitate; 4. comunicarea şi înţelegerea dificultăţilor; 5. conflicte fundamentale; 6. literatură şi filologie; 7. lingvistică şi filologie.

Ultimul capitol oferă studii de caz. Sunt luate în discuţie texte esenţiale (ediţia *Kalevala* a lui Lönnrots, analizată de Christoph König, p. 225–239; poveştile fraţilor Grimm, cercetate şi din punctul de vedere al paternităţii de către Mark-Georg Dehrmann, p. 240–254), fiind implicit aduşi în lumina rampei mari învăţaţi şi teoriile lor.

Este o carte care ar trebui să stârnească interesul tuturor filologilor prin tematica abordată, prin găsirea unor soluţii pentru ieşirea din criză a cercetării filologice, criză resimţită în toate centrele culturale ale mapamondului, dar, mai acut, în cele din ţările europene, unde, de altfel, şi-a desăvârşit „fiinţa" şi şi-a demonstrat „funcţionalitatea" fiinţării. Impasul poate fi trecut – afirmă specialiştii care semnează articolele din acest volum – potenţialul/forţa filologiei rezidând din chiar esenţa ei.

Laura Manea
Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide"
Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2, România

*** *Was kann eine vergleichende romanische Sprachwissenschaft heute (noch) leisten?*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 2006, 402 p.

Este vorba de volumul cu numărul 20 din seria celor publicate (sub îngrijirea lui Wolfgang Dahmen, Günter Holtus, Johannes Kramer, Michael Metzeltin, Wolfgang Schweickard, Otto Winkelmann) în urma Colocviului de Romanistică, organizat, anual, din 1984 până în prezent.

Tema colocviului, care s-a ţinut între 17 şi 19 iunie 2004 în Göttingen, reflectă părerea organizatorilor, şi anume că lingvistica romanică comparată este un domeniu intrat astăzi într-un con de umbră, situat într-un plan secund (v. *Introducere*, p. VIII).

Titlul acestei manifestări ştiinţifice se pretează la lecturi şi comentarii variate (vezi observaţiile lui Pierre Swiggers în *Grammaire comparée des langues romanes, typologie linguistique et linguistique générale*, p. 143). El acoperă/descoperă un câmp larg, care se întinde de la posibilităţile epistemice (*kann = este capabil teoretic*) la posibilităţile deontice (*kann = este capabil* sau *are permisiunea* sau *are capacitatea de a răspunde unei necesităţi*). Adverbele *heute* şi *noch* atenţionează asupra faptului că ne aflăm într-o perioadă de criză sau critică. Latura interpretativă este subliniată de folosirea subiectului indefinit: ***eine*** *vergleichende romanische Sprachwissenschaft* (*„**o** lingvistică romanică comparată"*), nu, cum ar fi fost (oarecum) normal: ***die*** *vergleichende romanische Sprachwissenschaft* (*„lingvistic**a** romanică comparată"*). Prin alegerea acestui titlu (formă „sinaptică"), organizatorii au dorit să surprindă şi să redea caracterul echivoc, incert, polivalent şi virtual al studiului comparativ al limbilor romanice la ora actuală.

Scopul colocviului la care ne referim a fost cel de a face un bilanţ al realizărilor de până acum în domeniul lingvisticii romanice comparate şi de a evidenţia perspectivele pentru noi posibile evoluţii (p. IX).

Volumul se împarte în două mari secţiuni, care subliniază domeniile cărora li se subordonează cercetarea: *Grundsatzfragen (der Methodologie) der vergleichenden (romanischen) Sprachwissenschaft und der Sprachtypologie* [*Chestiuni de principiu (metodologia) ale lingvisticii (romanice) comparate şi ale tipologiei limbii*] (p. 1–180) şi *Fallstudien zu Arbeitsfeldern der vergleichenden romanischen Sprachwissenschaft* [*Studii de caz pentru sfera de activitate a lingvisticii romanice comparate*] (p. 181–401).

Ulrich Wandruszka îşi intitulează articolul aproape identic cu titlul colocviului, schimbând, pentru a-şi exprima opiniile, verbul din fraza interogativă şi renunţând la adverbul *noch („mai", „încă")*: *Was soll eine vergleichende (romanische) Sprachwissenschaft heute leisten?* [*Ce ar trebui să ne ofere astăzi o lingvistică (romanică) comparată?*] (p. 3–13). După părerea autorului, ţelul comparării limbilor romanice a fost, în particular, reconstrucţia unor limbi iniţiale comune şi a stărilor acestora şi reconstituirea genealogiei familiei de limbi indo-europene, în general. În romanistică este vorba mai ales despre reconstrucţia romanicei comune, prin intermediul comparării unui fapt dat în diferite limbi romanice, care trebuie să fie obligatoriu originar dintr-un stadiu premergător. U. Wandruszka îşi susţine afirmaţia recurgând în demonstraţia sa, experimental, la un exemplu concret din domeniul sintaxei: conjunctivul. Autorul caută să convingă de necesitatea unui model a cărui unitate să corespundă cât mai exact expresiilor şi categoriilor limbii naturale.

Harald Völker, în *Transdisziplinarität und Romanistik* [*Transdisciplinaritate şi romanistică*] (p. 29–42), spune că înţelegerea specificului cultural, lingvistic şi literar în comparaţie cu lingvistica generală are o lungă tradiţie şi este esenţială pentru acest domeniu. Un aspect transdisciplinar în romanistică ar fi interacţiunea cu alţi filologi, în special cu indogermanişti şi germanişti. Autorul nu neglijează, ba chiar accentuează necesitatea angrenării în lingvistică (şi în literatură) a influenţelor din ştiinţele naturii. Viitoare posibilităţi de dezvoltare transdisciplinară sunt întrezărite în deschiderea culturală a domeniilor, în ediţiile filologice şi în actualele (din ce în ce mai multe) corpusuri lingvistice.

Pierre Swiggers, în articolul citat anterior, subliniază faptul că adevăratul progres într-un domeniu precum cel al studiului limbilor romanice constă în mânuirea critică a principiilor şi ipotezelor teoretice, în confruntarea modelelor cu datele stabilite ştiinţific, în controlul afirmaţiilor (descriptive sau explicative) şi în stabilirea faptelor ştiinţifice sigure. Astfel, analiza materialului (romanic) din sfere precum sociolingvistica, lingvistica istorică, tipologia limbilor, teoria gramaticii, teoria limbii s-ar rafina, şi teoretizările din aceste domenii s-ar putea corija.

Wulf Oesterreicher, în *Historisch-vergleichende Sprachwissenschaft und Sprachtypologie im Spannungsfeld der Historizität der Sprache* [*Lingvistică comparativ-istorică şi tipologia lingvistică în câmpul tensionat al istoricităţii limbii*] (p. 69–99), propune redefinirea termenilor de „sincronie" şi „diacronie", îndemnând lingviştii să nu se neliniştească dacă *istoricitatea – diversitatea lingvistică*, faţă în faţă cu formulările unor întrebări specifice sincronice sau diacronice, sunt aduse într-un „Niemandsland", adică pe un teritoriu neutru.

Peter Koch, în *Romanische Sprachwissenschaft und diachronische kognitive Linguisitk – eine Wahlverwandtschaft?* [*Lingvistica romanică şi lingvistica diacronic cognitivă – o afinitate electivă?*] (p. 101–135), observă că romanistica se află şi astăzi într-o poziţie profitabilă, cu un viitor promiţător,

între domeniul universal al activităţii vorbirii şi domeniul istoric al limbii în sine. El susţine teza potrivit căreia între lingvistica romanică şi o lingvistică cognitivă orientată diacronic ar exista un fel de afinitate electivă.

Jens Lüdtke, în *Römische Kolonisierung und romanische Kolonisierungen* [*Colonizarea romană şi colonizarea romanică*] (p. 137–160), prezintă patru tipuri de probleme, în care comparaţia făcută între limba latină şi limbile romanice se relevă, din punctul de vedere al semnatarului articolului, plină de sens. Rezultatele acestei comparări favorizează înţelegerea mai profundă a comunităţii limbilor romanice, trezesc mai ales interesul pentru comunităţile multilingve – care au luat naştere prin expansiunea limbilor spaniolă, portugheză şi franceză – şi aruncă o nouă lumină asupra fenomenului colonizării romane.

Eduardo Blasco Ferrer, în *Sardinien, La Mecca der vergleichenden Sprachwissenschaftler* [*Sardinia, Mecca lingviştilor comparativişti*] (p. 161–180), dezvăluie importanţa şi avantajele studierii limbilor romanice minoritare (sarda, catalana şi retoromana).

A doua secţiune a volumului se ocupă de diferitele compartimente de activitate ale lingvisticii romanice comparate: fonetica şi fonologia (Fernando Sánchez Miret, *La historia de /-r/ en catalán. **Plaidoyer** para una nueva gramática histórico-comparativa de las lenguas romances*, p. 183–206), sintaxa (Michele Loporcaro, *Sintassi romanza, ovviamente comparata: il caso del participio assoluto*, p. 207–221), morfologia şi morfosintaxa (Ursula Klenk, *La construction auxiliaire + participe passé dans une grammaire syntagmatique guidée par les têtes. Une étude comparée*, p. 223–238; Wolf Dietrich, *Das romanische Tempus- und Modussystem und die einzelsprachlichen Normen*, p. 239–254), lexicologia (Max Pfister, *Die Lexikologie als Arbeitsfeld der vergleichenden romanischen Sprachwissenschaft*, p. 255–267; Axel Schönberger, *Tatpuruşa-Komposita und Renyōkei im Lateinischen und Romanischen*, p. 269–289), dialectometria (Hans Goebl, *Warum die Dialektometrie nur in einem roman(ist)ischen Forschungskontext entstehen konnte*, p. 291–317), ştiinţa textului (Martin D.-Glessgen, *Vergleichende oder einzelsprachliche historische Textwissenschaft*, p. 319–340; Heidi Aschenberg, *Textvergleich – Perspektiven für die romanische Sprachwissenschaft*, p. 341–359), contactele lingvistice (Peter Wunderli, *Franko-italienische Studien ohne Romanische Philologie?*, p. 361–389), aplicarea în practică a lingvisticii comparativ-istorice (Rainer Schlösser, *Angewandte historisch-vergleichende Sprachwissenschaft: Erfahrungen aus der Praxis*, p. 391–401).

Pentru romaniştii de pretutindeni acest volum se poate dovedi o incitantă lectură, deoarece fiecare articol din paginile sale ridică o nouă problemă sau încearcă să rezolve, prin alte metode, pornind de la alte premise şi pe baza altor date lingvistice (şi istorice), chestiuni mai vechi sau trecute cu vederea în domeniul atât de vast al romanisticii.

Laura Manea

*** *Historische Pressesprache*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 2006, 278 p.

Volumul pe care îl prezentăm este cel de-al 19-lea publicat în seria *Romanistisches Kolloquium*, sub îngrijirea unor nume care, în ultimul timp, au devenit deja familiare în spaţiul academic şi universitar ieşean, datorită, pe de o parte, contactelor directe (conferinţe, colocvii naţionale şi/sau internaţionale şi, pe de altă parte, celor indirecte (prezentări de carte, recenzii etc.): Wolfgang Dahmen, Günter Holtus, Johannes Kramer, Michael Metzeltin, Wolfgang Schweickard, Otto Winkelmann.

Cum se afirmă în prefaţă, „însemnătatea limbii din presă ca indicator şi catalizator al dezvoltării culturale este de netăgăduit" (p. VII). Cercetările în domeniu au fost puţine şi îngreunate, de-a lungul timpului, de accesul redus la izvoare (cele din zona romanică) şi de o bibliografie minimală. Faptul că, în ultima perioadă, un mare număr de ziare vechi a fost retipărit sau a fost fotocopiat, că există mijloace electronice moderne de achiziţionare şi de stocare a textelor de orice gen, a înlesnit munca analitică a celor interesaţi de evoluţia în timp a limbajului publicistic, începând

din secolul al XV-lea (când apar primele manifeste, primele foi volante, primele broşuri) până în prezent.

Cuvintele-cheie fiind „limbajul presei" şi „istoria" acestuia, volumul a fost gândit pe trei mari planuri, care reflectă tot atâtea perspective: în legătură cu istoria vocabularului (capitolul I, *Historische Pressesprache und Geschichte des Wortschatzes* [*Limba presei din punct de vedere istoric şi istoria lexicului*], p. 1–76), în legătură cu ligvistica unor tipuri de text (capitolul al II-lea, *Historische Pressesprache und Textsortenlinguistik* [*Limba presei din punct de vedere istoric şi lingvistica tipurilor de text*], p. 77–225) şi în legătură cu istoria culturii (capitolul al III-lea, *Historische Pressesprache und Kulturgeschichte* [*Limba presei din punct de vedere istoric şi istoria culturii*], p. 226–278).

În primul capitol este subliniată valoarea pe care o are limba izvoarelor publicistice pentru cercetările axate pe istoria unor cuvinte şi/sau pe etimologia acestora.

Éva Buchi semnează un articol publicat în limba franceză, *La langue des revues féminines parisiennes du milieu du 19e siècle en tant que chaînon intermédiaire entre le russe et les parlers galloromans dialectaux (à propos du type **cazavec** n.m. „caraco"* [*Limba din revistele pariziene pentru femei de la mijlocul secolului al XIX-lea – verigă intermediară între rusă şi dialectele galo-romane (în legătură cu tipul **cazavec** s.m. „un fel de furou cu mâneci")*] (p. 3–18), în care analizează un rusism, *cazavec* (= rom. „cataveică"), care nu a intrat în limbajul curent, dar care este atestat adesea în dialectele galoromane. Autoarea lansează următoarea ipoteză: cuvântul ar fi putut pătrunde în limbă odată cu invazia forţelor aliate în Franţa, în 1814, după eşecul campaniei în Rusia a lui Napoleon, fiind un împrumut direct. În revistele de modă franceze, termenul are opt atestări între anii 1844 şi 1852. Éva Buchi precizează că lexemul nu a fost preluat de lucrările lexicografice, fiind considerat, din perspectiva lui D. Bouverot, „o creaţie superfluă şi efemeră", care nu avea să se lexicalizeze vreodată. Pe scurt, istoria acestui cuvânt se prezintă astfel: a fost împrumutat de franceza pariziană între 1830 şi 1844, intrând în limbajul revistelor de modă. Acestea, difuzate în provincie, au făcut ca termenul să pătrundă în dialecte. Trecător ca moda, parizianul *cazavéika* a dispărut rapid din uz, ceea ce explică şi faptul că nu a fost înregistrat în lexicoane. Periodicele mondene din afara capitalei franceze au contribuit la răspândirea acestui cuvânt într-un areal geografic larg, unde a fost păstrat în vocabular timp mai îndelungat.

Alf Monjour, în *Historische Pressesprache in Spanien (von der Französischen Revolution bis zur französischen Besatzung). „Der Diari(o) de Barcelona" als Quelle für Wortschatzgeschichte und Fachsprachenforschung* [*Limbajul istoric al presei din Spania (de la Revoluţia Franceză până la ocupaţia franceză. „Diari(o) de Barcelona" ca sursă pentru istoria vocabularului şi pentru cercetările limbajului profesional*] (p. 21–51), caută să descopere în ce măsură textele publicistice vechi au putut fi utile formării terminologiei profesionale. După o scurtă trecere în revistă a celor mai importante ziare apărute în Spania după 1758, autorul se opreşte la primul jurnal modern publicat în Barcelona, a cărui „naştere" a fost înregistrată la 1 octombrie 1792 şi a cărui evoluţie a fost uimitoare, ajungând ca, în 2002, să ocupe locul 46 între ziarele „digitale" din ţară, cu 27.000 de „vizitatori". Opinia generală a celor care s-au ocupat cu studiul limbajului din acest jurnal este că el a jucat un rol esenţial în difuzarea şi vehicularea noutăţilor ştiinţifice, tehnice şi culturale, în special a ideologiei, gustului şi modei franceze. Redactorii săi au dorit să-i confere, prin urmare, o ţinută enciclopedică, publicând în paginile lui articole cu un conţinut variat, acoperind numeroase domenii de activitate (economie, medicină, literatură, teatru, turism, arhitectură, construcţii etc.). Este de la sine înţeles că această multitudine tematică impune un lexic diferenţiat. Autorul analizează câteva cuvinte care apar, paralel, în marile lucrări lexicografice spaniole, în diverse tratate şi în ziarul amintit, accentuând rolul pe care l-a avut jurnalul respectiv în răspândirea termenilor de specialitate din domeniile menţionate în rândul maselor. Când primele atestări ale unui lexem sunt descoperite în „Diari(o) de Barcelona", A. Monjour precizează acest lucru. În următoarele secţiuni ale articolului, autorul urmăreşte modalităţile prin care termenii limbajelor specializate sunt transmişi publicului larg, principiile care stau la baza comunicării dintre jurnalist şi cititor în scopul receptării corecte, de către acesta din urmă, a informaţiei şi a înţelegerii sensurilor pe care le au neologismele. În final, A. Monjour reliefează importanţa studierii corpusurilor publicistice atât pentru istoria lexicografiei, cât şi pentru analizele terminologice.

Frank Paulikat, în *Pressesprache in der französischen Lexikographie* [*Limba presei în lexicografia franceză*] (p. 53–62), insistă asupra potenţialului existent în limbajul publicistic, pe forţa sa de inovare lexicală şi, implicit, pe ceea ce înseamnă acesta pentru cercetările lexicografice. Autorul constată lipsa surselor jurnalistice din marile dicţionare franceze (*Littré*, *Robert* şi *Trésor*), dar este entuziasmat că, după 1970, practica lexicografică s-a schimbat, odată cu apariţia unor dicţionare de neologisme şi a unor lucrări de specialitate, care au ca principale izvoare lingvistice textele publicate în presă. Deoarece, după părerea lui F. Paulikat, limbajul uzual actual este profund marcat de limbajul din media, dicţionarele care urmează a fi publicate trebuie să cuprindă acele neologisme care intră, prin intermediul presei, în limbajul cotidian, preluând acele lexeme neologice care constituie bază de derivare pentru noi cuvinte. Autorul este conştient de faptul că majoritatea termenilor nou introduşi în franceză sunt formaţii ocazionale, născute într-un anumit context (politic, economic etc.) şi că aceştia au o durată de viaţă limitată.

Wolfgang Schweickard, în *Quellen zur Geschichte der italienischen Sportsprache* [*Izvoare pentru istoria limbajului sportiv italian*] (p. 63–76), este interesat de materialul pe care-l oferă presa şi care poate servi unei cercetări diacronice a limbajului sportiv italian. Ştiind că acest aspect este bine reprezentat în lexicografia din ţara sa, autorul vine cu idei noi, de examinare a unor corpusuri de texte jurnalistice, care să umple inevitabilele lacune din studiile lexicografice italiene şi care, în mod evident, pot schimba şi prime atestări încetăţenite în lucrările de specialitate.

În cel de al doilea capitol al volumului se discută despre cristalizarea şi despre caracteristicile lexicale şi textuale ale diferitelor formate de ziare şi tipuri de texte publicistice.

Annette Gerstenberg, în *Fortsetzung der Politik mit anderen Mitteln: Verteidigungsschriften für Henri II (1551–1552). Gattung, Sprache(n) und kommunikative Aspekte* [*Perpetuarea politicii prin alte mijloace: scrierile apologetice pentru Henric al II-lea. Tip, limbă şi aspecte de comunicare*] (p. 79–112), îşi focalizează cercetarea asupra a două scrieri din secolul al XVI-lea, prima şi a doua *Apologie*, editate de Pierre Danès în trei limbi: latină, franceză şi germană. Prezentarea textelor în cele trei limbi se face comparativ, elementele de noutate lingvistică fiind permanent subliniate. Autoarea consideră că, din momentul apariţiei, difuzării şi cunoaşterii acestor texte, s-a pretins publiciştilor să adopte o nouă tehnică de scriere.

Günter Holtus şi Johannes Kramer, în *Deutsch-französische Pressesprache im französischen Département de la Sarre (1795–1813) und in den nordeutschen Départements (1811–1813)* [*Limbajul jurnalistic germano-francez în departamentul francez de la Sarre (1795–1813) şi în departamentele din nordul Germaniei (1811–1813)*] (p. 113–151), iniţiază un studiu al ziarelor cu format bilingv care au apărut în timpul dominaţiei napoleoniene în departamentele germane. Autorii punctează toate neajunsurile care decurg din interferenţa celor două limbi, familiare jurnaliştilor, insistând asupra împrumuturilor lexicale reciproce din această perioadă, unele dintre ele viabile şi astăzi.

Martin Kött, în *Victor Hugo – Reporter seiner Zeit? Ein Beitrag zur Geschichte der Reportage in Frankreich* [*Victor Hugo – reporter al timpului său? O contribuţie la istoria reportajului în Franţa*] (p. 153–173), se întreabă în ce măsură V. Hugo a influenţat tradiţia textului jurnalistic al reportajului, pornind de la observaţia că marele creator francez, pe lângă denumirea de „monument naţional", a primit şi titulatura de „reporter al secolului". Discursul este incitant, demonstraţia susţinută cu date ştiinţifice, iar concluzia, una singură: o înrâurire directă a scriitorului asupra reportajului sau a interviului (altă specie importantă a jurnalismului) este greu sesizabilă.

Franz Lebsanft, în *Die spanische Überlieferung des Kolumbusbriefs* [*Tradiţia spaniolă a scrisorilor lui Columb*] (p. 175–195), certifică valoarea filologică a ediţiilor de texte existente care cuprind scrisorile lui Columb, observând că, pentru istoria limbajului jurnalistic, vestea descoperirii Lumii Noi a fost ca o „mâncare proaspătă". Autorul îşi exprimă foarte clar opinia: cine vede scrisorile lui Columb ca pe un document timpuriu, care a contribuit la naşterea presei, trebuie mai întâi să considere textul din punct de vedere filologic, deoarece acesta se dovedeşte a fi nu „immer noch" („încă", „tot mai"), ci „wieder neu" („tot mereu").

Raymund Wilhelm, în *Einzelsprachliche Syntax und journalistische Diskurstradition. Zur Tempusverwendung in der „Gazzetta di Milano" (1769/1786)* [*Sintaxa limbii unice şi tradiţia discursului jurnalistic. Despre folosirea timpurilor în „Gazzetta di Milano" (1769/1786)*] (p. 197–225), explică

normele folosirii lui „passato remoto" şi a lui „passato prossimo" în ziarele italiene din secolul al XVIII-lea, cu exemplificări din „Gazzetta di Milano". Observaţiile teoretice ale autorului se îmbină perfect cu ilustrările selectate. Ipoteza substituirii lui „passato remoto" prin „passato prossimo" trece drept puţin adecvată, mai ales în ce priveşte domeniul limbajului presei. Raymund Wilhelm constată că limba italiană a preferat de secole folosirea prezentului narativ.

În cel de al treilea capitol se tratează ca temă evoluţia culturală şi reflectarea ei în izvoarele limbajului publicistic.

Susanne Greilich şi Hans-Jürgen Lüsebrink, în *Sprache und Sprachpolitik in frankophonen Volksalmanachen des 18. bis 20. Jahrhunderts* [*Limba şi politica lingvistică în almanahurile populare francofone din secolele XVIII–XX*] (p. 229–254), consideră că almanahurile şi limba lor au fost neglijate în studiile despre limbajul din presă. Scopul prezentării este de a scoate în evidenţă caracteristicile lingvistice ale almanahurilor francofone şi de a ilustra funcţia lor în cadrul limbajului discursului politic.

Dietmar Osthus, în *Konflikt und Polemik – Formen, Funktionen und Traditionen des Streits in der frühen brasilianischen Presse* [*Conflict şi polemică – formele, funcţiile şi tradiţiile disputei în presa timpurie braziliană*] (p. 255–278), îşi propune să se oprească asupra legăturilor presei braziliene, la începuturile ei, cu normele discursului european. Este analizat discursul polemic, care câştigă în importanţă în jurnalismul brazilian după 1820. Autorul conchide că există şi că pot fi recunoscute paralelisme între presa braziliană şi cea europeană, al căror numitor comun ar fi scrierile polemice de tradiţie latină.

Prin tematica abordată, prezentul volum se dovedeşte a fi o lucrare de referinţă pentru cei interesaţi de studierea limbii din presă, în general, sau a celei din jurnalistica ţării natale, în particular. Metodele de analiză sunt diverse şi fiecare articol poate fi considerat un model de cercetare. Valoarea acestei „antologii" este indiscutabilă.

Laura Manea

„Studii şi cercetări lingvistice", LXII, nr. 1 (ianuarie–iunie)/2011, 144 p.

Acest număr al reputatei reviste româneşti începe cu studiul lui Emil Ionescu, *Selecţia acordului subiect–predicat în română şi constrângerile care o guvernează*, ce îşi propune să analizeze „condiţiile în care alternanţa acord gramatical–acord semantic (sau, cu alţi termeni, acord după înţeles) este permisă sau nu în propoziţie" (p. 3).

Folosind informaţii din *Dicţionarul explicativ al limbii române* (DEX) şi din *Dicţionarul limbii române* al Academiei (DLR), Carolina Popuşoi urmăreşte evoluţia categoriei tranzitivităţii la verbul *a domni*, care în textele vechi are o utilizare tranzitivă (chiar tranzitivă absolută), iar astăzi este folosit doar cu regim intranzitiv.

Un studiu din domeniul bilingvismului (*Bilingualism – a variable in investigating language contact: the early history of english as a case in point*) este semnat de Marinela Burada, care, analizând mărturii documentare şi arheologice referitoare la Britania romană şi postromană, identifică trei etape de bilingvism datorate interferenţei dintre limbile celtică şi latină. Evoluţia genitivului în limba engleză este urmărită de Nadina Vişan în *Some notes on the evolution of the english synthetic genitive*, iar formarea adverbului în limbile romanice şi în engleză este abordată de Daria Protopopescu în articolul *The morphologization of adverbs – an instance of grammaticalization*.

În sfera pragmaticii se înscrie articolul Mihaelei Popescu (*Citatele în presa scrisă. Aspecte ale funcţiei pragmatice*) care examinează „modalităţi de persuadare a cititorului prin intermediul citatelor, întâlnite mai frecvent în articolele de presă, şi anume: citatul cu funcţie explicativă, de autoritate, de autentificare (care dau [sic!] credibilitate informaţiei), respectiv argumentativă" (p. 73).

Evoluţia lexico-semantică a descendenţilor unor termeni religioşi latini (*baptizare*, *christianus*, *crux*) este urmărită de Dana-Luminiţa Teleoacă într-o cercetare intitulată *Termeni religioşi „passe-partout" în limbile romanice (română, franceză, italiană şi spaniolă)* (partea a V-a). Carmen Avram

scrie despre *La politesse dans la correspondance commerciale française*, Mihaela Marin despre ***Agem*** *– un termen prezent în dicţionarele persane*, iar Daniela Răuţu semnează un text cu note pe marginea a două lucrări ale lui Ioan-Mircea Farcaş (*Fonomorfologia subdialectului maramureşan* şi *Lexicul subdialectului maramureşan*), apărute la Cluj, în 2009, la Editura Dacia.

Secţiunea finală cuprinde secţiunile *Recenzii* (ale unor lucrări apărute între anii 2007 şi 2011), *Cronică*, *Revista revistelor*, anunţarea lucrărilor apărute la Editura Academiei Române în perioada 2006–2008 şi a sumarului acestei reviste pe anul 2010.

Daniela Butnaru
Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide"
Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2, România

„Biblicum Jassyense. Romanian Journal for Biblical Philology and Hermeneutics", edited by the Center of Biblical-Philological Studies *Monumenta linguae Dacoromanorum*, „Alexandru Ioan Cuza" University, Iaşi, Romania, with the support of the Association for Biblical Philology and Hermeneutics of Romania, vol. 1, 2010, 230 p.

„Biblicum Jassyense. Romanian Journal for Biblical Philology and Hermeneutics" este o publicaţie anuală înfiinţată recent, redactată în limbi de circulaţie internaţională (engleză, franceză, italiană, germană şi spaniolă) şi editată de Centrul de Studii Biblico-Filologice *Monumenta linguae Dacoromanorum* al Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi. Redacţia, formată din tineri cercetători ai Centrului menţionat, este coordonată de prof. univ. dr. Eugen Munteanu. Primul număr al publicaţiei debutează cu un *Cuvânt-înainte* semnat de Eugen Munteanu, care arată că, deşi în ultimele două decenii se poate constata o creştere a interesului pentru studiile biblice, multe obiective rămân încă deziderate: ediţii moderne pentru principalele versiuni ale *Bibliei* în limba română, dicţionare biblice de diferite tipuri, o istorie a receptării şi circulaţiei textelor biblice etc.

Prima parte a volumului conţine patru studii cu un caracter preponderent aplicativ dedicate datării, interpretării şi traducerii unor segmente dificile din texte biblice româneşti. Cea de a treia parte (*Book Reviews*) constituie o secţiune critică în care sunt publicate recenzii şi dezbateri interdisciplinare, care au ca punct de plecare studii lingvistice, ediţii critice ale unor texte inedite ale culturii vechi româneşti, lucrări teoretice asupra traducerii, gramatici ale limbii române, dar şi lucrări filologice recente apărute în literatura de specialitate europeană. Această parte succedă unei scurte secţiuni intitulată *Notes*, în care Dragoş Mîrşanu propune o privire istorică şi critică asupra grafiei *Iisus/Isus*, plecând de la materialul şi explicaţiile oferite de Eugen Munteanu în lucrarea *Lexicologie biblică românească* (2008). Ultima parte a volumului prezintă rezultatele activităţii ştiinţifice a Centrului de Studii Biblico-Filologice *Monumenta linguae Dacoromanorum*, între care pot fi remarcate înfiinţarea Asociaţiei de Filologie şi Hermeneutică Biblică din România (AFHBR); transcrierea interpretativă de texte chirilice manuscrise sau tipărite (*Biblia de la Bucureşti*, *Ms. 45*, *Ms. 4389*); organizarea în perioada 11–14 februarie 2010 a Seminarului *Explorări în tradiţia biblică românească* cu o tematică variată (paleografie, lexicologie, traductologie, patristică etc.); organizarea congresului internaţional *Tradiţia biblică românească în context european* (22–23 aprilie 2010), în colaborare cu Institutul Român de Cultură şi Cercetare Umanistă din Veneţia, iniţiativă care s-a finalizat prin publicarea comunicărilor susţinute într-un număr special al revistei „Quaderni della Casa Romena di Venezia", apărut în 2010 la Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi.

Studiul *The „Lines to the divine David" and the first printed Romanian Bible (1688)*, semnat de Emanuel Conţac, subliniază, după o atentă şi critică prezentare a stadiului cercetării prin contribuţiile aduse de Virgil Cândea, G. Ţepelea, Rainer Stinchel şi Liana Lupaş, că această epigramă de zece rânduri este o traducere a unor versuri greceşti din secolul al X-lea, atribuite lui Ioannes Geometres. Autorul articolului arată că micul poem, copiat sau tipărit în numeroase ediţii greceşti ale *Psaltirii* sau ale *Bibliei* integrale, a fost scris în perioada bizantină şi preluat în ediţiile greceşti ale *Bibliei* apărute în Vestul Europei, de unde a trecut în *Ms. 45* şi apoi în ediţia tipărită din 1688.

În studiul *Interprétations erronées dans les traductions roumaines des manuscrits bibliques 45 et 4389 (Les* ***Proverbes de Solomon****)*, Mioara Dragomir supune analizei trei situaţii de interpretare eronată întâlnite în *Proverbele lui Solomon* (*Ms. 4389* şi *Ms. 45*). Contextele studiate prezintă, în comparaţie, pentru acelaşi conţinut lexical, antonime de tipul: *cel înţelept* (*Ms. 4389*, 12: 16) / *viclean* (*Ms. 45*, 12: 17); *credincioşilor celor buni* (*Ms. 45*, 13: 19) / *necuraţilor* (*Ms. 45*, 13: 20). În urma unei analize traductologice comparative, autoarea prezintă soluţiile pentru care au optat traducătorii români, dar şi interpretările eronate, apărute în încercarea acestora de a reda cele două paradigme, a *binelui* şi a *răului*.

Informaţii inedite despre circulaţia şi originea *Tetraevanghelului* de la Sibiu (1551–1553) sunt prezentate de Ioan-Florin Florescu în articolul *Le* ***Tétraévangile*** *de Sibiu (1551–1553). Nouvelles informations sur les sources de la première traduction en roumain des Évangiles* (p. 38–90). Acest *Tetraevanghel* are ca punct de plecare un prototip românesc mai vechi, care îşi are originea la rândul său într-o versiune slavonă a *Evangheliei*. Prototipul românesc, revizuit consistent la Sibiu după *Biblia* lui Martin Luther, este datat de autorul articolului în intervalul 1466–1522. Versiunea prezintă concordanţe textuale cu traduceri cehe (*Bible Olomoucká*) şi germane din secolul al XV-lea, utilizate într-o manieră directă sau ca versiuni intermediare. Cu argumente filologice şi lingvistice, cercetătorul demonstrează că prototipul românesc a fost tradus fie în Transilvania sub influenţă husită, fie în Moldova de către comunitatea husită refugiată din Transilvania.

Eugen Munteanu semnează studiul *Les reflets en roumain du syntagme ἄρτος ἐπιούσιος (Matthieu 6: 11, Luc 11: 3)*, unde sunt înfăţişate sintetic diferitele soluţii de interpretare a sintagmei neotestamentare ἄρτος ἐπιούσιος (Matei, 6: 11, Luca, 11: 3) în tradiţia textuală greacă, engleză, germană, franceză, italiană, spaniolă, maghiară, a limbilor slave moderne, dar mai ales în cea română. În ceea ce priveşte tradiţia textuală românească, Eugen Munteanu observă că lexicalizarea conţinutului acestei expresii s-a produs anterior traducerii Noului Testament în limba română, probabil cu multă vreme înainte de redactarea în limba noastră a unor texte religioase cu un caracter mai complex (p. 114). În concluzie, autorul subliniază că, deşi au existat eforturi din partea autorităţilor bisericeşti de a impune opţiunea pentru varianta *pâinea noastră cea spre fiinţă* (cu avantajul expresiv al faptului că aceasta este percepută fie ca „esenţă, substanţă", fie ca „existenţă omenească"), formula de inspiraţie occidentală *pâinea noastră cea de toate zilele* continuă să aibă o circulaţie paralelă.

Primul număr al revistei „Biblicum Jassyense. Romanian Journal for Biblical Philology and Hermeneutics" conţine materiale interesante şi valoroase, ceea ce constituie un bun început. Se poate spera ca, în viitor, această nouă revistă să-şi găsească un loc distinct în sfera publicaţiilor de profil.

Ana-Veronica Spenchiu
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza"
Iaşi, bd. Carol I, nr. 11, România

„Mentalities"/„Mentalités". An interdisciplinary journal/un journal interdisciplinaire, vol. 25, nr. 1–2, 2011, 52 p., Hamilton, New Zealand.

Este, aflăm atât de pe prima copertă, cât şi din *Epilogul* semnat de Norman Simms, „ultimul şi cel din urmă număr" al unei reviste care a debutat în 1982, sub egida Institutului de Istorie a Mentalităţilor (Noua Zeelandă) dar ale cărei începuturi, mărturiseşte tot redactorul-şef, ar data din 1974, când acesta l-a întâlnit, cu ocazia unui stagiu de documentare în România, pe istoricul Alexandru Duţu, interesat şi el de ideea de a dezvolta disciplina numită *istoria mentalităţilor*.

Considerând că fenomenologia religiei, abordată de teoreticieni de diverse convingeri, rămâne un instrument metodologic util în cercetarea acestui domeniu, Carole M. Cusack sintetizează şi repune în discuţie în articolul *Discontinuous Meditations on the Phenomenology of Religion* opiniile lui Husserl şi Heidegger faţă de fenomenologie, precum şi ideile lui Mircea Eliade în legătură cu relaţia dintre istoria religiilor şi fenomenologia religiei.

Gianni Verdoliva scrie despre *Women and the Church of England: an Unfinished Business*, José Faur analizează *La Ética de Abraham Joshua Heschel: Dos lecciones y una Sonrisa*, iar Joan Jutta Lachkar susţine existenţa unui „punct V", al vulnerabilităţii sau al suferinţei („V-Spot" sau „vulnerable spot"), şi observă din punct de vedere psihopatologic diverse aspecte ale terorismului în articolul *The Psychopatology and Profiles of Terrorism: A Cultural V-Spot*.

În studiul *The Price of Love; or, The Economics of the Bed in the Novels of Defoe, Cleland and Sterne*, Hélène Dachez analizează importanţa banilor şi a dragostei în societatea ficţională din operele celor trei scriitori englezi din secolul al XVIII-lea, observând că relaţiile dintre sexe au legătură cu aspecte economice, iar evoluţia în societate este rezultatul „gestionării economiei de pat" (p. 21).

În textul intitulat *Le projet esthético-politique des juvenilia d'Edmund Burke*, Norbert Col identifică în două lucrări din perioada de tinereţe a acestui scriitor şi om politic irlandez (*A Vindication of Natural Society* – o satiră a concepţiilor politice ale lui Locke şi Rousseau – şi *Sublime and Beautiful* – o satiră la adresa ideilor lui Hobbes) opinii estetice şi politice care se vor regăsi în lucrările ulterioare ale acestuia.

Diverse imagini şi ipostaze reprezentând prăbuşirea unor turnuri lovite de fulger (precum căderea Bastiliei, imagini de pe cărţile de tarot, atentatele din 11 septembrie ş.a.) sunt observate şi interpretate de Robert Liris în *La Tour foudroyeé: Image factuelle ou Objet d'Histoire?* Semnificaţiile sunt diverse: căderea Omului, răsturnarea unui regim politic, zguduirea unei societăţi.

Dintre recenziile care completează materialul acestei reviste o amintim pe cea la ultimul roman semnat de Norman Manea, *Vizuina*, tradus în franceză (*La Tanière*, Paris, Seuil, 2011), considerat de Serenela Ghiţeanu „o meditaţie profundă asupra exilului, morţii, dar şi asupra lumii ca labirint – invitaţie la descifrarea codurilor şi sensurilor ascunse" (p. 48).

Daniela Butnaru

VASILE ARVINTE (1927–2011)

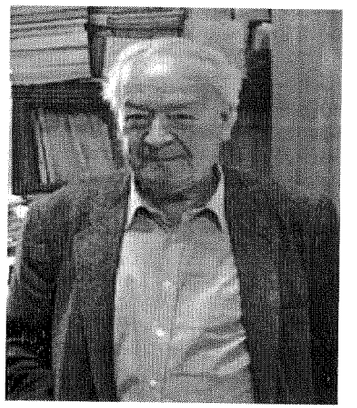

Născut la 26 decembrie 1927, Vasile Arvinte a încetat din viaţă pe 11 decembrie 2011, la vârsta de 84 de ani. A fost unul dintre reprezentanţii de seamă ai ştiinţei filologice la Iaşi, ca membru al „şcolii lingvistice ieşene", întemeiată la sfârşitul secolului al XIX-lea de Alexandru Philippide şi ilustrată succesiv de personalităţi proeminente ale ştiinţei filologice româneşti precum Iorgu Iordan, G. Pascu, D. Găzdaru, Gr. Scorpan, H. Mihăescu, G. Ivănescu, G. Istrate, N.A. Ursu, Ştefan Giosu, Al. Andriescu, L. Leonte sau, din generaţiile mai recente, Ion A. Florea, Ion Nuţă, Mircea Ciubotaru, St. Dumistrăcel, D. Irimia, Dragoş Moldovanu, Adrian Turculeţ sau Constantin Frâncu. Ca profesor la Facultatea de Litere a Universităţii ieşene şi ca cercetător ştiinţific la Institutul de Filologie Română „A. Philippide" din Iaşi, prin exemplul propriu şi prin îndrumarea celor mai tineri, Vasile Arvinte a jucat un rol de seamă în menţinerea unui nivel superior al cercetării filologice în această parte de ţară.

Descendent al unei familii de ţărani români din comuna Voineşti din apropierea Iaşilor, Vasile Arvinte a absolvit Seminarul Teologic „Veniamin" din Iaşi, continuându-şi apoi studiile (română şi germană) la Facultatea de Litere din Iaşi, pe care a absolvit-o în anul 1950. Devenit imediat după aceea asistent universitar, a urmat, ca membru al Catedrei de limba română a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", cursul normal al unei cariere universitare, fiind pe rând asistent (1950), lector (1955), conferenţiar (1964) şi profesor universitar (1969). Teza de doctorat şi-a susţinut-o în anul 1962 la Universitatea „Humboldt" din Berlin, cu o lucrare despre contactele lingvistice româno-germane, studiate pe baza *Atlasului lingvistic român*. Lucrarea de doctorat a intrat în circuitul ştiinţific internaţional cu titlul *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des Rumänischen Sprachatlasses)*, Berlin, 1971, alături de alt volum, publicat ulterior, studiul monografic *Die Rumänen. Ursprung, Volks- und Landesnamen*, Tübingen, 1980. Vasile Arvinte a fost, în diferite perioade, şef de catedră, prodecan, decan şi prorector al Universităţii din Iaşi. Paralel, a desfăşurat o remarcabilă activitate didactică şi ştiinţifică în Germania şi Franţa, ca lector de limba română la Universitatea „Humboldt" din Berlinul de est (între anii 1958 şi 1962) şi la Universitatea din Dijon (în 1964 şi 1965). Întors în ţară, a revenit frecvent în Germania, pentru perioade mai lungi, în special în 1965–1967 şi 1972–1974, ca profesor invitat la universităţile din Bonn, Köln şi Freiburg im Breisgau. În această perioadă s-au format şi consolidat relaţiile speciale ale lui Vasile Arvinte cu Paul Miron (1926–2008), profesor de filologie românească la Universitatea din Freiburg im Breisgau. Prietenia dintre ei le-a permis celor doi filologi să impună oficialităţilor acceptarea unui acord de colaborare între universităţile din Iaşi şi Freiburg, primul document de acest tip din epoca comunistă. Vasile Arvinte şi Paul Miron au ştiut să utilizeze cu maximă eficacitate acest cadru oficial, iniţiind o seamă de proiecte ştiinţifice colective, de mare relevanţă şi importanţă, dintre care sunt de menţionat o nouă ediţie, revăzută şi actualizată, a cunoscutului dicţionar al lui H. Tiktin *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* (Wiesbaden, 1985–1989) şi seria